

Tapsavsetninger - overgangen fra IAS 39 til IFRS 9

Hvilken effekt har endringene knyttet til tapsavsetninger etter IFRS 9 på norske banker, og vil endringene føre til mer beslutningsnyttig informasjon for brukerne av regnskapet?

Bjørn-Ivar Ulvestad og Stig Thorsen

Veileder: Lars Inge Pettersen

Selvstendig arbeid, master i regnskap og revisjon

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer inntar for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Forord

Denne masteroppgaven er en obligatorisk del av masterstudiet i regnskap og revisjon ved Norges Handelshøyskole. Oppgaven er skrevet i vårt tredje semester i perioden august 2017 til desember 2017.

Under masterstudiet har vi oppdaget mye kritikk rettet mot regnskapsreglene for finansielle instrumenter etter IAS 39. Kritikken har vært fra akademikere, revisorer og andre regnskapsutstedere. Den nye standarden for finansielle instrumenter, IFRS 9, ble godkjent november 2014, men trår ikke i kraft før 01.01.2018. I mellomtiden har foretak, særlig banker og andre foretak innenfor finanssektoren, arbeidet mye med implementeringen av standarden. Dermed er oppgaven også et dagsaktuelt tema innen regnskapsføring.

Arbeidet med masteroppgaven har vært omfattende og utfordrende. Samtidig har det vært spennende å kunne spesialisere seg i et emne som er ansett som komplisert og vanskelig. Gjennom høsten 2017 har vi hatt en bratt læringskurve, hvor vi har fått muligheten til å skape vårt eget inntrykk av både eksisterende og nye regnskapsregler for finansielle instrumenter. Vi håper også at arbeidet med masteroppgaven vil kunne gi oss tilstrekkelig og relevant kunnskap om temaet, slik at dette kan utnyttes når vi skal tilbake til arbeidslivet.

Ved utarbeidelse av oppgaven har vi fått hjelp fra flere personer. Først vil vi takke vår veileder Lars Inge Pettersen for verdifull veiledning underveis. Vi vil også rette en stor takk til Berit Løkken, fagleder for regnskapsprinsipper hos DnB konsernet, som har bidratt med mye nyttig informasjon om DnB og deres utfordringer ved implementeringen av nye regler for finansielle instrumenter.

Bergen, 19.12.2017

Bjørn-Ivar Ulvestad og Stig Thorsen

Sammendrag

Formålet med denne masteroppgaven har vært å belyse forventede endringer i tapsavsetninger hos norske banker ved implementeringen av IFRS 9. Det har vært rettet en del kritikk mot gjeldende standard IAS 39, og oppgavens teoridel redegjør dermed for fremgangsmåten til IAS 39 og IFRS 9, og vurderer om kritikken mot tapsreglene er utbedret. Basert på den teoretiske gjennomgangen vil IFRS 9 sikre at tapsavsetninger innregnes tidligere og med høyere beløp, noe som nettopp er en respons på kritikken av tapsreglene etter IAS 39. De nye tapsreglene vil også øke relevansen til tapsavsetninger i form av bankenes egne beste estimat.

Den teoretiske gjennomgangen gir imidlertid ikke noen svar på *hvor mye* tapsavsetninger vil øke ved implementeringen av IFRS 9. De nye tapsreglene er mer prinsippbaserte sammenlignet med IAS 39, og gir rom for egen tolkning og tillater ulik bruk av skjønn ved beregning av forventet tap. Det som blir avgjørende for størrelsen på tapsavsetninger etter IFRS 9 vil avhenge av bankenes grense for vesentlig økning i kredittrisiko, og hvor sensitiv tapsmodellen blir for endringer i priser og andre nøkkeldrivere kundenes regnskap. Etter en gjennomgang av ordlyden i IFRS 9 vil det ikke være en korrekt størrelse for utlånsportefølje, slik at ulike banker med kan få ulike tapsavsetninger på tilnærmet identiske utlånsporteføljer.

For at tapsavsetningene etter IFRS 9 skal kunne gi bedre beslutningsinformasjon til brukerne av regnskapet, kreves det detaljert informasjon om tapsavsetninger i noter. Da kan analytikere, og andre brukere av regnskapet, justere for ulike skjønnsmessige vurderinger som er foretatt av de ulike bankene ved anvendelsen av nye regnskapsregler. Det vil dog kreve mer arbeid, men vil muligens kompensere for potensielt lavere pålitelighet og sammenlignbarhet i regnskapene.

Resultater fra internasjonale undersøkelser indikerer at tapsavsetninger kan øke vesentlig, samt at bankene forventer høyere volatilitet i form av den potensielle klippeeffekten som kan oppstå ved IFRS 9. De internasjonale undersøkelsene kan derimot ikke vurderes til å være representative for norske banker.

Oppgaven gir en tredelt konklusjon om forventet endring i tapsavsetninger hos norske banker. Sparebankene er i gjennomsnitt små, og har en utlånsportefølje som hovedsakelig består av pantsikrede boliglån i Norge. Basert på egenskapene ved slike lån, og hvordan den nye

tapsmodellen er utformet, forventes det kun en liten økning i sparebankenes tapsavsetninger ved overgangen til IFRS 9. DNB er Norges klart største bank og har en unik utlånsportefølje, hvor betydelige består av utlån til bedrifter i sykliske bransjer og andre utlån med høyere risikoeksponering. Dermed forventes det en høyere økning i tapsavsetninger hos DNB sammenlignet med de norske sparebankene. Det forventes også økt volatilitet ettersom slike utlån bør slå mer uheldig ut i nedgangskonjunkturer ved ny tapsmodell. Forbruksbanker som har betydelige utlån bestående av kredittkortgjeld vil også kunne slå uheldig ut ved overgang til IFRS 9. Kredittkortgjeld innebærer generelt høy risiko for mislighold hos låntakerne, noe som er reflektert i høyere rente. Slike lån har normalt ingen eller liten dekning gjennom pantsikrede eiendeler, slik at det forventes en vesentlig økning i tapsavsetninger til forbruksbanker ved overgangen til IFRS 9

Innholdsfortegnelse

FORORD	2
SAMMENDRAG	3
INNHALDSFORTEGNELSE	5
1. INTRODUKSJON	9
1.1. INNLEDNING.....	9
1.2. PROBLEMSTILLING OG AVGRENSNING.....	9
1.3 DISPOSISJON	10
2. METODE	11
2.1 INNLEDNING	11
2.2 DATA-/INFORMASJONSBEHOV.....	11
2.3 DESIGN	12
2.4 UTVALG.....	13
2.5 VALIDITET OG RELIABILITET	14
2.6 AVSLUTNING	15
3. GJELDENDE REGELVERK FOR FINANSIELLE INSTRUMENTER.....	16
3.1. INNLEDNING.....	16
3.2. KORT OM IASB OG DET KONSEPTUELLE RAMMEVERKET.....	16
3.3. IAS 39 FINANSIELLE INSTRUMENTER.....	19
3.3.1. Innledning	19
3.3.2. Innregning, fraregning og måling.....	19
3.3.3. Tapsmodell etter IAS 39.....	24
3.4. HVORDAN BEREKNES TAP I PRAKSIS?.....	35
3.5. EKSEMPLER PÅ KRITIKK MOT GJELDENDE STANDARD	37

3.6.	AVSLUTNING.....	39
4.	NYTT REGELVERK: IFRS 9 FINANSIELLE INSTRUMENTER	40
4.1.	INNLEDNING.....	40
4.2.	BAKGRUNN	40
4.3.	IFRS 9 FINANSIELLE INSTRUMENTER.....	43
4.3.1.	<i>Innledning</i>	<i>43</i>
4.3.2.	<i>Innregning, fraregning og måling.....</i>	<i>43</i>
4.3.3.	<i>Tapsmodell etter IFRS 9.....</i>	<i>47</i>
4.4.	SAMMENLIGNING AV TAP ETTER IAS 39 OG IFRS 9	58
4.5.	SVAKHETER VED DEN NYE TAPSMODELLEN	62
4.6.	AVSLUTNING.....	63
5.	IMPLEMENTERING AV IFRS 9	65
5.1.	INNLEDNING.....	65
5.2.	UTFORDRINGER KNYTTET TIL TOLKNING AV SENTRALE BEGREPER	65
5.2.1.	<i>Innledning</i>	<i>65</i>
5.2.2.	<i>Rimelig og støttende informasjon.....</i>	<i>66</i>
5.2.3.	<i>Vesentlig økning i kredittrisiko.....</i>	<i>67</i>
5.2.4.	<i>Lav risiko.....</i>	<i>72</i>
5.2.5.	<i>Unødig kostnad</i>	<i>73</i>
5.3.	UTFORDRINGENE VED IMPLEMENTERING AV IFRS 9 TIL INTERNE SYSTEMER	73
5.4.	SÆRLIG OM IMPLEMENTERING OG DNB.....	76
5.4.1.	<i>Innledning</i>	<i>76</i>
5.4.2.	<i>Omfanget av arbeidet.....</i>	<i>77</i>

5.4.3.	<i>Vesentlig økning i kredittrisiko</i>	<i>77</i>
5.4.4.	<i>Unødig kostnad og lav risiko</i>	<i>78</i>
5.4.5.	<i>Beregning av forventet tap</i>	<i>78</i>
5.5.	IFRS 9 SIN IMPLEMENTERINGSEFFEKT FRA INTERNASJONALE UNDERSØKELSER	80
5.6.	AVSLUTNING	83
6.	TAPSAVSETNINGER TIL NORSKE BANKER	85
6.1.	INNLEDNING	85
6.2.	FORVENTET IMPLEMENTERINGSEFFEKT PÅ NORSKE BANKER	85
6.2.1.	<i>Innledning</i>	<i>85</i>
6.2.2.	<i>Historiske tapsavsetninger ved norske banker</i>	<i>87</i>
6.2.3.	<i>Særlig fokus på sparebanker</i>	<i>88</i>
6.2.4.	<i>Særlig fokus på DNB</i>	<i>91</i>
6.2.5.	<i>Avslutning</i>	<i>94</i>
6.3.	BETYDNINGEN AV SKJØNN FOR BANKENES TAPSAVSETNINGER	95
6.4.	UTFORDRINGER VED Å ANALYSERE BANKENES REGNSKAP	99
6.4.1.	<i>Innledning</i>	<i>99</i>
6.4.2.	<i>Hvem er brukere av bankens regnskap?</i>	<i>99</i>
6.4.3.	<i>Hva kjennetegner bankens regnskap?</i>	<i>100</i>
6.4.4.	<i>Utfordringer ved verdsettelse av banker</i>	<i>101</i>
6.4.5.	<i>Hva bør brukerne fokusere på ved overgang til IFRS 9?</i>	<i>103</i>
6.4.6.	<i>Avslutning</i>	<i>104</i>
6.5.	AVSLUTNING	104
7.	TAPSAVSETNINGER ETTER IFRS 9 VED ULIKE TYPER LÅN	106

7.1.	INNLEDNING.....	106
7.2.	HISTORISKE TAPSAVSETNINGER ETTER IAS 39	106
7.3.	BEDRIFTSLÅN TIL OLJERELATERTE VIRKSOMHETER.....	110
7.4.	PANTSIKREDE BOLIGLÅN.....	112
7.5.	FORBRUKSLÅN	115
7.6.	AVSLUTNING.....	118
8.	AVSLUTNING.....	119
8.1.	OPPSUMMERING OG KONKLUSJON.....	119
8.2.	SVAKHETER VED OPPGAVEN	120
8.3.	FORSLAG TIL NYE OPPGAVER	121
	LITTERATURLISTE.....	123
	VEDLEGG.....	127

1. Introduksjon

1.1. Innledning

Den gjeldende standarden for finansielle instrumenter, International Accounting Standard (heretter IAS) 39, har blitt sterkt kritisert over en lengre periode. Standarden er blant annet kritisert for å være lite prinsipiell, være sammensatt av kompliserte og ofte motstridende regler (Walton, 2004). Standarden ble i tillegg sett på som en sydebukk knyttet til finanskrisen i 2008 fordi tapsavsetningene kom "too little, too late" (Madsen, 2015).

Som en respons på kritikken har International Accounting Standard Board (heretter IASB) arbeidet med en ny standard for finansielle instrumenter, International Financial Reporting Standards (heretter IFRS) 9. Arbeidet med ny standard ble fordelt inn i tre delprosjekter: klassifisering og måling, nedskrivning og sikringsbokføring. For de elementene som ikke kommer inn under nevnte delprosjekt, har IASB i hovedsak videreført reglene fra IAS 39.

De nye reglene vil selvsagt påvirke alle foretak, men noen mer enn andre. De nye reglene vil ha særlig stor påvirkning på banker, hvor balansen i all hovedsak består av finansielle instrumenter. Ettersom implementeringen av IFRS 9 trår i kraft fra og med første regnskapsår etter 01.01.2018, har banker og andre foretak innenfor finanssektoren arbeidet mye med implementeringen de siste årene.

1.2. Problemstilling og avgrensning

IFRS 9 som helhet er en altfor omfattende masteroppgave. Vi ønsker å fokusere på kritikken som har vært rettet mot tapsreglene etter IAS 39, og om endringene ved IFRS 9 svarer på denne kritikken. Oppgaven er ment å fungere som en veiledning til endringene som kommer av ny regnskapsstandard og fremheve hva regnskapsbrukerne bør fokusere på ved tapsavsetninger når bankene avlegger årsregnskap etter IFRS 9. På bakgrunn av dette har vi formulert følgende problemstilling:

Hvilken effekt har endringene knyttet til tapsavsetninger etter IFRS 9 på norske banker, og vil endringene føre til mer beslutningsnyttig informasjon for brukerne av regnskapet?

For å kunne si noe om hvordan endringene knyttet til tapsavsetningene blir for norske banker, er vi nødt til å se hvordan de ulike tapsmodellene faktisk fungerer. Vi har derfor redegjort for fremgangsmåten til de to standardene og sett på hvilke områder de er like og hvilke områder de er ulike, for å få frem effekten ved denne overgangen. Vi har i tillegg sett nærmere på hvordan bankene har arbeidet med implementeringen av de nye reglene for tapsavsetninger, samt hvordan andre myndigheter spiller en rolle i fortolkningen av IFRS 9.

Vi ønsker kun fokusere på effekten som de nye reglene har på *utlån til kunder*, og ikke alle finansielle eiendeler som finnes i bankenes balanse. Det vil selvsagt tas noe hensyn for alle eiendeler når norske bankers tapsavsetninger vurderes som helhet, men drøftelsen vil bære preg av fokus på utlån til kunder. Begrunnelsen er at utlån til kunder normalt utgjør den største andelen av balansen hos bankene i Norge. For å vurdere om tapsavsetninger etter IFRS 9 gir bedre beslutningsinformasjon til brukerne av regnskapet, har vi fokusert på om ny standard reflekterer risikoen til utlånsporteføljen i større grad enn IAS 39.

1.3 Disposisjon

Oppgaven starter med en gjennomgang av metode i kapittel to. Kapittel tre og fire er oppgavens teoridel, hvor vi gjennomgår gjeldene og nye regler for finansielle instrumenter, med fokus på tapsreglene. Den teoretiske gjennomgangen danner grunnlag for en begrenset konklusjon om tapsavsetningenes relevans og pålitelighet, og legger opp for videre drøftelse. Kapittel fem dekker utfordringer ved implementeringen av IFRS 9, med særlig fokus på ordlyden og utfordringer ved implementeringen av nye regler inn i det interne systemet. I kapittel seks vurderes fremtidige tapsavsetninger i norske banker, hvor vi skiller mellom sparebanker og øvrige banker. DNB drøftes separat på grunn av sin store markedsandel og unike utlånsportefølje. Kapittel seks tar også for seg betydningen av skjønn ved fastsettelse av tapsavsetninger hos ulike banker, og belyser utfordringene som brukerne står ovenfor ved å vurdere bankenes regnskap. Oppgaven avslutter med en gjennomgang av hvor mye en tapsmodell med utspring fra baselregelverket vil slå ut på ulike utlånsporteføljer etter IFRS 9 (kapittel syv), før konklusjonen i avgis i kapittel åtte.

2. Metode

2.1 Innledning

Dette kapittelet vil inneholde en redegjørelse for metoden som er valgt til masteroppgaven. Oppgaven tar for seg et regnskapsmessig fagfelt hvor det per dags dato ikke er gjennomført mye forskning. Dette kommer av at IFRS 9 ble ferdigstilt i juli 2014, men standarden kommer ikke til anvendelse før 01.01.2018 (IFRS 9, 2014, s. 1). Når banker og andre foretak innenfor finanssektoren har fått mulighet til å avlegge årsregnskap og delårsregnskap etter de nye regnskapsreglene for finansielle instrumenter, vil det være mulig med videre studie og forskning av effekten for tapsavsetningene som følger av observerte rapporter. European Banking Authority (heretter EBA og andre myndigheter vil også kunne se konsekvensen av regnskapsreglene og vurdere om rammene som regnskapsstandarden gir bør bli videre innskrenket eller tolket annerledes av foretakene. Denne masteroppgaven er kun ment å gjøre leserne kjent med fagfeltet for regnskapsføring av finansielle instrumenter, hvor fokuset er rettet mot tapsavsetninger for finansielle eiendeler. Det vil si at oppgaven gir en innføring i hvem som regulerer rammeverket, hvordan rammeverket fungerer og forventet effekt på norske banker. Forventet effekt er utledet basert på teoretisk drøftelse, internasjonale undersøkelser, og ved hensyn på utformingen av praktiske tapsmodeller. Ettersom oppgaven kun gir en generell illustrasjon av tapsregler etter de internasjonale regnskapsstandardene, og fordi det er relativt ny forskning av fagfeltet, er oppgaven av denne grunn kun en eksplorativ studie (Neuman, 2011).

2.2 Data-/informasjonsbehov

Data- og informasjonsbehovet er også begrenset i denne oppgaven. Vi vil i hovedsak benytte IAS 39 som er gjeldende standard for finansielle instrumenter, belyse kritikken mot denne og endringene som kommer av IFRS 9 som ble ferdigstilt 22. november 2016 (IFRS 9, 2014, s. 1). Oppgaven vil også ta i bruk retningslinjer utgitt av EBA, samt undersøkelser fra EY, Deloitte og EBA som omhandler bankenes forventninger til implementeringen av IFRS 9. For å kunne vise effekten av endringene for tapsavsetningene har vi brukt fiktive eksempler for å illustrere potensiell effekt av de nye regnskapsreglene basert på (rent) teoretisk grunnlag. For

å kunne gjøre dette trenger oppgaven kjennskap til gjeldende og ny standard som regulerer regnskapsbehandlingen av finansielle instrumenter, samt fiktive eksempler med forutsatt scenario. Ved vurderinger av hvordan regelsettet har vært benyttet, skal benyttes og hvordan implementeringen blir for de norske bankene, har vi benyttet oss mye av DNB sine årsregnskap, pilar-dokumenter og annen informasjon som er mottatt fra deres fagleder innenfor regnskapsprinsipp. DNB er Norges klart største bank med en markedsandel på omtrent 30 % av brutto utlån i Norge per 31.12.2016, og er dermed veldig relevant å bruke som casebedrift for enkelte elementer i oppgaven (Finans Norge, 2017a).

Oppgaven gjør dermed bruk av *sekundærdata* fremfor *primærdata*. "Primærdata er data som samles inn for å gi svar på en klart avgrenset og aktuell problemstilling" (Sundbye & Nisted). Ved innhenting av primærdata må man dermed selv ut i felten, enten fysisk eller digitalt, og spørre brukerne hva de mener om problemstillingen som skal besvares. Metoder for å samle inn primærdata er observasjoner, eksperimenter og utførelse av intervju. Dette ville selvsagt vært ønskelig for å beregne forventet økning i tapsavsetninger hos norske banker, men ved hensyn til tidligere masteroppgaver og at bankene ikke deler nødvendig informasjon, har vi basert forventninger på grunnlag av teori og sekundærdata. Sekundærdata er data som allerede foreligger, og dekker normalt deler av problemstillingen (Sundbye & Nisted, 2012). Denne type datasamling kalles også gjerne skrivebordundersøkelse, og kan bestå av tidligere publiserte undersøkelser, tidsskrifter, bøker, artikler eller ved offentlige registre. Statistikker finnes overalt, både produsert av offentlige og privatrettslige organer.

2.3 Design

Denne masteroppgaven bygger som nevnt på fiktive eksempler, med fokus på skillet mellom individuelle tapsavsetninger og tapsavsetninger på porteføljenivå. De fiktive eksemplene er hovedsakelig designet for å representere regnskapsmessige tapsavsetninger etter IAS 39 og IFRS 9, som er utsatt for kredittrisiko. Oppgaven inneholder også et eget estimat på hva DNB sin tapsavsetning vil være per 31.12.2017, men beregningen inneholder høy grad av usikkerhet. De ulike eksemplene som fremstilles er følgende:

1. Enkeltlån til foretak med virksomhet innenfor olje og gass etter IAS 39
2. Enkeltlån til foretak med virksomhet innenfor olje og gass etter IFRS 9

3. Forventet tapsavsetning til DNB 31.12.2017 etter IAS 39 og IFRS 9
4. Portefølje av bedriftslån hvor betydningen av skjønn er fremhevet
5. IFRS 9 og utlån til bedrifter i sykliske bransjer (oljerelatert virksomhet)
6. IFRS 9 og pantsikret boliglån
7. IFRS 9 og forbrukslån

Eksempelene om individuelt lån i kapittel tre og fire har identiske forutsetninger, slik at sammenligningen av disse vil kunne fremheve forskjeller og være leservennlig. DNB sitt estimat om implementeringseffekten til IFRS 9 på selskapets egenkapital kan også sammenlignes mot tidligere års- og delårsregnskap, ettersom endringene i utlånsporteføljen er ikke vesentlige og godt informert ved kapitalmarkedsdagen. Utfordringen er å sammenligne tapsavsetninger hvor makroøkonomiske forhold endrer seg.

2.4 Utvalg

Konklusjonen er tredelt, slik at «alle» norske banker er forsøkt dekket. Vi vurderer og drøfter norske banker ved å skille mellom sparebanker, forbruksbanker og DNB. Forventet tapsavsetning til DNB er kun analysert separat fordi banken utgjør mesteparten av brutto utlån ved alle norske, øvrige banker. Dermed inneholder masteroppgaven ikke et tradisjonelt *utvalg*. IFRS 9 er ferdigstilt og godkjent, men er ikke implementert. Dette fører naturligvis til mangel på datamateriale. Forutsetningene for fiktive eksempler er selvsagt forsøkt å gjøres mest mulig realistiske. I Norge har vi opplevd økonomiske konsekvenser av lav oljepris. Den lave oljeprisen har ført til relativt høy arbeidsledighet på Vestlandet, og markedsrenten har vært historisk lav over en lengre periode. Dette er faktorer som selvsagt har påvirket hvordan forutsetninger og scenario er satt.

For å kunne foreta et utvalg, må man ha en *populasjon* til å ta utvalg fra. En populasjon kan defineres som summen av alle enhetene man ønsker å undersøke og si noe om (Gripsrud, et al, 2010, s. 129). Ved denne oppgaven er populasjonen alle norske banker som rapporterer etter IFRS, som vil si alle norske banker som er børsnotert, enten ved å utstede egenkapitalbevis eller ha andre verdipapir som omsettes på regulert marked. Et representativt utvalg vil være tilfeldig valgte enheter fra populasjonen som er tilstrekkelig for å kunne trekke en konklusjon om populasjonen som en tar utvalget fra (Holdbergprisen). Dette er ikke mulig

ettersom det ikke finnes et representativt utvalg av banker i Norge som ønsket å ta i bruk IFRS 9 tidligere enn 01.01.2018.

Oppgaven vår skal besvare hvilken effekt IFRS 9 har på de norske bankene og om endringer i tapsavsetninger vil gi mer beslutningsnyttig informasjon til regnskapsbrukerne. Som resultat av dette vil oppgaven bestå av *kvalitativ metode*. Med kvalitativ metode menes «(...) metoder hvor dataene ikke kan uttrykkes i mengdeterm» (Grønmo, 2004, s.123). Selv om oppgaven forsøker å kvantifisere forskjeller mellom individuelle tapsavsetninger etter IAS 39 og IFRS 9, vil beregningene av tapsavsetningene avhenge av kvalitative vurderinger og tolkninger av et rammeverk som ikke gir absolutte grenser. Med *kvantitative metoder* menes metoder hvor en kan tallfeste resultatet av utvalget til en populasjon, noe oppgaven ikke skal gjøre (Grønmo, 2004, s.123).

2.5 Validitet og reliabilitet

Validitet

Validitet handler om oppgavens gyldighet, som vil si forholdet mellom det man måler og det som man ønsker å måle (Grønmo, 2004, s. 220-221). I denne oppgaven vil det ikke være noe særlig støy om oppgavens validitet ettersom målene er basert på teori fra regnskapsstandardene. Oppgaven gjør også noe bruk av retningslinjer fra EBA og undersøkelser fra EY, Deloitte og EBA. Undersøkelsene er kun brukt for å gi leserne innsikt i hva bankene selv forventer om IFRS 9. Bankene som er med i utvalgene fra internasjonale undersøkelser kan neppe anses representative for norske banker, og er dermed ikke grunnlag alene for konklusjonen som utarbeides i oppgaven. Oppgavens validitet anses derfor som god.

Reliabilitet

Reliabilitet refererer til oppgavens pålitelighet (Grønmo, 2004, s. 220). Med pålitelighet menes hvorvidt dataene stemmer med virkeligheten. Denne masteroppgaven kan inneholde datafeil, da analyse og sammenligning er innhentet og tolket etter studentenes egen oppfatning. Ved å beregne tapsavsetninger etter IFRS 9 vil man ikke bare ha behov for nødvendig store data til bankene, men også få innblikk i hvordan bankene tolker regnskapsstandardene og utarbeidet tapsmodell i det interne systemet. Krav til noteopplysninger vil være til stor hjelp

ved analyse av tapsavsetning, men notene gir likevel ikke fullt innblikk i hvordan banker tolker de ulike kvalitative rammene som finnes for regnskapsreglene for finansielle instrumenter. Det er også foretatt forenklinger og forutsetninger i eksempler og analyser, slik at reliabiliteten må dermed sies å være noe begrenset for oppgaven.

2.6 Avslutning

Oppgaven gjør bruk av kvalitativ metode for å besvare problemstillingen. For å kunne si noe effekten av IFRS 9 på norske banker og om endringene for tapsavsetninger gir bedre beslutningsinformasjon for regnskapsbrukerne, har vi gjort bruk av egen tolkning av standarder og retningslinjer, innhentet kvalitative og kvantitative data fra undersøkelser og vurdert argumenter fra anerkjente personer innenfor fagfeltet. Oppgavens validitet er god ettersom kildene hovedsakelig er regnskapsstandarder, støttet av meningene til profesjonelle aktører. Oppgaven er således en egen tolkning av undertegnede. Fagfeltet er også nytt og uprøvd, slik at reliabiliteten ikke kan sies å være høy.

3. Gjeldende regelverk for finansielle instrumenter

3.1. Innledning

Kapittel tre starter med en rask presentasjon av IASB og det konseptuelle rammeverket. Dette anses nødvendig fordi leseren har nytte av å forstå hvordan gjeldende regler for finansielle instrumenter ble til, og ikke minst hvordan de fungerer. For at oppgaven skal være presis og besvare problemstillingen, vil gjennomgangen av IAS 39 inneholde en redegjørelse hvor tapsreglene står i sentrum. For å kunne vise til kritikken av gjeldende standardverk, samt gjøre oppgaven mer leservennlig, vil kapittelet også ta for seg overordnede regler for innregning, fraregning, klassifisering og måling av finansielle instrumenter.

3.2. Kort om IASB og det konseptuelle rammeverket

IASB er det standardsettende organet som utvikler internasjonale regnskapsstandarder. IASB overtok dette ansvaret etter International Accounting Standards Committee (IASC) i 2001, og ved denne overtakelsen endret IASB ikke navnene på de allerede eksisterende standardene for avleggelse av finansregnskap (IAS-ene). I dag sitter vi dermed igjen med internasjonale regnskapsstandarder bestående av både IAS- og IFRS-standarder. Dette betyr at ved avleggelse av finansregnskap etter IFRS, vil IAS-ene også være gjeldende. I 2002 vedtok EU, gjennom forordning nr. 1606, en plikt om at alle børsnoterte selskap innenfor EU og EØS-området skal avlegge sine konsernregnskap etter IFRS (Stortinget, 2005). I Norge er børsnoterte foretak bundet til å avlegge årsregnskapet etter IFRS for konsernregnskap etter regnskapsloven §3-9.

Målet med finansiell rapportering etter IFRS er å skape finansiell informasjon om rapporteringsenheten, som er nyttig for eksisterende og potensielle investorer, långivere og andre kreditorer når de tar økonomiske beslutninger basert på regnskapet (The Conceptual Framework, 2010, OB1). Fundamental karakteristikk i det konseptuelle rammeverket er pålitelighet og relevans (The Conceptual Framework, 2010, QC6-QC16). Med pålitelighet menes at regnskapet skal være strukturert, konsistent, verifiserbart og objektivt. Med relevans menes det at en skal tenke på hvem brukerne av regnskapet er, hva de ønsker og hva regnskapet skal måle.

Etter regnskapsloven §3-2a første ledd skal årsregnskapene som avlegges etter NGAAP gi et rettviseende bilde av regnskapspliktiges finansielle stilling og resultat. Dette ligger til grunn i god norsk regnskapsskikk etter regnskapslovgivningen. I andre ledd følger det også at lovbestemmelsene fra regnskapslovens kapittel 4, 5, 6 og 7 kan fravikes om bestemmelsene i disse kapitlene kommer i konflikt med kravet om rettviseende bilde etter første ledd. Regnskapslovens kapittel 4 består av de grunnleggende regnskapsprinsippene og kravet til å utarbeide årsregnskap etter god norsk regnskapsskikk etter §4-6. Kapittel 5 består av vurderingsreglene, både generelle og spesielle, mens kapittel 6 og 7 inneholder bestemmelser for årsregnskapets resultat, balanse, kontantstrømoppstilling og krav til noteopplysninger. Som resultat av dette kan regnskapspliktige etter regnskapsloven fravike en av de ti regnskapsprinsippene, eller en Norsk Regnskapsstandard som er utarbeidet for god norsk regnskapsskikk og allmenn praksis, så lenge en annen løsning gir mer rettviseende bilde av den finansielle stillingen og resultatet til den regnskapspliktige.

Det konseptuelle rammeverket fungerer annerledes. Rammeverket påpeker dette ved å nevne at "The Board recognises that in a limited number of cases there may be a conflict between the Conceptual Framework and an IFRS. In those cases where there is a conflict, the requirements of the IFRS prevail over those of the Conceptual Framework" (The Conceptual Framework, 2010, s. 5). I tillegg er IFRS et mer balanseorientert rammeverk. Dette kan tolkes ved å studere hvordan IFRS definerer eiendeler, gjeld, inntekter og kostnader etter det konseptuelle rammeverket etter punkt 4.4 og 4.25. En eiendel er en ressurs som eies av enheten som resultat av tidligere hendelser, og som er forventet å tilføre fordeler for selskapet. Gjeld er en nåværende forpliktelse til enheten som skyldes tidligere hendelser, hvor avregning forventes å resultere i en strøm av økonomiske fordeler ut fra selskapet.inntekter er definert som økning i økonomiske fordeler gjennom en regnskapsperiode, i form av økning i eiendeler eller reduksjon av gjeld som fører til økning i egenkapital. Kostnad er definert som en reduksjon i økonomiske fordeler i en regnskapsperiode, i form av reduserte eiendeler eller økt gjeld, som resulterer i redusert egenkapital. Kapitalforhøyelse, kapitalnedsettelse anses derimot ikke som inntekt eller kostnad.

Fra definisjonene ser vi at inntekter og kostnader er prestasjonsmål, men kun oppstår som resultat av økning/reduksjon i eiendeler eller reduksjon/økning i gjeldsposter. Dette har vært en stor endring for flere land som har rapportert etter rammeverk som er basert på historisk

kost og dermed har vært mer resultatorientert enn IFRS. Grunnen til denne overgangen er at i flere land ble regnskapsreglene utviklet med hensikt å kunne måle ledelsens prestasjoner, bedre kjent som bruk av kontrollformålet. Det er noe mer uklart om det internasjonale rammeverket har prioritert kontroll- eller beslutningsformålet når standardene utvikles. I introduksjonen til rammeverket påpekes det at de fleste regnskap er utviklet fra en regnskapsmodell basert på historisk kost, men at det konseptuelle rammeverket er utviklet "(...) so that it is applicable to a range of accounting models and concepts of capital and capital maintenance" (The Conceptual Framework, 2010, s. 4). Det er kommet flere standarder for regnskapsposter som gir inntrykk av at IASB flytter det konseptuelle rammeverket over til bruk av virkelig verdi, men siden bruk av virkelig verdi ikke er gjennomført for fullt, har IASB møtt en del motstand.

Stadig flere foretak har likevel begynt å rapportere etter IFRS. Omtrent 120 land rapporterer etter IFRS for konsernregnskap, hvorav 90 land har implementert IFRS for fullt (AICPA). IASB er også i en fase hvor de arbeider med å erstatte eldre IAS-er med nye IFRS-er. Eksempler på nye standarder er IFRS 10 Konsernregnskap, IFRS 15 Inntekter og IFRS 9 Finansielle instrumenter. IFRS 9 er omtalt til å bli en av de største endringene for flere foretak siden IFRS ble implementert for konsernregnskapene i EU og EØS-området. Implementeringsarbeidet vil særlig bli krevende for banker og andre foretak som i hovedsak har balanseposter bestående av finansielle instrumenter.

Foruten det standardsettende organet IASB, er norske banker også underlagt retningslinjer utgitt av EBA. EBA er et uavhengig byrå innen EU som er spesialisert på banktilsyn. Byråets kjerneoppgave er å utvikle et enkelt sett av regler som er gjeldende for alle banker i EU (European Banking Authority, 2015). Arbeidet til EBA omfatter blant annet å utvikle regler for kapitaldekning, utføre stresstester og innskrenke/tolke relevante rammeverk utgitt av IASB. Norske banker er bundet av reglene gjennom EØS-avtalen.

3.3. IAS 39 Finansielle instrumenter

3.3.1. Innledning

IAS 39 er en internasjonal regnskapsstandard med formål for å etablere prinsipper for innregning, klassifisering, måling, omklassifisering og fraregning av finansielle instrumenter. I tillegg tar standarden for seg regler om beregning av gevinst/tap ved avhendelse av finansielle instrumenter og tap som følge av verdifall.

Definisjonen for et finansielt instrument er etter IAS 32.11: "(...) enhver kontrakt som fører til både en finansiell eiendel for et foretak og en finansiell forpliktelse eller egenkapitalinstrument for et annet foretak". Finansielle eiendeler kan være kontanter og kontraktsfestet rett til å motta kontanter eller annen finansiell eiendel fra et annet foretak. Finansiell eiendel kan også være avtale om bytte av finansielle instrumenter med annet foretak på vilkår som kan være gunstig for den rapporterende enheten.

3.3.2. Innregning, fraregning og måling

Innregning og fraregning

Etter IAS 39.14 skal innregning av finansielle instrumenter kun innregnes i balansen når det rapporterende foretaket blir en part i instrumentets kontrakts bestemmelser. Ved alminnelig kjøp eller salg skal innregning og fraregning skje ved regnskapsføring på avtaletidspunktet eller regnskapsføring av oppgjørstidspunktet (IAS 39.38). Når et finansielt instrument innregnes, skal foretaket måle instrumentet til *virkelig verdi* (IAS 39.43). For finansielle instrument som ikke skal måles til virkelig verdi over resultatet ved etterfølgende måling, skal en også ta hensyn til transaksjonsutgifter som kan knyttes direkte til anskaffelsen eller utstedelsen av det finansielle instrumentet (IAS 39.43). Transaksjonsprisen vil normalt være ansett som best mål på instrumentets virkelige verdi. Dette kommer av IFRS 13 som definerer virkelig verdi som "(...) den pris som ville blitt oppnådd ved salg av en eiendel eller betalt for å overføre en forpliktelse i en velordnet transaksjon mellom markedsdeltakere på måletidspunktet" (IFRS 13. 9). Fraregning skjer normalt når retten til å motta kontantstrømmer fra den finansielle eiendelen utløper eller overføres til annet foretak (IAS 39.18).

Klassifisering og måling

Etter førstegangsinnregning klassifiserer IAS 39 finansielle eiendeler inn i fire ulike kategorier. Hvordan foretakene klassifiserer de finansielle eiendelene, vil ha betydning for målingen og resultatinnregningen av dem i etterfølgende perioder. Hvordan standarden definerer de ulike kategoriene og hvilke krav hver kategori stiller for at de skal kunne brukes, er gitt av IAS 39 punkt 9. Hvilken målemetode som brukes for de ulike kategoriene og hvordan målemetodene fungerer, er spesifisert i punkt 46.

Finansielle eiendeler til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet. Finansielle eiendeler som er klassifisert som holdt for omsetning *skal* plasseres i denne målekategorien. Med holdt for omsetning menes at foretaket har anskaffet eiendelen med formål for kortsiktig salg eller pådratt med formål for kortsiktig gjenkjøp. Kravet anses også oppfylt dersom eiendelen inngår i portefølje som blir styrt sammen, og foretaket kan godtgjøre at det foreligger nylig mønster for realisering av overskudd for porteføljen. Foretak kan også *frivillig* ta i bruk målekategorien gjennom "fair value option". Når foretak velger å plassere finansielle instrumenter i denne kategorien gjennom virkelig verdi-opsjonen, må opsjonen anses å eliminere eller redusere regnskapsmessig misforhold som ellers ville oppstått ved bruk av en annen kategori.

Investeringer som holdes til forfall. Denne kategorien kan benyttes for "(...) ikke-derivative finansielle eiendeler med betalinger som er faste eller lar seg fastsette samt et fast forfall, og som et foretak har en positiv intensjon om og evne til å holde til forfall" (IAS 39.9). Det er likevel gjort unntak for finansielle eiendeler som oppfyller definisjonen for utlån og fordringer og eiendeler som er øremerket til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet eller totalresultatet (OCI). Ved å se på kravene fra hovedbestemmelsen nevnt ovenfor sammen med kravene fra kategorien nedenfor, vil denne kategorien i hovedsak kun være aktuell for gjeldsinstrumenter notert på aktive markeder. Egenkapitalinstrumenter vil ikke oppfylle kravene ettersom levetiden til instrumentet i teorien er uendelig og kontantstrømmen som eieren mottar er ikke faste eller lar seg bestemmes på forhånd.

Utlån og fordringer. Denne kategorien omfatter "(...) ikke-derivative finansielle eiendeler med betalinger som er faste eller lar seg fastsette, og som ikke blir notert i et aktivt marked (IAS 39.9). Ved tradisjonell bankvirksomhet vil de fleste utlån havne i denne kategorien, med

mindre foretaket har øremerket eiendelene til virkelig verdi over resultatet eller tilgjengelige for salg.

Finansielle eiendeler tilgjengelige for salg. Denne kategorien er også kjent som "samlepost" etter IAS 39. For alle ikke-derivative finansielle eiendeler som er øremerket som tilgjengelige for salg og som ikke oppfyller definisjonen eller er øremerket til en av de andre kategoriene, vil kunne plasseres i denne kategorien.

Fra reglene om klassifisering etter IAS 39 ser man at egenskapene til den finansielle eiendelen ikke alltid er avgjørende for hvilken målemetode som skal brukes for etterfølgende perioder. Selv om bankenes utlån som oftest oppfyller definisjonen til kategorien utlån og fordringer, vil de kunne øremerke utlån som tilgjengelige for salg eller holdt for omsetning. Figuren nedenfor viser oversikt over måleattributtene for de ulike kategoriene som følger av IAS 39 ved etterfølgende målinger.

Kategori	Måleattributt
Holdes for omsetning/virkelig verdi opsjon	Virkelig verdi over resultat
Investeringer som holdes til forfall	Amortisert kost ved bruk av effektiv rente-metode. Nedskrivning tilsvare forskjellen mellom balanseført beløp og nåverdien av estimerte fremtidige kontantstrømmer neddiskontert med instrumentets opprinnelige effektive rente
Utlån og fordringer	Amortisert kost ved bruk av effektiv rente-metode. Nedskrivning tilsvare forskjellen mellom balanseført beløp og nåverdien av estimerte fremtidige kontantstrømmer neddiskontert med instrumentets opprinnelige effektive rente
Tilgjengelige for salg	Virkelig verdi over OCI. Verdiforringelse hvor objektive tapshendelser foreligger fører til at redusert beløp føres over fra totalresultatet til "ordinært resultat" som ved en reklassifisering. Beløpet skal tilsvare forskjellen mellom anskaffelseskost og virkelig verdi fratrasket eventuell nedskrivning tidligere perioder over resultatet.

Figur 3-1: Kategorier av finansielle eiendeler og tilhørende måleattributt etter IAS 39

Til tross for fleksibiliteten bankene har ved målingen av sine utlån, velger bankene normalt å plassere sine utlån i kategorien utlån og fordringer, særlig utlån hvor det er blitt avtalt flytende rente. Dette kommer av at definisjonen for denne kategorien er oppfylt ved de fleste lån, og bankene øremerker sjeldent lån som tilgjengelige for salg eller holdt ved omsetning. Ved denne kategorien skal bankene benytte seg av målemetoden som kalles amortisert kost ved bruk av effektiv rente-metode. Alle finansielle eiendeler som måles til amortisert kost etter IAS 39 har også en egen modell for nedskrivning. Som resultat av dette vil oppgaven fokusere på målemetoden for amortisert kost og tapsmodellen som følger av denne målemetoden.

Amortisert kost

IAS 39 (punkt 9) definerer amortisert kost som "(...) det beløp som den finansielle eiendelen eller den finansielle forpliktelsen måles til ved førstegangsinnregning, minus tilbakebetalinger av hovedstolen, pluss eller minus kumulativ amortisering ved en effektiv rente-metode (...)". For å kunne forstå hvordan dette beløpet beregnes må man kjenne til hva den effektive renten er for det finansielle instrumentet. Hensikten med den effektive renten er å fordele renteinntekt eller rentekostnad over den relevante perioden for det finansielle instrumentet. Den effektive renten defineres som "den renten som nøyaktig diskonterer estimerte fremtidige kontante inn- eller utbetalinger over det finansielle instrumentets forventede levetid (...) til netto balanseført verdi av den finansielle eiendelen eller finansielle forpliktelsen" (IAS 39.9).

La oss illustrere med et eksempel. Eksempelet som brukes i oppgaven er et individuelt lån. Dette individuelle lånet vil bli benyttet for å illustrere reglene for innregning, etterfølgende måling og beregning av tap ved verdifall, både ved rapportering etter IAS 39 og IFRS 9. Dermed håper vi å kunne fremheve hvordan standardene fungerer i teorien og trekke frem eventuelle forskjeller. Eksempelet er som følger:

Bank Norge ASA innvilger et pantsikret lån på 100 000 kroner november måned år X0. Låntaker, Oljeprodusent AS, er et foretak som driver virksomhet innenfor olje og gass næringen. Banken innvilger lånet med følgende vilkår: Tilbakebetaling av hovedstol har en løpetid på fem år. De fire første årene skal tilbakebetaling av hovedstol være på 10 000 kroner, mens tilbakebetaling av hovedstol i år fem er 60 000 kroner. Nominell flytende rente er satt til 3%, og banken krever et etableringsgebyr på 2 000 kroner ved innvilgelse av lånet. I tillegg

må låntaker betale en årlig terminomkostning på 50 kroner. Beregning av amortisert kost ved bruk av effektiv rente-metode er illustrert i figuren nedenfor.

Termin	X0	X1	X2	X3	X4	X5
Hovedstol	-100 000	100 000	90 000	80 000	70 000	60 000
Etableringsgebyr	2 000					
Avdrag		10 000	10 000	10 000	10 000	60 000
Nominell rente (3%)		3 000	2 700	2 400	2 100	1 800
Terminomkostning		50	50	50	50	50
Total kontantstrøm	-98 000	13 050	12 750	12 450	12 150	61 850
Effektiv rente (internrente)	3,61 %					
Forventet effektiv rente		3 540	3 197	2 852	2 505	2 156
Forventet amortisering		-9 510	-9 553	-9 598	-9 645	-59 694
Amortisert kost	98 000	88 490	78 937	69 339	59 694	0

Figur 3-2: Innregning og etterfølgende måling etter IAS 39 for individuelt lån

Balanseført beløp (amortisert kost) vil ved innvilgelse av lånet være 98 000 kroner. Dette beregnes ved å ta utgangspunkt i hovedstol på 100 000 kroner og er fratrasket etableringsgebyret på 2 000 kroner. Etableringsgebyret må fratrekkes fordi det utgift som knyttes direkte til transaksjonen, noe IAS 39 spesifikt påpeker at man må ta hensyn for.

Renteinntektene i år X1 er beregnet til 3 540 kroner. Renteinntekter for en periode bestemmes ved å multiplisere den effektive renten med amortisert kost ved starten av året. Ved å multiplisere 98 000 kroner med den effektive renten på 3,61% får vi renteinntekter på 3 540 kroner. Den effektive renten tilsvarer internrenten for lånets kontantstrøm. Om det ikke hadde vært noen form for etableringsgebyr eller terminomkostninger, ville den effektive renten vært identisk som den nominelle renten. En viktig forutsetning for beregningen i figuren ovenfor er at den nominelle renten ikke endrer seg over lånets levetid.

Forventet amortisering i år X1 er 9 510 kroner. Dette beløpet tilsvarer differansen mellom kontantstrømmen og beregnet renteinntekter i år X1. Beregningen ser da slik ut: 3 540 kroner – 13 050 kroner = - 9 510 kroner. Balanseført beløp (amortisert kost) i år X1 er 88 490 kroner. Denne beregnes ved utgangspunkt i inngående balanse på 98 000 kroner, og ved å legge til forventet amortisering i år X1 på - 9 510 kroner vil man få amortisert kost ved utgangen av X1 på 88 490 kroner. Slik vil renteinntekter og amortisert kost fortsette ut lånets levetid om

rentene holdes uendret og det ikke blir nødvendig med beregning av tap på verdifall. Bokføringen fra innvilgelse av lånet til rapporteringsdatoen ved år X1 vil da se slik ut:

Bokføring av lån til amortisert kost	
År X1	
Debet bankinnskudd (balanse)	13 050
Kredit lån (balanse)	9 501
Kredit renteinntekter (resultat)	3 540

Figur 3-3: Bokføringen av lån til amortisert kost

3.3.3. Tapsmodell etter IAS 39

Innledning

IAS 39 har ulike tapsmodeller avhengig av hvilken målemetode som brukes for de finansielle eiendelene. Basert på reglene for klassifiseringen etter IAS 39, og hvilken kategori de fleste banker bruker for utlån, vil oppgaven kun ta for seg tapsmodellen hvor eiendeler måles til amortisert kost. De ulike tapsmodellene har likevel en ting til felles – det må foreligge en objektiv tapshendelse før nedskrivning blir aktuelt.

Tapsmodellen

For hver rapporteringsperiode skal foretak "(...) vurdere om det finnes objektive indikasjoner på at en finansiell eiendel eller en gruppe av finansielle eiendeler har falt i verdi" (IAS 39.58). Standarden sier videre at en eller flere tapshendelser må ha "(...) innvirkning på de estimerte framtidige kontantstrømmene til den finansielle eiendelen eller gruppen av finansielle eiendeler som kan estimeres på en pålitelig måte"(IAS 39.59). Det er viktig å legge merke til standarden eksplisitt påpeker at fremtidige tap ikke skal innregnes, uansett graden av sannsynlighet. Det påpekes også at en enkelt hendelse alene ikke behøver å være årsaken til verdifallet, men at den samlede virkningen av flere hendelser kan føre til et verdifall. IAS 39.59 lister opp følgende opplysninger som oppfyller krav til tapshendelser:

- a. Vesentlige finansielle vanskeligheter hos utsteder eller debitor
- b. Kontraktsbrudd, for eksempel mislighold eller manglende betaling av forfalte renter eller forfalt hovedstol

-
- c. Når långiver, av økonomiske eller juridiske grunner knyttet til låntakers finansielle vanskeligheter, gir låntaker en innrømmelse som långiver ellers ikke ville vurdert
 - d. Når det blir sannsynlig at låntaker vil gå konkurs eller utsettes for en eller annen form finansiell omorganisering
 - e. Når et aktivt marked for den finansielle eiendelen forsvinner på grunn av finansielle vanskeligheter
 - f. Når observerbare opplysninger indikerer at det har vært en målbar nedgang i de estimerte framtidige kontantstrømmene for en gruppe av finansielle eiendeler siden førstegangsinnregning av disse eiendelene, selv om nedgangen ennå ikke kan identifiseres til de enkelte finansielle eiendelene i gruppen, herunder
 - i. Negative endringer i betalingsstatus for låntakere i gruppen (for eksempel økt antall av for sene betalinger eller økt antall kredittkortlåntakere som har nådd deres respektive kredittgrenser og betaler det minste månedsbeløpet), eller
 - ii. Nasjonale eller lokale økonomiske forhold som står i forbindelse med mislighold av eiendelene i gruppen (for eksempel en økning i arbeidsløsheten i det geografiske området til låntakerne, en nedgang i eiendomsprisene for pantelån i det relevante området, en nedgang i oljeprisene for lån på eiendeler til oljeprodusenter eller negative endringer i forholdene for industrien som påvirker låntakerne i gruppen).

Om det foreligger objektive indikasjoner på verdifall for finansielle eiendeler balanseført til amortisert kost, skal verdifallet beregnes som "(...) differansen mellom eiendelens balanseførte verdi og nåverdien av de estimerte fremtidige kontantstrømmene" (IAS 39.63). Når man skal beregne nåverdien av den fremtidige kontantstrømmen til eiendelen, skal man neddiskontere kontantstrømmen med lånets opprinnelige effektive rente (IAS 39.63). Foretakene kan velge å redusere balanseført verdi direkte eller ved å gjøre bruk av en avsetningskonto.

Individuelle tapsavsetninger

La oss trekke frem eksempelet som ble brukt i delkapittel 3.3.2. Her var det opprinnelig avtalt en tilbakebetaling av hovedstol med 10 000 kroner i år X1 til år X4, og en tilbakebetaling på 60 000 kroner i år X5. Hvis en forutsetter et scenario hvor låntaker ikke klarer å betale avdrag og renter i år X4 grunnet økonomiske vanskeligheter, vil banken ha en objektiv indikasjon på

verdifall for dette individuelle lånet etter IAS 39. Banken må dermed beregne verdifallet basert på estimerte kontantstrømmer som den forventer å motta fra låntaker i fremtiden. Normalt vil låntaker be om en reforhandling av lånet, eventuelt en innrømmelse. Banken må på den andre siden vurdere alternativer for å få mest mulig igjen av utestående hovedstol og renter som de har krav på. Den beste løsningen for banken her vil muligens være å selge den pantsikrede eiendelen som banken sikret ved inngåelse av lånet. Dette kan være fordi banken ikke tror at låntaker vil kunne snu den økonomisk vanskelige situasjonen. For selskaper som driver innenfor olje og gass, vil en pantsikret eiendel typisk være en oljeplattform, et større varelager eller andre maskiner og utstyr av vesentlig verdi. Banken estimerer å få solgt eiendelen i år X5, men det foreligger usikkerhet knyttet til prisen av eiendelen. Når foretak opplever økonomiske vanskeligheter, vil det ofte være begrunnet av dårlige tider i bransjen. I dette eksempelet forutsetter vi at banken estimerer å få solgt eiendelen for 30 000 kroner i år X5, samt å kunne motta terminomkostninger fra låntakeren samme år. Figuren nedenfor viser hvordan beregningen av tapsavsetningen blir for dette lånet etter IAS 39 for eiendeler balanseført til amortisert kost.

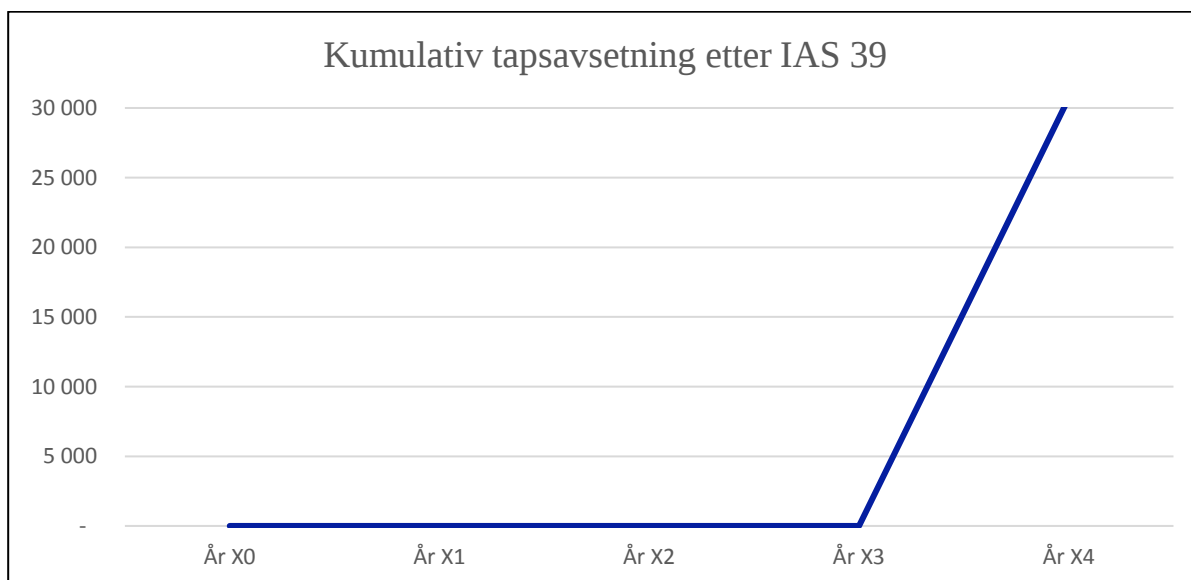
Opprinnelig forventet betalingsplan						
Termin	0	1	2	3	4	5
Hovedstol	-100 000	100 000	90 000	80 000	70 000	60 000
Etableringsgebyr	2 000					
Avdrag		10 000	10 000	10 000	10 000	60 000
Nominell rente (3%)		3 000	2 700	2 400	2 100	1 800
Terminomkostning		50	50	50	50	50
Total kontantstrøm	-98 000	13 050	12 750	12 450	12 150	61 850
Effektiv rente (internrente)	3,61 %					
Forventet effektiv rente		3 540	3 197	2 852	2 505	2 156
Forventet amortisering		-9 510	-9 553	-9 598	-9 645	-59 694
Amortisert kost	98 000	88 490	78 937	69 339	59 694	0
Ny forventet betalingsplan etter mislighold						
Termin	0	1	2	3	4	5
Hovedstol						70 000
Avdrag						30 000
Nominell rente (3%)						-
Terminomkostning						50
Ny kontantstrøm						30 050
Nåverdi av fremtidig kontantstrøm					29 002	
Forventet effektiv rente						1 048
Forventet amortisering						-29 002
Amortisert kost					29 002	-
Beregnet tap					30 691	

Figur 3-4: Konsekvenser av objektive indikasjoner på verdifall etter IAS 39

Øverst i figuren ser vi hvordan lånet opprinnelig skulle vært tilbakebetalt og hva balanseført beløp (amortisert kost) ville vært ved utgangen av de ulike årene uten nedskrivning. Om det ikke hadde foreligget objektive indikasjoner på verdifall i år X4, og låntaker betalte avdrag og renter, ville balanseført beløp vært 59 694 kr ved utgangen av år X4. Etter mislighold av lånet, må banken estimere lånets fremtidige kontantstrømmer og neddiskontere kontantstrømmene med lånets opprinnelige effektive rente.

Banken estimerer at et salg av pantsikrede verdier hos låntaker vil kunne gi en kontantstrøm på 30 000 kroner i år X5. Samtidig estimerer banken at den vil motta terminomkostning fra låntaker på 50 kroner samme år. Ved å neddiskontere 30 050 kroner med opprinnelig effektiv rente på 3,61%, blir nåverdien av fremtidig kontantstrøm på 29 002 kroner. Tapet på lånet blir da beregnet til forskjellen mellom balanseført beløp på 59 694 kroner og den beregnede nåverdien av fremtidig kontantstrømmen på 29 002 kroner. Dette utgjør et tap på 30 692 kroner og skal enten bokføres ved å nedskrive beløpet i kontoen som lånet er balanseført, eller gjennom en avsetningskonto. Akkumulerte tapsavsetning for dette individuelle lånet vil da se slik ut etter IAS 39:

År	X0	X1	X2	X3	X4
Kumulativ avsetning	-	-	-	-	30 692

Figur 3-5: Kumulativ tapsavsetning fir individuelt lån etter IAS 39

Hvilken pris banken oppnår ved salget av den pantsikret eiendelen, vil påvirke konstatert tap i år X5 og en eventuell korrigerende tapsavsetning som ble foretatt i år X4. Hvor mye brukerne av regnskapet har nytte av tapsavsetningen som er foretatt i år X4, vil avhenge hvor nært banken treffer på sitt estimat om fremtidig salg. Denne tapsmodellen er bedre kjent som «Incurred Loss-model», og kan virke noe avansert. Det kan være enklere å forstå hva objektive indikasjoner på verdifall innebærer om man skiller mellom objektive tapshendelser for individuelle lån og objektive tapshendelser for en gruppe av lån.

Eksempelet ovenfor illustrerer kun kumulativ tapsavsetning for et individuelt lån. Ved flere anledninger klarer ikke banken å identifisere hvilke individuelle lån som bør nedskrives før låntaker har misligholdt kontraktsvilkårene. Flere av låntakerne avlegger finansielle rapporter kun en gang årlig. Dette fører til at banken må vurdere om det foreligger andre observerbare hendelser som indikerer et verdifall. Andre eksempler enn regnskapsinformasjon som banken kan bruke er nummerert brev fra revisor, medieomtale om låntakers økonomi og teknologiske fremskritt som tar vekk behovet for låntakers produkter. Listen er selvsagt ikke uttømmende.

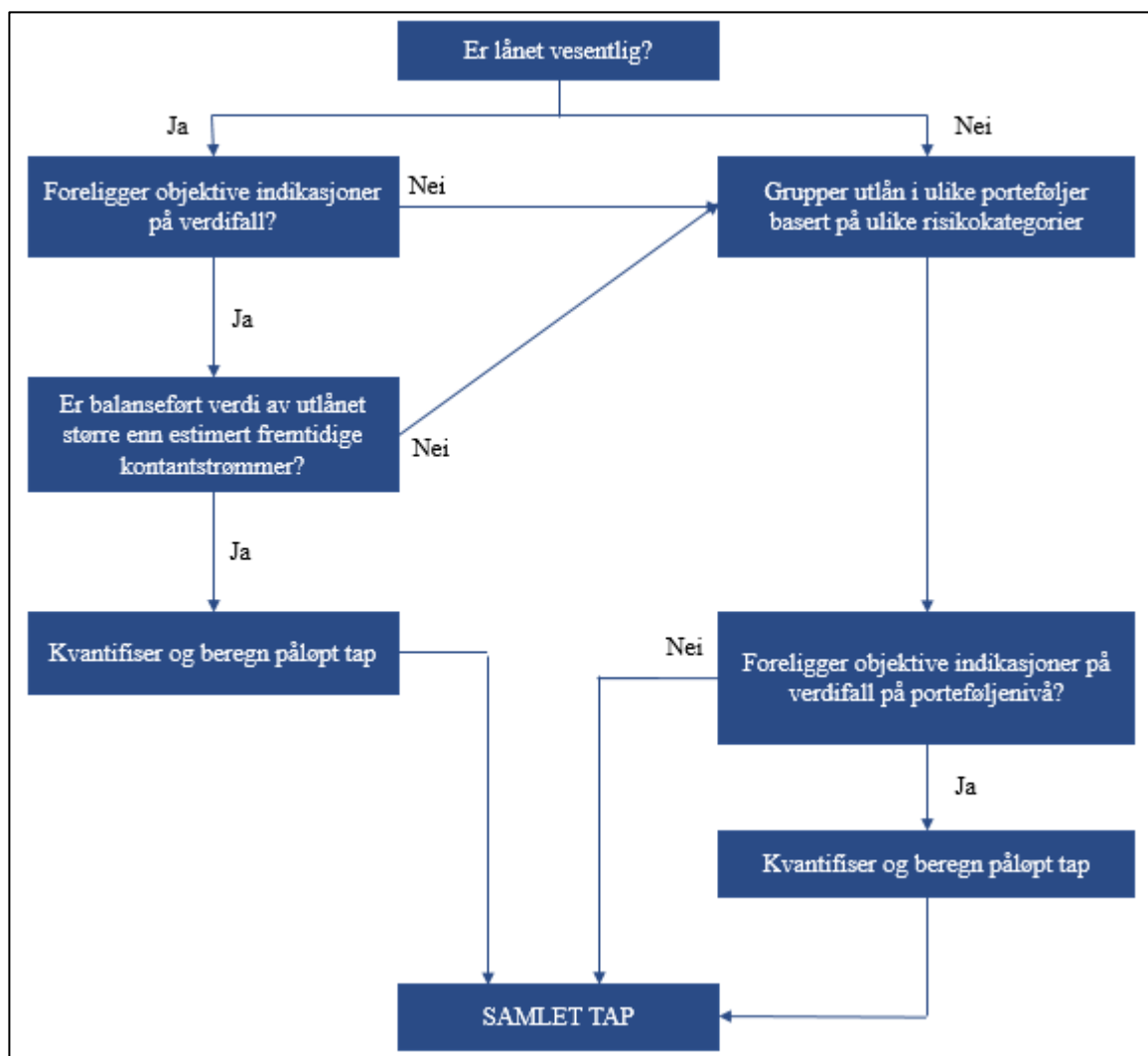
Bokstav a-e etter IAS 39 er normalt indikasjoner hvor man kan peke på hvilke individuelle lån som må nedskrives. Standarden sier likevel at det ikke alltid er en enkel hendelse som alene fører til verdifallet, men virkningen av flere hendelser sammen. Dette kan ofte være tilfelle ved vurdering av porteføljer av lån, som beskrevet i IAS 39.59 bokstav f.

Tapsavsetninger på porteføljenivå

Bankene som innvilger lån innehar god informasjon om kundene sine. Kundene har gjerne lån, innskudd og kredittkort/kassakreditt hos den samme banken. Da kan banken vurdere betalingsmønsteret og bruken av maksimal kredittgrense til grupper av låntakere, og vurdere makroøkonomiske forhold/hendelser som påvirker låneporteføljene. Disse gruppene kan enten bestå av virksomheter i ulike næringer som olje og gass, shipping og kommunikasjon, eller inndeling av geografiske områder for privatkunder med boliglån. Hvordan bankene velger å gruppere sine lån er forskjellig, men felles for inndelingene er at lån i samme gruppe har fellestrekk for *kredittrisiko*. Med kredittrisiko menes låntakers evne til å betale sine forpliktelser innen forfallsdato.

IAS 39 krever dermed at man tester nedskrivingsbehov for utlånsmassen på to nivåer (Ernst & Young, 2014, s. 67-70). Bankene starter med å vurdere lån som enkeltvis anses vesentlige.

Her har standarden likevel ikke gitt noen kvantitative retningslinjer, og dermed er det opp til hver enkelt bank å vurdere hvilke lån som anses vesentlige. I neste steg kan man velge mellom å ta en individuell eller samlet vurdering av lån som ikke anses vesentlige enkeltvis, og lån som ble vurdert individuelt, men ikke ble nedskrevet (Ernst & Young, 2014, s. 67-70). Nedenfor er en figur som viser en oversikt for hvordan vurderingene skal foretas etter IAS 39, og hvordan man kommer frem til total tapsavsetning for utlånsmassen.

Figur 3-6: Vurdering av tapsavsetning etter IAS 39 (Ernst & Young, 2014, s. 68)

Selv om vesentlige lån først blir vurdert individuelt, vil banken ikke alltid kunne vise til objektive tapshendelser som er knyttet direkte til individuelle lån. Dermed blir balanseført beløp for de lån som er vurdert individuelt, men ikke nedskrevet, tatt med som en del av grunnlaget for en samlet vurdering for porteføljer av lån. Når man vurderer om det foreligger

objektive tapshendelser for porteføljer av lån vil forholdene faktorer som man ser på være avhengige av hvilken type utlånsportefølje som er under vurdering. Ved utlånsporteføljer bestående av personkunder vil faktorer som endringer i markedsrenten, arbeidsledighet og kontantstrømmen til porteføljen kunne være indikasjoner på at verdifall har funnet sted. Ved porteføljer bestående av foretak inndelt etter bransje vil markedsrente, kontantstrøm, råvarepriser, valutakurser, teknologiske skift og skadet omdømme kunne indikasjoner på at objektive tapshendelser foreligger.

Vi så tidligere på et lån som Bank Norge ASA innvilget til Oljeprodusent AS. Dersom banken anser dette lånet som vesentlig, og må banken først foreta en vurdering om det foreligger tap på verdifall for dette individuelle lånet ved neste rapporteringsdato. Her vurderer banken flere faktorer i vurderingen sin. Typiske nøkkeltall som blir vurdert ved vurdering av individuelle lån er selskapets egenkapitalandel, likviditetsgrad og andre parametere som kan si noe betalingsevnen til låntakeren. Bankene vurderer hovedsakelig låntakers soliditet og likviditet for å identifisere objektive tapshendelser på individnivå. Hvis banken vurderer selskapet som solid og likviditeten god, vil det ikke være grunnlag for noen nedskriving på det individuelle lånet, så lenge tilbakebetalinger er gjennomført i tide og med riktig beløp.

Ved et slikt tilfelle vil lånet som ble vurdert individuelt, men ikke nedskrevet, bli inkludert i grunnlaget for vurdering av en utlånsportefølje som skal vurderes for tapsavsetning. Oljeprodusent AS vil muligens bli inkludert i et segment kalt "Oljerelaterte virksomheter" eller noe lignende. Bankene må da vurdere andre faktorer enn de som ble vurdert for individuelle lån. For oljerelaterte virksomheter kan en nedskriving på gruppenivå skyldes en langvarig nedgang i oljepris, strengere krav til utslipp ved produksjon som øker kostnadene, reduserte inngående kontantstrømmer for porteføljen eller være en kombinasjon av dem. Det som er viktig å huske på er at objektive tapshendelser må ha hendt innen rapporteringsdato, og ikke være antakelser om fremtiden etter IAS 39.

Lån til personmarkedet er sjeldent vesentlige alene. Så lenge personlige låntakere ikke har bedt om reforhandling, innrømmelse eller misligholdt låneavtalen, vil de normalt bli vurdert for objektive tapshendelser på porteføljenivå. En objektiv tapshendelse for personmarkedet kan være statistikk på hvor mange som døde i perioden banken skal vurdere. Om statistisk sentralbyrå publiserer hvor mange personer som døde i den inneværende perioden, vil bankene

ha mulighet til å estimere hvor mange av deres personkunder som (sannsynligvis) har vært utsatt for dødsfall. Denne informasjonen oppfyller kravet til en objektiv indikasjon på verdifall, men banken har ikke tid til å identifisere hvem og hvor mange denne statistikken er relevant for. Da vil det være mer hensiktsmessig å beregne en tapsavsetning for hele personmarkedet basert på det statistiske grunnlaget.

Eksempel på tapsavsetning for en utlånsportefølje

Tapsavsetningen som ble illustrert tidligere i kapittelet var beregnet for et individuelt lån, og ble ikke innregnet før år X4. Burde ikke banken beregnet et tap på verdifall før låntakeren misligholdt låneavtalen? Svaret er ikke alltid så enkelt. Om utlån til Oljeproducent AS ble ansett som vesentlig for banken, vil banken ha vurdert låntakerens soliditet og likviditet sammen med andre observerbare hendelser i årene før X4, for å vurdere om det foreligger objektive tapshendelser på individuelt nivå. Det er ikke sikkert at Oljeproducent har hatt en lav egenkapitalandel eller ikke-tilfredsstillende likviditet i årene X0-X3. En rask endring i låntakers økonomi kan skyldes tap av store kunder eller fordi selskapet ikke har fått fornyet langtidskontrakt som gir akutt likviditetsproblem.

Banken har i årene X0-X3 vurdert om flere observerbare hendelser sammen kan utgjøre en objektiv indikasjon på verdifall for hele utlånsporteføljen for oljerelaterte virksomheter. Vårt eksempel er fiktivt, slik at det behøves noen forutsetninger for å utarbeide vurderinger og beregninger.

Observerbar data	År X0	År X1	År X2	År X3
Oljepris	75 usd/bbl	50 usd/bbl	45 usd/bbl	37 usd/bbl
Kontantstrøm for porteføljen	1 450 000	1 230 000	1 100 000	985 000
Bruk av kredittgrense	50%	64%	78%	86%

Figur 3-7: Potensielle indikasjoner på objektive tapshendelser for en utlånsportefølje

Banken har vært gjennom nedgangskonjunkturer for denne bransjen tidligere. Basert på historiske data som er lagret fra de relevante periodene, kan banken vurdere når det foreligger en objektiv tapshendelse for utlånsporteføljen. Når oljepris, kontantstrøm for porteføljen og

bruk av kredittgrensen når en viss grense, vil banken kunne vite at det foreligger et tap i utlånsmassen, men det er ikke mulig å identifisere hvor tapet foreligger på individuelt nivå.

I år X0 er oljeprisen relativt høy med tanke på selskapenes mulighet til profitt. Vi forutsetter også at en kontantstrøm på 1 450 000 kroner tilsvarende forventet kontantstrøm basert på avtalte nedbetalinger. At selskapene i denne bransjen utnytter 50% av kredittgrensen sin kan også forutsettes normalt. I år X1 er det vanskelig å peke på en faktor alene som fører til verdifall, men det er mulig at kombinasjonen av flere forhold fører til at banken vurderer at tapshendelse foreligger for denne utlånsporteføljen. Basert på kritikken av IAS 39 ("too little, too late"), antar vi at det heller ikke anses å foreligge objektive indikasjoner på verdifall i år X1. Basert på de kvantitative indikasjonene som foreligger i tabellen ovenfor, vurderer banken følgende tap for hele utlånsmassen til denne porteføljen i år X0-X3:

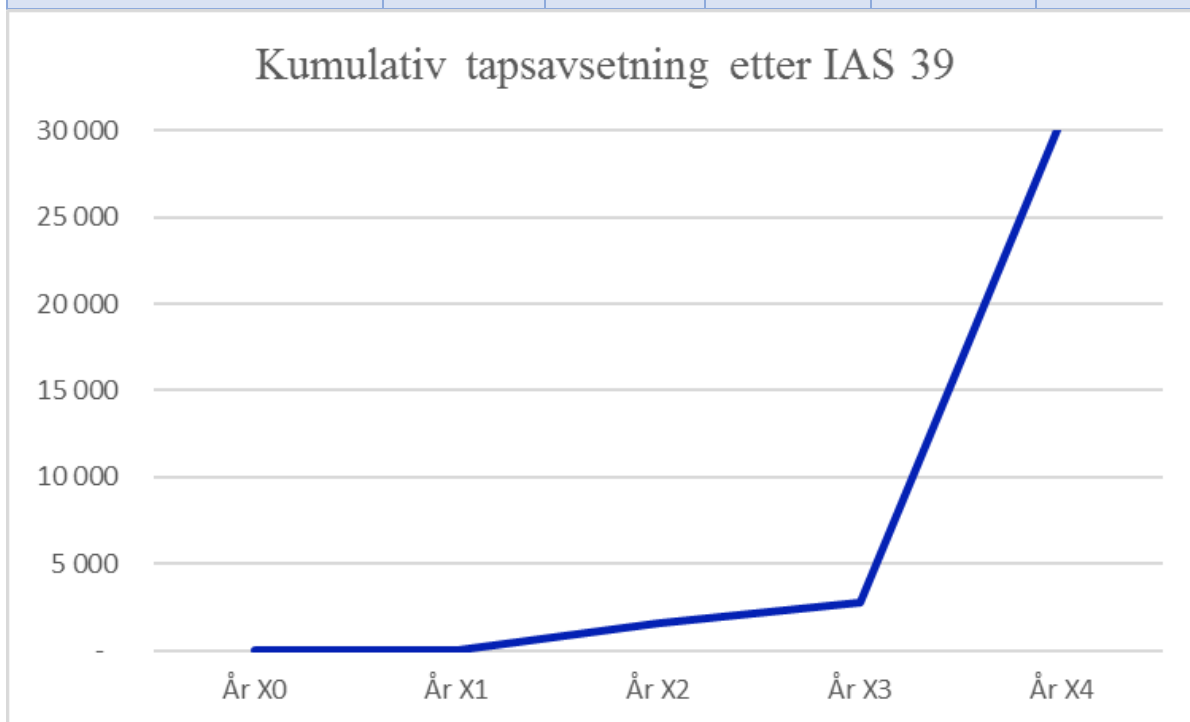
- År X0 = 0% (ingen objektiv indikasjon)
- År X1 = 0% (ingen objektiv indikasjon)
- År X2 = 2% (fiktiv prosentsats som representerer bankens tidligere erfaringer)
- År X3 = 4% (fiktiv prosentsats som representerer bankens tidligere erfaringer)

Fra perioden X0 til X2 har oljeprisen falt med 40%, kontantstrømmen har gått ned med 24% og låntakerne har økt bruken av kredittgrenser med 56% (eller 28 prosentpoeng) i perioden. Alle disse tre faktorene kan samlet sett anses som en objektiv tapshendelse, og banken avsetter 2% i år X2 basert på tidligere erfaringer med bransjen.

Gruppenedskrivninger skal kun inneholde tap i utlånsmassen som ikke er individuelt identifisert (Ernst & Young, 2014, s. 67-70). Ved eksempelet i oppgaven ble individuell nedskrivning ikke foretatt før år X4. Utestående låneengasjement til Oljeprodusent AS må derfor inkluderes i tapsavsetningen som beregnes for porteføljen av lån i år X0-X3. Lånet til Oljeprodusent vil total "bidra" med følgende tall for tapsavsetninger til Bank Norge ASA:

Total tapsavsetning for Oljeprodusent AS

År	X0	X1	X2	X3	X4
Individuell nedskrivning	0	0	0	0	30 691
Amortisert kost	98 000	88 490	78 937	69 339	29 002
% tap i utlånsporteføljen	0%	0%	2%	4%	n/a
Bidrag til porteføljetap	0	0	1 579	2 774	n/a
Total tapsavsetning	0	0	1 579	2 774	30 691

Figur 3-8: Total tapsavsetning for lånet til Oljeprodusent AS

Beløpene for linjen "Total tapsavsetning" reflekterer det totale bidraget av tapsavsetning fra låntaker Oljeprodusent AS. Først viser tabellen nedskrivningen som er foretatt på individuelt nivå. Fordi det ikke ble foretatt noen individuell nedskrivning av lånet før X4, ble lånet inkludert i grunnlaget for beregning av tapsavsetning på porteføljenivå i år X0-X3. Hvor stor tapsavsetning banken fikk ved denne porteføljen totalt sett avhenger av hvor mye som er lånt ut til foretak innenfor samme bransje som Oljeprodusent AS. Om total låneengasjement til

hele porteføljen var 2 500 000 kroner i år X2, ville total tapsavsetning for denne gruppen vært 50 000 kroner ($2\,500\,000 \cdot 2\%$). Bankene kategoriserer alle individuelle lån inn i interne kredittklasser, gjerne kalt "lav", "moderat" og "høy" kredittrisiko, eller ved å spesifisere intervaller av kredittklasser med prosentandeler (0,00-0,75%, 0,76-1,5% osv).

Reversering

Reversering av tidligere innregnet tap på verdifall skal enten gjøres direkte eller ved bruk av en avsetningskonto (IAS 39.65). Om indikasjonen som førte til beregnet tap på verdifall ikke lenger er tilstede, skal reverseringen ikke føre til at lånet har en høyere verdi enn hva verdien ville vært foruten nedskrivningen (IAS 39.65). Dette er samme prinsipp som for fysiske anleggsmidler etter IAS 16 som har vært utsatt for en nedskrivning etter IAS 36, og skal ikke reverseres til høyere beløp enn hva verdien ville vært foruten nedskrivningen.

Avslutning

Tapsmodellen etter IAS 39 er bedre kjent som "Incurred loss-model", og krever at det må foreligge en objektiv tapshendelse før tapsavsetning kan beregnes for et individuelt lån eller for en utlånsportefølje. Det er enklere å oppdage objektive indikasjoner på verdifall for individuelle lån, fordi slike hendelser har normalt en høyere grad av substans. Slike observerbare hendelser kan være reforhandling av lån, mislighold av lån eller en innrømmelse fra banken som resultat av økonomiske vanskeligheter hos debitor. Ved tapsavsetninger for utlånsporteføljer er det vanskeligere å skille grensen for hva som kan oppfyllet kravet om objektiv tapshendelse. Banker kan bruke statistiske dødsrater for å estimere hvor mange av låntakerne på personmarkedet som ikke lenger vil kunne betjene lånet sitt, men dødsfallene kan ikke identifiseres på individnivå før rapporteringsfristen er passert. Maksimal bruk av kassekreditt, minstebetalinger og betalinger på forfallsdato eller for sene betalinger er noe bankene vurderer for porteføljer av utlån. Samtidig som indikatorer finnes, vil beregnet tap være enda vanskeligere å måle når man ikke kan identifiserer tapene på de individuelle lånene. Dermed har tapsavsetninger ofte vært beregnet basert på historisk informasjon, ettersom dette fort blir bankenes beste estimat for den nåværende økonomiske situasjonen. I neste delkapittel skal vi se på hvordan bankene løser problemet ved å beregne forventet tap i praksis.

3.4. Hvordan beregnes tap i praksis?

Vi har valgt å ta med et delkapittel om interne rating-baserte modeller allerede i kapittel tre. Dette anses relevant for hvordan bankene foretar beregningen av forventet tap etter regnskapsreglene i praksis. Ved gjennomgangen av tapsavsetninger etter IFRS 9 i kapittel fire vil vi også gjøre bruk av avansert IRB-modell når vi skal anvende den nye tapsmodellen for å beregne forventet kredittap.

Banker og andre foretak innenfor finanssektoren er underlagt særskilte krav til kapitalen i selskapet. Samfunnet og næringslivet er tjent med finansiell stabilitet i slike foretak, og eventuell konkurs anses som kostbart. Kapitaldekningsreglene er avanserte, men er i all hovedsak ment å sikre nok ansvarlig kapital i forhold til risikoen som selskapet er eksponert for (Sætermo, 2013).

Baselregelverket omfatter kapitaldekningsregler for alle land som er medlem av EU og EØS. Regelverket er delt inn i tre pilarer, hvor pilar 1 tar for seg krav om tekniske beregninger av kapital når man tar hensyn til operasjonell-, markeds- og kredittrisiko. Pilar 2 tar for seg om kapitalandelen er forsvarlig i henhold til den spesifikke risikoen som selskapet er eksponert for, mens pilar 3 omhandler krav til offentliggjøring av virksomheten og risikoen (Sætermo, 2013).

Når banker og andre foretak innenfor finanssektoren beregner krav til kapitaldekning ved hensyn til kredittrisiko, brukes enten *standardmetoden* eller *IRB-metode*. Ved standardmetoden vektes utlån og andre eiendelsposter for risikoen de er eksponert for basert på hvilken kategori låntakerne inngår. Risikosatsene er fastsatte sjablongverdier som bestemmes gjennom kapitalforskriften (Finanstilsynet, 2017).

Ved bruk av IRB-metoder vil selskapet selv, med tillatelse fra finanstilsynet, beregne risikovektet volum for egen utlånsportefølje. Av IRB-modeller skiller vi mellom grunnleggende og avansert metode. Ved grunnleggende IRB-metode beregner foretaket selv sannsynligheten for mislighold (Probability of Default), mens ved den avanserte IRB-metoden beregner foretaket også tap ved mislighold (Loss Given Default) og engasjementsbeløpet (Exposure At Default) for sine utlån. Normaliserte tap (Expected Loss) beregnes ved å multiplisere sannsynlighet for mislighold (heretter PD) sammen med tap gitt mislighold. Tap

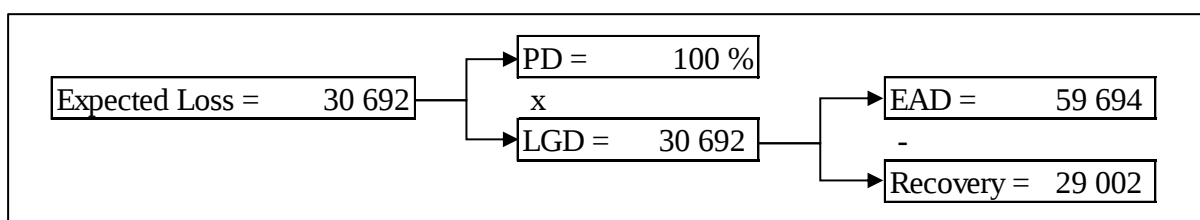
gitt mislighold beregnes igjen på grunnlag av forholdet mellom engasjementsbeløpet og verdien på sikkerhetsstillelsene ved lån (Recovery). Beregningene ser dermed slik ut:

$$\begin{aligned} (1) \text{ EL} &= PD * LGD, & \text{hvor } LGD &= EAD - \text{Recovery} \\ (2) \text{ EL} &= PD * LGD * EAD & \text{hvor } LGD &= (EAD - \text{Recovery})/EAD \end{aligned}$$

De fleste store bankene søker om tillatelse for å bruke avansert IRB-metode, fordi det normalt leder til lavere kapitalkrav ved gjennomføring av denne metoden. Modellen som selskapene bygger opp etter de regulatoriske kravene er også grunnlaget for hvordan de beregner forventet tap av utlånsmassen i regnskapene sine.

Tapsmodellene som vil brukes til å beregne forventet tap etter IFRS 9 skal likevel ikke være identiske IRB-modeller brukt ved beregning av kapitaldekning. PD etter kapitaldekningskravene skal reflektere sannsynligheten "through the cycle", mens PD etter tapsreglene etter IFRS 9 skal gjenspeile "point in time" (Pettersen & Moen, 2017). Dette representerer et klart skille. PD gjennom en syklus vil være mer stabil fra år til år fordi den skal representere PD gjennom hele konjunktursyklusen, mens PD som representeres ved et tidspunkt forventes å variere fra år til år, avhengig av hvordan de økonomiske forholdene ser ut for låntakeren/låntakerne som vurderes. Det vil også være ulikheter mellom LGD ved tapsmodell etter IFRS 9 og Baselregelverket. Etter Baselregelverket skal LGD gjenspeile en nedgangskonjunktur, mens LGD vil representere de faktiske forventningene om fremtiden på balansedagen (Pettersen & Moen, 2017).

I oppgavens første eksempel viste vi hvordan man beregnet seg frem til en tapsavsetning i år X4 for det individuelle lånet på 30 692 kroner. Ved å bruke samme tall og forutsetninger ved en avansert IRB-modell vil man komme frem til samme beløp når lånet er misligholdt. PD settes selvsagt til 100% når lån er misligholdt, og beregningen etter IRB-modell med utspring fra Baselregelverket ser da slik ut:

Figur 3-9: Beregning av forventet tap etter avansert IRB-modell

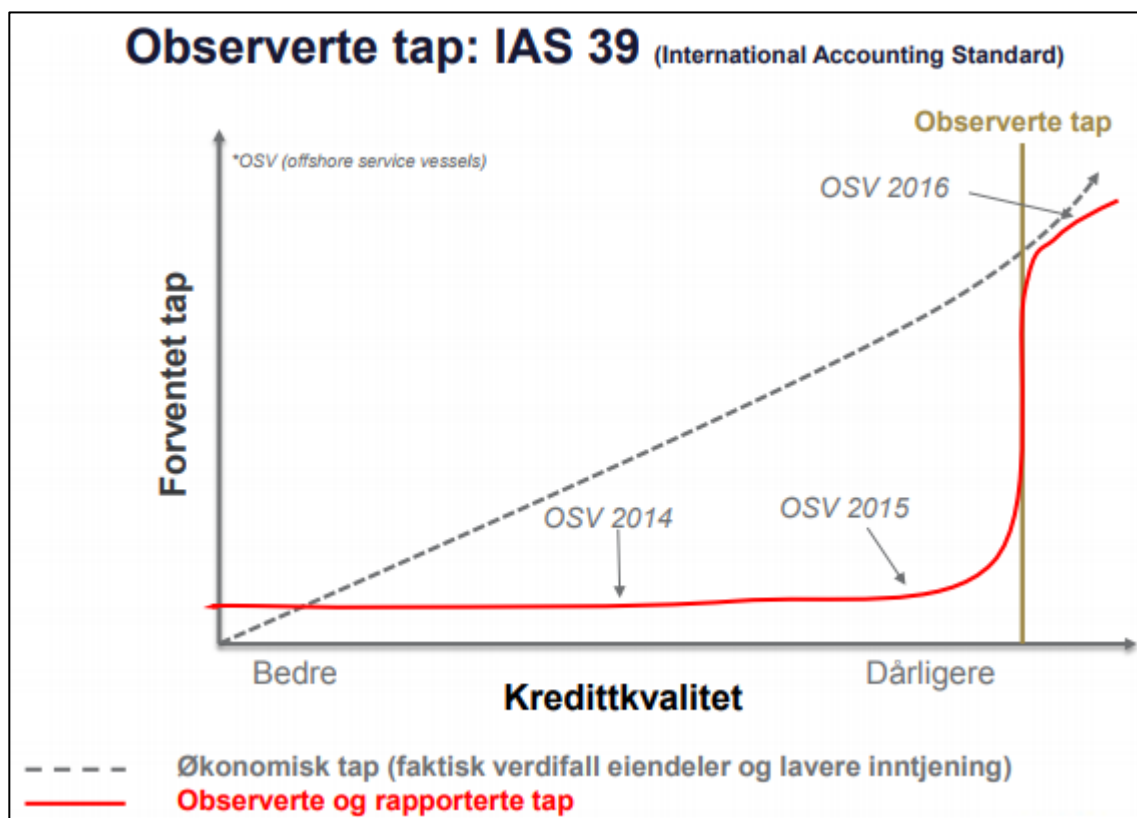
Før selskapet skulle foreta en beregning av tapsavsetning, var bokført beløp i balansen 59 694 kroner. Ved å trekke fra nåverdien på forventet salg av pantsikret eiendel (heretter Recovery), får man en beregnet LGD på 30 692 kroner. Ettersom mislighold allerede har hendt, settes PD til 100%, og forventet tap blir da 30 692 kroner (DNB, 2017a, s. 57). Merk at IRB modeller ofte skrives med formel: $EL = PD * LGD * EAD$. Dette er normalt når banken foretar en vurdering for gruppe av lån, spesielt etter grunnleggende IRB-metode. LGD er da en sats for hvor mye banken kan tape gitt at det blir mislighold, hensyntatt for Recovery. Ved denne fremstillingen ville LGD ved vårt eksempel vært 0,514 $[1 - (29\,002/59\,694)]$. Når banker bruker grunnleggende IRB-modell, blir satsen på LGD fastsatt av myndigheter i de respektive land. Eksempelet i oppgaven bruker avansert IRB-modell, slik at LGD settes ikke av regulatoriske myndigheter, men bestemmes av banken selv, noe som også vil være tilfelle ved tapsmodellen etter IFRS 9.

3.5. Eksempler på kritikk mot gjeldende standard

IAS 39 har vært kritisert på flere områder fra flere parter gjennom de siste årene. Ikke all kritikk relaterer seg til reglene for utlån direkte, men vi ønsker å fokusere på kritikken som er relevant for tapsreglene knyttet til utlån og fordringer, samt belyse generell kritikk mot standarden som også berører tapsreglene.

For det første er IAS 39 kritisert for å være komplisert og regelbasert (Madsen, 2015). I kapittel tre gjennomgikk vi reglene for klassifisering og måling av finansielle eiendeler etter IAS 39. De ulike kategoriene som bankene kan plassere utlån i, fører til ulike balanseverdier og resultat selv om lånene har de samme egenskapene. I tillegg til dette har de ulike kategoriene i standarden forskjellige regler for hvordan nedskrivingsbeløpet skal beregnes. Dette skaper forvirring blant dem som skal foreta økonomiske beslutninger basert på regnskapet som er rapportert etter IFRS. Det krever omfattende analyser av hver bank for å kunne korrigere for ulike balanseverdier og resultat som følge av de ulike klassifiseringene som er foretatt av bankene. Utlån har normalt samme egenskaper, men balanseført verdi og resultater varierer med hvordan bankene har klassifisert dem. Sir David Tweedie, tidligere formann i IASB, sa selv: "if you understand 39, you haven't read it properly" (Sawers, 2008).

For det andre har IAS 39 sin såkalte "Incurred Loss-model". Da modellen ble utviklet var hensikten å hindre at ledelsen kunne bygge opp skjulte reserver i regnskapet (Vangstein). En ny ledelse kunne bygge opp skjulte reserver ved å rydde opp etter den gamle ledelsen gjennom å foreta større avsetninger, slik at denne kunne justeres for senere perioder hvor ny ledelse hadde ansvaret for selskapet inntjeningssevne. I kjølvannet av finanskrisen 2008 ble denne modellen kritisert for at tapsavsetningene ble for små og kom for sent (Madsen, 2015). Etter hvert som kredittkvaliteten på utlån ble dårligere under kredittkrisen som oppstod i USA, krevde IAS 39 at tapsavsetningene måtte utsettes til det fantes objektive tapshendelser før nedskrivning ble foretatt. Figuren nedenfor illustrerer forskjellen mellom forventet kreditttap og kreditttap rapportert etter IAS 39 når kredittkvaliteten på utlån ble redusert. Figuren er fra Holbergfondet og relaterer til kredittkvaliteten på servicefartøy i offshorebransjen.

Figur 3-10: Observerte tap ved IAS 39 vs faktisk tap (HolbergFondene, 2016, s. 11)

Den siste delen av standarden som fikk gjennomgå sterk kritikk var reglene knyttet til sikringsbokføring. Disse reglene ble først og fremst ansett som kompliserte og vanskelige å forstå. Flere mente også at "(...) kravene er utpreget regelbaserte, gir tilfeldige resultater og i for liten grad tar inn over seg hvordan risiko styres i praksis" (Madsen, 2015). Dette førte til

at flere droppet å bruke reglene for sikringsbokføring, og benyttet seg heller av andre metoder. Dette var hovedsakelig fordi reglene ikke førte til at risikoen til selskapet ble gjenspeilet gjennom regnskapet.

3.6. Avslutning

IAS 39 har en regelbasert tilnærming til klassifisering og måling av finansielle instrumenter. I tillegg har foretakene relativt stor fleksibilitet til å velge hvilken kategori de ønsker å klassifisere sine finansielle eiendeler. Dette får konsekvens for målemetode og skaper forvirring blant brukerne av regnskapet. Tapsmodellen krever også at det må ha oppstått en objektiv indikasjon på verdifall før forventet tap kan beregnes for finansielle eiendeler. Dette førte til stor kritikk under finanskrisen, hvor nedskrivinger ble beskyldt for å være for små og at de kom for sent (too little, too late). Neste kapittel er en gjennomgang av den nye regnskapsstandarden for finansielle instrumenter, og eventuelle endringer for tapsavsetninger som kommer av nye tapsregler.

4. Nytt regelverk: IFRS 9 Finansielle instrumenter

4.1. Innledning

Kapittel fire omhandler de nye regnskapsreglene for finansielle instrumenter etter IFRS 9. Vi har valgt å starte med en kort gjennomgang av bakgrunnen til den nye standarden. Dette er fordi man får et inntrykk av hvilke områder som har vært i fokus ved å se på hvordan IASB har valgt utvikle standarden. I tillegg vil man få en forståelse av hvor omfattende overgangen har vært for de som er ansvarlige til å lage de nye regnskapsreglene. Som ved gjennomgangen av IAS 39, vil vi fokusere på reglene som er relevante for bankenes utlån når vi studerer ordlyden i IFRS 9. Den nye tapsmodellen vil derfor være sentralt, men vi skal også her inkludere de overordnede reglene for innregning, fraregning, klassifisering og måling av finansielle instrumenter.

4.2. Bakgrunn

IASB har hatt som intensjon å erstatte IAS 39 helt siden standarden ble adoptert fra IASC i april 2001 (IFRS 9). Etter finanskrisen i 2008 etterspurte flere interesser en rask endring av reglene, og som en respons av dette bestemte IASB seg for å dele arbeidet om å erstatte IAS 39 inn i tre delprosjekter:

1. klassifisering og måling,
2. Nedskrivning og
3. sikringsbokføring

I november 2009 utgav IASB de første kapitlene til IFRS 9 som omhandlet klassifisering og måling av finansielle eiendeler. Omtrent ett år senere ble reglene for klassifisering og måling av finansielle forpliktelser ferdigstilt. IASB bestemte seg samtidig for å beholde reglene knyttet til innregning og fraregning uendret fra IAS 39. Kort tid etter ble det også gjort noen mindre endringer som i hovedsak var knyttet til klassifiseringen av finansielle eiendeler, som er gjeldende i dagens godkjente standard.

Ved en pressekonferanse mars 2009 uttalte IASB at den nye standarden for finansielle instrumenter skulle bli ferdigstilt "in matter of months rather than years" (IASB, 2008, s.3).

IASB har ikke klart å etterleve dette løftet. Dette kan bekreftes ved å se på utviklingen av delprosjektet som omhandlet nedskrivningsreglene. I november 2009 publiserte IASB et høringsutkast med forslag om regler for tapsavsetninger til standarden. Ved dette høringsutkastet foreslo IASB at foretakene skulle foreta en beregning av forventet tap for instrumentets levetid basert på prinsippet om beste estimat. Tapsmodellen inkluderte heller ingen terskel eller barriere for at denne tapsberegningen skulle foretas for instrumentene (Madsen, 2015). Modellen ble vurdert til å være teoretisk god, men nærmest umulig å gjennomføre. Svakheten var spesielt knyttet til at estimatene måtte bli fulgt opp på instrumentnivå, noe som anses som svært krevende.

IASB publiserte i januar 2011 en tilsvarende modell i et tilleggskdokument hvor det ble åpnet for mulighet å beregne tapsavsetninger på porteføljenivå. Denne modellen ble også forkastet med hensyn til gjennomførbarhet (Madsen, 2015). Etter avslag nummer to bestemte IASB seg for å utvikle en ny tapsmodell i samarbeid med det amerikanske standardsettende organet, FASB (Financial Accounting Standard Board), i håp om å oppnå konvergens. Som resultat av dette såkalte samarbeidet publiserte IASB et høringsutkast med en tapsmodell kalt "Expected Credit Losses" som ble godkjent juni 2014. Den nye modellen ble endret slik at finansielle instrumenter må ha vært utsatt for vesentlig økning i kredittrisiko mellom rapporteringsdatoen og førstegangsinnregning for at forventet tap skal beregnes for instrumentenes levetid. Det ble likevel bestemt at finansielle instrumenter ved førstegangsinnregning, og for de som ikke har vært utsatt for vesentlig økning i kredittrisiko siden førstegangsinnregning, skal avsettes for forventet tap de neste 12 månedene.

På den andre siden fortsatte FASB arbeidet videre for å lage en egen tapsmodell (Madsen, 2015). FASB bestemte seg til slutt for å ta i bruk en modell som er tilnærmet lik det første utkastet til IASB som ble avslått. De amerikanske regnskapsreglene gjør dermed bruk av en modell hvor foretakene må beregne forventet tap for instrumentenes levetid uten noen form for terskel som må brytes. Under IAS 39 var problemet at renteinntektsføringen kom før man beregnet forventet tap, fordi objektive tapshendelser måtte foreligge. Etter de amerikanske reglene vil foretakene måtte innregne kredittapet før man innregner renteinntektene, som nettopp er priset på grunnlag av kredittrisikoen i utgangspunktet.

Delprosjekt tre var også tidkrevende, og ble ikke ferdigstilt før november 2013. De gamle regnskapsreglene knyttet til sikringsbokføring var ansett som kompliserte og gjenspeilet ikke risikoen som foretakene var eksponert for. De nye reglene etter IFRS 9 er blitt forenklet, men IASB har ikke inkludert regler for makrosikring, bedre kjent som sikring av åpne porteføljer (Madsen, 2015).

Hvorfor beregne 12 måneders forventet kredittap?

Etter at første høringsutkast og tilleggskdokument ble avslått, aksepterte IASB at det var store bekymringer knyttet til operasjonell kompleksitet ved å beregne forventet kredittap for instrumentenes levetid, og at en slik modell ville kreve stor grad av skjønn ved alle typer av estimeringsteknikker (IFRS 9 BC5.195). Dermed ble den nye tapsmodellen laget med en terskel hvor alle instrument som ikke hadde vært utsatt for vesentlig økning i kredittrisiko siden førstegangsinnregning skulle beregnes med en tapsavsetning som tilsvarer 12 måneders forventet kredittap. Den eneste konseptuelle begrunnelsen IASB har kommet med for å gjøre bruk av 12 måneders kredittap, er at denne endringen har kostnadsfordeler sammenlignet med tidligere versjon (IFRS 9 BC5.195). Dermed har vi fått en løsning for korrekt anvendelse av regnskapsføring av finansielle instrumenter som kun er basert på å få en praktisk håndterbar løsning., noe som er uheldig fra et teoretisk ståsted. IASB forsvarer også 12 måneders forventet kredittap ved at flere av respondentene støttet denne tilnærmingen som en pragmatisk løsning for å balansere mellom "faithfully representing" av en økonomisk transaksjon og kostnadene ved implementering (IFRS 9 BC5.196). IASB anerkjenner at innregning av 12 måneders forventet kredittap overvurderer forventet tap og undervurderer verdien av relatert eiendel ved innregning. Alternative løsninger som for eksempel ingen innregning av forventet kredittap før grensen om vesentlig økning i kredittrisiko var oppfylt ble også vurdert. Ved dette alternativet anerkjente IASB at løsningen ville vært konsistent med kravet om måling av finansielle instrumenter til virkelig verdi ved innregning etter IFRS 9 5.5.1. IASB mente imidlertid også at en slik løsning ikke ville reflektere økonomiske endringer i etterfølgende perioder for instrumenter med uvesentlig endring i kredittrisiko. Prisen på et finansielt instrument er medregnet kredittrisiko ved innvilgelse av lån, men tap (eller gevinster) ved etterfølgende perioder ville da ikke ha blitt fanget opp (IFRS 9 BC5.201). Personlig så ser vi på IASB sitt valg ved å bruke 12 måneders forventet kredittap som en løsning til å delvis kunne sammenstille kredittap (i form av endringer etter innregning)

sammen med inntektsføringen av rentene som er relatert til instrumentet. En mer teoretisk riktig løsning ville gjerne ha vært å ha en terskel for hvor 12 måneders forventet kredittap kun skulle ha blitt innregnet for instrumenter som har hatt en endring (ikke vesentlig) i kredittrisiko mellom rapporteringsdatoen og førstegangsinnregning, men da ville man igjen stått overfor spørsmålet om modellen var praktisk håndterbar.

Målene med standarden var å forenkle og konvergere innenfor en kort tidsramme. Det er tydelig at tidsrammen ikke ble holdt, samt at vi ikke fikk oppnådd full konvergens mellom IFRS og de amerikanske reglene, men vi har aldri vært nærmere enn ved IFRS 9. Vi skal nå gå nærmere inn på de nye reglene etter IFRS 9 for å vurdere om endringer fører til bedre beslutningsinformasjon. God beslutningsinformasjon ved tapsavsetninger vil være at den gjenspeiler risikoen(e) som foretakenes engasjementer er eksponert for.

4.3. IFRS 9 Finansielle instrumenter

4.3.1. Innledning

IFRS 9 skal erstatte IAS 39 ved første regnskapsår etter 01.01.2018. Selv om det er foretatt store endringer, har IASB også videreført en del regler fra IAS 39 med mindre modifiseringer. Delkapittelet starter først med en gjennomgang av reglene for innregning, fraregning og måling, før den nye tapsmodellen gjennomgås mer detaljert. Avslutningsvis skal vi sammenligne regnskapsmessig behandling av individuelt utlån etter IAS 39 og IFRS 9. Dette gjøres naturligvis ved å bruke samme eksempel på utlån og forutsetninger for begge tapsmodellene.

4.3.2. Innregning, fraregning og måling

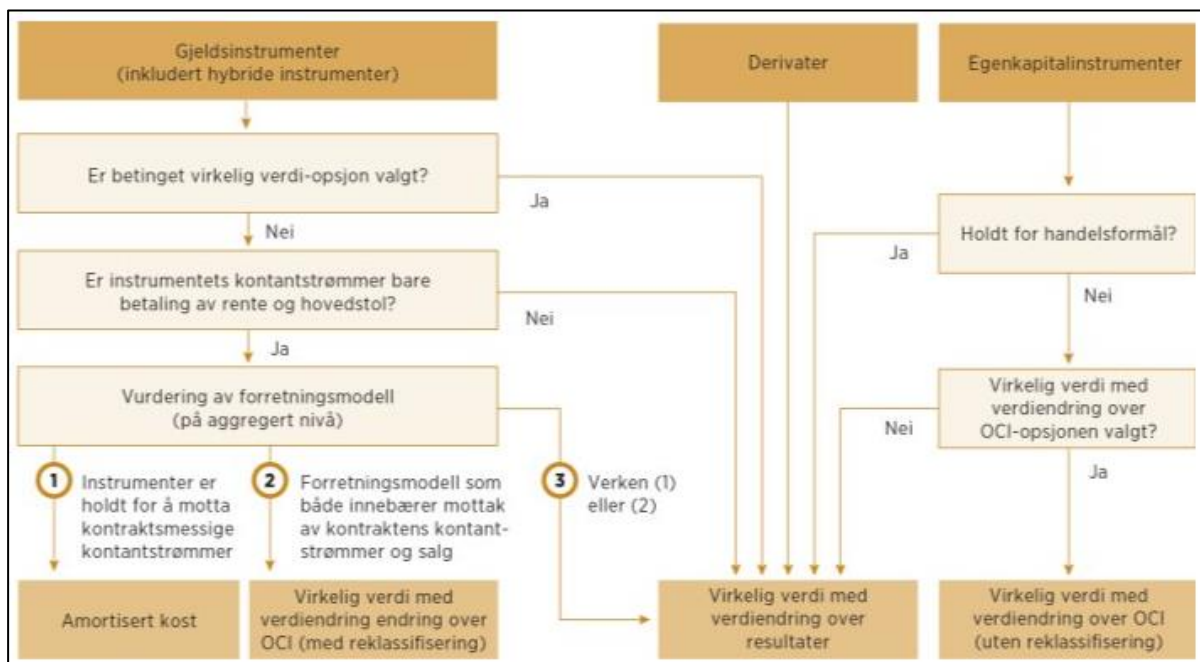
Innregning og fraregning

Krav til innregning av finansielle instrumenter er stort sett uendret fra IAS 39. Det vil si at finansielle instrumenter fortsatt skal innregnes når "(..) foretaket blir en part i instrumentets kontrakts bestemmelser (IFRS 9 3.1.1). Ved førstegangsinnregning skal instrumentet fortsatt måles til virkelig verdi, og fastsettes av IFRS 13 (IFRS 9 5.1.1). IASB har heller ikke gjort noen endringer for reglene knyttet til fraregning. Foretakene skal fraregne finansielle eiendeler

når retten til kontantstrømmene utløper eller når retten overføres til en annen part (IFRS 9 3.2.3). På motsatt side vil fraregning av finansielle forpliktelser i balansen skje når den finansielle posisjonen opphører, enten fordi kontrakts bestemmelser utløper eller blir kansellert (IFRS 9 3.3.1).

Klassifisering og måling

Etter IFRS 9 punkt 4.1.1 skal finansielle eiendeler enten bli målt til *amortisert kost*, *virkelig verdi over totalresultatet (heretter OCI)* eller *virkelig verdi over ordinært resultat*. Det som er avgjørende for hvilken kategori den finansielle eiendelen skal plasseres, er avhengig av foretakets forretningsmodell for håndtering av finansielle eiendeler og de kontraktsmessige kontantstrøms karakteristika. Foretakene kan fortsatt ta i bruk virkelig verdi-opsjonen som var mulig ved IAS 39. Kravet er fortsatt at opsjonen må anses å eliminere eller redusere regnskapsmessig inkonsistens, ofte kalt "accounting mismatch" (IFRS 9.4.1.5). Et eksempel på regnskapsmessig misforhold kan være at gevinster og tap for en finansiell eiendel føres over OCI, mens all gevinst og tap for den tilsvarende finansielle forpliktelsen føres over resultatet (Pietsch, Sledge & Tan, 2012, s. 4). Nedenfor følger en figur som illustrerer reglene for klassifisering og måling av finansielle eiendeler etter IFRS 9 som vi skal gjennomgå.

Figur 4-1: Klassifisering av finansielle eiendeler etter IFRS 9 (Madsen, 2015)

Finansielle eiendeler målt til amortisert kost. IASB har stilt strengere krav til foretakene for å kunne måle sine finansielle eiendeler til amortisert kost sammenlignet med tidligere regler. For å kunne måle finansielle eiendeler til amortisert kost, må følgende krav være oppfylt etter IFRS 9, punkt 4.1.2:

(a) Den finansielle eiendelen holdes innenfor en forretningsmodell hvor formålet er å samle de kontraktmessige kontantstrømmene, og

(b) kontantstrømmene består kun av hovedstol og renter på utestående hovedstol, og kontraktsvilkårene spesifikt angir datoer for kontantstrømmene.

Etter IAS 39 behøvde finansielle eiendeler kun å ha betalinger som er faste eller som lot seg fastsette for at foretakene kunne benytte seg av målemetoden amortisert kost. Foretakene har nå mindre mulighet til å gjøre bruk av denne målemetoden for sine finansielle eiendeler. Et skjerpet krav for at finansielle eiendeler skal kunne måles etter amortisert kost ved bruk av effektiv rente-metode, er "SPPI"-kravet til eiendelens kontantstrøm. Med SPPI menes "Solely Payments of Principal and Interest", som tilsvarer kravet nevnt i bokstav (b) ovenfor. Det er også vanskeligere å fravike denne målemetoden etter den nye standarden. Etter IAS 39 kunne foretak fravike målingen av amortisert kost ved å gjøre enkelte lån tilgjengelige for salg, så lenge det forelå et mønster av salg for lignende eiendeler som var ment til å skape profitt for foretaket. Etter IFRS 9 er det foretakenes forretningsmodell på porteføljenivå som er avgjørende for målingen for alle de finansielle eiendelene som oppfyller kravene nevnt ovenfor.

Virkelig verdi med verdiendringer over totalresultatet. Som figur 4-1 viser, stilles det samme krav til finansielle eiendelers kontantstrøm ved denne kategorien som for eiendeler målt til amortisert kost. For at selskapet skal kunne måle sine finansielle eiendeler til virkelig verdi med verdiendringer over OCI, må foretaket ha en forretningsmodell, på porteføljenivå, som både innebærer mottak av kontraktens kontantstrømmer og salg (IFRS 9 4.1.2A).

Virkelig verdi med verdiendringer over resultatet. Denne målemetoden er etter IFRS 9 ansett som "hovedregelen" eller "samleposten". Fra gjennomgangen av IAS 39 ble kategori virkelig verdi med verdiendringer over totalresultatet ansett som en samlepost. Ved IFRS 9 skal alle finansielle eiendeler som ikke oppfyller kravene som stilles til de to foregående kategoriene

måles til virkelig verdi over resultatet (IFRS 9 4.1.3). Man kan også snu om på fremgangsmåten og si at utgangspunktet for klassifisering og måling av finansielle eiendeler er virkelig verdi over resultatet, men unntak finnes for gjeldsinstrumenter og egenkapitalinstrumenter.

Klassifiseringen etter IFRS 9 stiller strengere krav til kontantstrøms karakteristika for de finansielle eiendelene, og flere eiendeler vil etter IFRS 9 bli vurdert til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet. Tradisjonelle utlån vil likevel bli målt til amortisert kost ved bruk av effektiv rente-metode, med mindre virkelig verdi-opsjonen benyttes (IFRS 9.5.4.1). Selv om virkelig verdi-opsjonen åpner for mulighet til å fravike amortisert kost, vil de fleste banker måle sine utlån etter denne målemetoden. Siden den nye inndelingen ikke vil føre til noen vesentlig endring for klassifisering og måling av utlån, vil vi kort repetere målemetoden amortisert kost ved å gjengi figur 3-2.

Termin	X0	X1	X2	X3	X4	X5
Hovedstol	-100 000	100 000	90 000	80 000	70 000	60 000
Etableringsgebyr	2 000					
Avdrag		10 000	10 000	10 000	10 000	60 000
Nominell rente (3%)		3 000	2 700	2 400	2 100	1 800
Terminomkostning		50	50	50	50	50
Total kontantstrøm	-98 000	13 050	12 750	12 450	12 150	61 850
Effektiv rente (internrente)	3,61 %					
Forventet effektiv rente		3 540	3 197	2 852	2 505	2 156
Forventet amortisering		-9 510	-9 553	-9 598	-9 645	-59 694
Amortisert kost	98 000	88 490	78 937	69 339	59 694	0

Figur 4-2: Amortisert kost ved bruk av effekt rente-metode

Vi skal nå gå gjennom den nye tapsmodellen etter IFRS 9. Reglene for nedskriving var trolig det mest krevende delprosjektet for IASB å utvikle, samt det mest tidkrevende å få godkjent av EU-kommisjonen. Det er også en av de mest omtalte endringene for regnskapsføring i nyere tid, samt veldig relevant for banker og deres vurderinger av tap/gevinst for utlånsmassen.

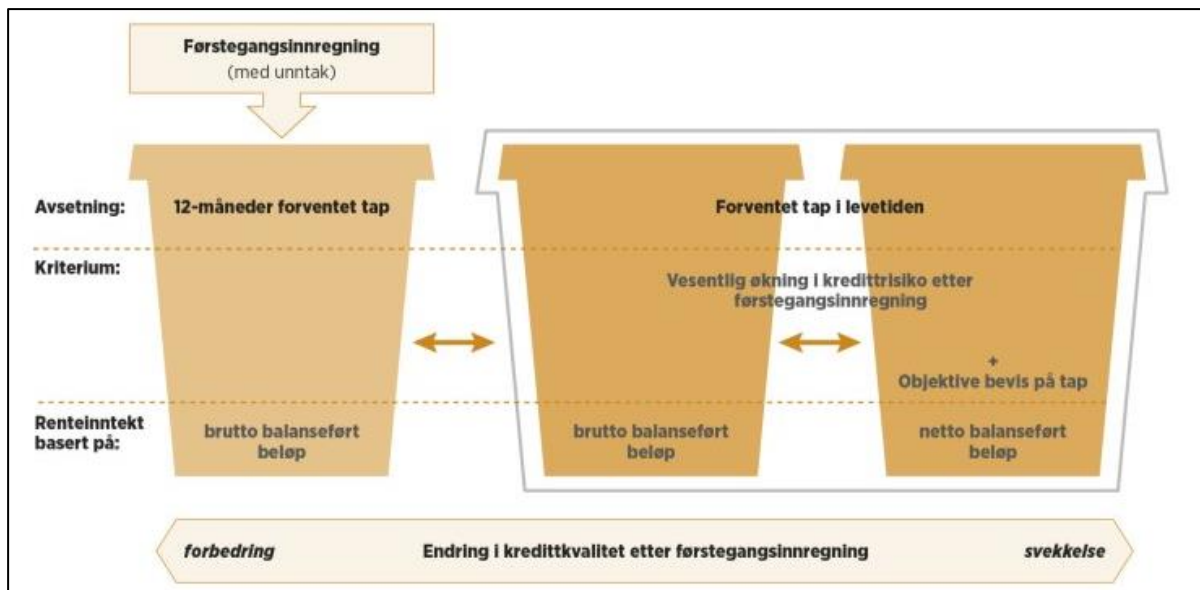
4.3.3. Tapsmodell etter IFRS 9

Innledning

IASB har ved IFRS 9 kommet frem til en felles nedskrivingsmodell for alle finansielle eiendeler som ikke er vurdert til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet (IFRS 9.5.5.1). Finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet skal vurderes etter nivåhierarkiet som følger av IFRS 13. Det er verdt å merke seg at IFRS 9 har en forenklet nedskrivingsmodell for kundefordringer, fordringer som følger av leasingavtaler og andre kontraktmessige eiendeler som er knyttet til inntektsføring som reguleres av IFRS 15 (IFRS 9 5.5.15). IASB har også kommet frem til en løsning hvor nedskrevet beløp av finansielle eiendeler som måles etter virkelig verdi med verdiendringer over OCI skal føres over OCI, og tapet skal ikke redusere balanseført beløp, men foretas gjennom en avsetningskonto (IFRS 9 5.5.2).

Modellen

Tapsmodellen etter IFRS 9 er bedre kjent som "Expected Credit Loss"-modellen. Ved denne modellen er det ikke lenger noen krav til at det må foreligge objektive indikasjoner på verdifall før foretakene skal beregne forventet tap på utlån. Det som vil bli avgjørende for størrelsen på tapsberegningen etter IFRS 9, vil være om foretakenes finansielle eiendeler på rapporteringsdatoen har vært utsatt for *vesentlig økning i kredittrisiko* siden førstegangsinnregning. Hva som anses som vesentlig økning i kredittrisiko drøftes mer senere i kapitlet og i kapittel fem. Det har også kommet nye krav til selve metoden for beregning av forventet tap etter IFRS 9. Ved beregning av forventet tap skal foretakene, uavhengig om det er vurdert vesentlig økning i kredittrisiko eller ikke, beregne nåverdien av et objektivt og sannsynlighetsvektet beløp som er bestemt ut fra flere mulige utfall (IFRS 9 5.5.17). Forventet tap skal også baseres på *rimelig og støttende* informasjon om hendelser som har skjedd og nåværende forhold og sist, men ikke minst, justeres for forventninger om fremtiden (IFRS 9 5.5.17). Hva som menes med alt dette, vil bli gjennomgått i detaljer med utgangspunkt fra figuren nedenfor. På denne måten vil det som er mest relevant for tapsmodellen bli inkludert, og kunne sees i sammenheng.

Figur 4-3: Modell for tapsavsetning etter IFRS 9 (Madsen, 2015)

Steg 1: Sannsynlighet for mislighold neste 12 måneder

Som figuren viser har tapsmodellen tre bøtter (heretter kalt steg). Når banken innvilger et lån, vil den finansielle eiendelen automatisk bli plassert i steg 1, og 12 måneders forventet tap beregnes straks. Dette gjelder for alle finansielle instrumenter som er omfavnet av nedskrivningsreglene etter IFRS 9 kapittel fem.

For hver rapporteringsdato skal foretaket vurdere om det finansielle instrumentet har hatt en vesentlig økning i kredittrisiko siden førstegangsinnregning (IFRS 9 5.5.3). Hvis det ikke har vært vurdert en vesentlig økning i kredittrisiko siden førstegangsinnregning, skal instrumentet beholdes i steg 1. Ved steg 1 skal foretakene beregne forventet tap som tilsvarer "(...) 12-month expected credit losses" (IFRS 9, punkt 5.5.5). Ordlyden her kan mistolkes som det beløp foretakene forventer å tape av kontantstrømmen de neste 12 månedene. Slik fungerer modellen likevel ikke. Fra appendiks B5.5.43, skal denne tapsavsetningen representere forventet tap i hele kontantstrømmen til den finansielle eiendelen, som resultat av at mislighold oppstår i løpet av de neste tolv månedene etter rapporteringsdatoen, vektet av sannsynligheten for at mislighold oppstår eller ikke. Det betyr at utestående beløp på rapporteringsdagen skal vurderes for mulig tap, multiplisert med en sannsynlighet for at låntaker vil misligholde lånet i løpet av de neste 12 månedene eller ikke. Tapsavsetningen som beregnes etter steg 1 behøver ikke gjøres på instrumentnivå. Det er tilstrekkelig at foretakene ved steg 1 og 2 beregner

forventet tap for de ulike utlånsporteføljer som utlånsmassen består av (IFRS 9 B5.5.1). Det viktigste er at alle utlån blir inkludert som grunnlag i en portefølje hvor det beregnes forventet tap etter steg eller steg 2, med mindre objektive tapshendelser foreligger.

Steg 2 - Sannsynlighet for mislighold ut lånets levetid

Når foretak vurderer at det foreligger vesentlig økning i kredittrisiko mellom innregning og rapporteringsdato, skal den finansielle eiendelen plasseres i steg 2 eller steg 3, avhengig om det også foreligger objektive tapshendelser. Ved steg 2 skal foretakene beregne en tapsavsetning som tilsvarer "(...) lifetime expected credit losses" (IFRS 9 5.5.3). Foretaket skal da beregne forventet kredittap som ved steg 1, men det skal nå benyttes en sannsynlighet for at mislighold oppstår i løpet av hele lånets levetid, og ikke bare de neste 12 månedene. Vurderingen om utlån har hatt en vesentlig økning i kredittrisiko eller ikke vil dermed ha stor betydning for størrelsen på tapsavsetningene til bankene. Dette er fordi tapsavsetningene vil da kunne øke betraktelig i størrelse både på grunn av

1. sannsynligheten for at låntaker misligholder kontraktsvilkårene har økt vesentlig generelt sett, og
2. fordi man går fra PD neste 12 måneder til PD ut lånets levetid.

Denne dobbelteffekten er bedre kjent som "klippeeffekten", og skal beskrives mer senere i oppgaven (Madsen, 2015). Ved steg 2 i tapsmodellen kan foretakene fortsatt beregne tapsavsetninger på porteføljenivå (IFRS 9.5.5.4). Forventet tap gjøres via en avsetningskonto, slik at balanseført beløp og renteinntekter beregnes fortsatt etter den opprinnelige betalingsplanen ved inngåelse av lånet. Denne metoden for inntektsføring av renter er bedre kjent som bruttometoden.

Steg 3 - Objektive indikasjoner på verdifall

Helt overordnet kan man si at steg 3 vil tilsvare forventet tap som er beregnet for individuelle lån etter IAS 39. Dette illustreres i figuren ovenfor ved at steg 3 ikke bare krever at finansielle eiendeler har hatt en vesentlig økning i kredittrisiko siden førstegangsinnregning, men også at det må foreligge objektive tapshendelser. For finansielle eiendeler som er plassert i steg 3, skal foretak beregne renteinntekter etter nettometoden. Ved denne metoden må foretakene beregne ny estimert fremtidig kontantstrøm for det individuelle lånet, slik at lånets renteinntekter vil

endres som følge av dette. Ved gjennomgang av tapsmodellen etter IAS 39 (delkapittel 3.3.3) beregnet vi en tapsavsetning for et lån som Bank Norge ASA hadde utstedt til Oljeprodusent AS. Når Oljeprodusent AS fikk vesentlige økonomiske vanskeligheter, og misligholdte lånets kontraktsvilkår i år X4, bestemte Bank Norge ASA seg for å selge den pantsikrede eiendelen. Banken beregnet da ny amortisert kost basert på nåverdi av ny estimert kontantstrøm, neddiskontert med lånets opprinnelige effektive rente. Ny forventet effektiv rente i år X5 gikk da fra 2 156 kroner til 1 048 kroner som følge av nye estimerte kontantstrømmer. Ved steg 3 etter tapsmodellen i IFRS 9, skal foretakene gjøre den samme beregningen slik at forventet effektiv rente endres når objektive tapshendelser foreligger på instrumentnivå også etter IFRS 9.

Fordi IASB har valgt å lage en felles tapsmodell etter IFRS 9, har de vært konsekvente med ordlyden i standarden. Det er forståelig at standardsetterne ønsker at tapsmodellen skal være mulig å anvende av ulike typer finansielle instrumenter, uavhengig av hvor foretakene som rapporterer etter IFRS driver sin virksomhet. Resultatet av denne mer prinsippbaserte tilnærmingen er at standarden åpner rom for ulike tolkninger fra foretakene som skal anvende de nye reglene. Vi har dermed valgt å gå litt nærmere inn på ordlyden fra standarden som krever egen tolkning fra rapporteringsenhetene. I kapittel fem skal vi gå enda nærmere inn i ordlyden ved å se mer på bestemmelser fra standardens vedlegg (Appendiks B) og ved å se på retningslinjer fra European Banking Authority.

Vesentlig økning i kredittrisiko

IFRS 9 punkt 5.5.9 utdyper hvordan man skal foreta vurderingen om det har foreligget vesentlig økning i kredittrisiko for en finansiell eiendel siden førstegangsinnregning. Når denne vurderingen foretas, skal foretakene ta hensyn til endringen i *sannsynligheten for mislighold* over lånets forventede levetid, ikke endringen i beløpet for forventet kredittap. Denne løsningen anser vi som en god løsning fordi, når foretakene vurderer sannsynligheten for mislighold ut lånets levetid mellom førstegangsinnregning og rapporteringsdatoen, vil alle utlån, uavhengig av lånets størrelse, tas med i vurderingen. Om vurderingen skulle vært basert på forventet kredittap i *beløp* hadde økt vesentlig eller ikke, ville banker normalt ikke vurdert mindre lån selv om de samlet sett kan bli vesentlige. IFRS 9 sier også at man skal ta i bruk "(...) reasonable and supportable information, that is available without undue cost or

effort, that is indicative of significant increases in credit risk since initial recognition" (IFRS 9 5.5.9). Hva som er rimelig, støttende informasjon og unødig kostnad er vanskelig å tolke alene uten videre beskrivelser. Informasjonen som brukes til å vurdere om kredittrisiko har økt eller ikke ved rapporteringsdatoen skal også være fremtidsrettet. Dette vil kunne føre til store utfordringer for bankenes implementering av IFRS 9. Hva som menes med rimelig og støttende informasjon uten unødig kostnad og hvordan fremtidsrettet informasjon skal inkluderes, er drøftet mer nedenfor og i kapittel fem.

Foretak kan likevel gjøre bruk av et unntak etter punkt 5.5.10. Dette unntaket innebærer at foretakene kan anta økningen i kredittrisiko for et finansielt instrument som uvesentlig når instrumentet anses å ha "lav risiko" på rapporteringsdatoen. Vi kommer nærmere inn på hva som anses som lav risiko i kapittel fem. På motsatt side finnes det en presumpsjon om at finansielle eiendeler har hatt vesentlig økning i kredittrisiko når kontraktsmessige betalinger har forfalt med mer enn 30 dager. Om dette vilkåret er oppfylt for en finansiell eiendel, vil foretakene måtte dokumentere grundig hvorfor de eventuelt ikke gjør bruk av PD ut lånets levetid ved beregningen av forventet tap.

Appendiks B5.5.9 sier eksplisitt at tidspunktet for førstegangsinregning til et finansielt instrument vil være avgjørende for vurderingen om vesentlig økning i kredittrisiko, noe som betyr at tapsmodellen er en relativ modell. Det betyr også at to identiske lån vil kunne få en ulik størrelse på tapsavsetning fordi utlån ble inngått ved ulike tidspunkt. Dette kan få noen uheldige løsninger ved regnskapsrapporteringen og vil muligens kunne forvirre enkelte brukere av regnskapet. Utlån som har lav initial kredittrisiko vil også, ved en absolutt endring i kredittrisiko, bli fortere plassert i steg 2 fremfor lån med høyere initial risiko. Vi skal se nærmere på potensielle uheldige løsninger i delkapittel 4.4.

Rimelig og støttende (fremtidsrettet) informasjon

Foretakene skal ta i bruk rimelig og støttende informasjon som er tilgjengelig uten unødig kostnad, både ved vurderingen om PD har økt vesentlig eller ikke, og ved selve beregningen av forventet tap (IFRS 9 5.5.9 og 5.5.17). Så lenge fremtidsrettet informasjon er tilgjengelig uten unødig kostnad på rapporteringsdatoen, kan foretakene ikke vurdere endringen i kredittrisiko eller beregne forventet kredittap kun basert på historisk informasjon (IFRS 9 5.5.11 og B5.5.52). Hva som er rimelig og støttende informasjon er ikke godt beskrevet i

standarden. Etter appendiks B.5.5.5 påpeker IASB at det ikke er nødvendig med en utmattende leting etter informasjon. Man bør likevel inkludere faktorer som er spesifikke for låntakeren, generelle økonomiske forhold, og gjøre en vurdering av nåværende forhold og sette opp prognoser for tiden etter rapporteringsdatoen. Kildene til data kan være tidligere interne erfaringer med kredittap, intern risikoklassifisering, eksterne kredittrater fra selskaper som Standard Poor, og erfaringer med kredittap hos andre foretak (IFRS 9 B5.5.51). Det skal likevel ikke være nødvendig å foreta prognoser for fremtiden ut instrumentenes levetid. Etter punkt B.5.5.50 vil det være naturlig at foretakene benytter mer bruk av skjønn jo lengre forventet levetid til eiendelen er. Det er akseptert at beregning av forventet tap i utgangspunkt gjøres basert på historisk informasjon, men dette utgangspunktet må bli justert, eller vurdert justert, basert på forventninger om fremtiden.

Unødig kostnad

Standarden er heller ikke veldig tydelig på hva som anses som unødig kostnad. Etter IFRS 9 B5.5.15 skal innhenting av informasjon ikke være utmattende. Ut fra denne beskrivelsen, blir det åpnet for hva bankene selv anser som unødig kostnad. En teoretisk grense kan være at kostnaden for å finne informasjonen ikke må overstige fordelene av å kunne bruke informasjonen i beregningen av forventet kredittap, og ikke overstige fordelene av å inkludere informasjonen i vurderingen om kredittrisiko har økt vesentlig siden førstegangsinnregning. Det er også rimelig å anta mindre banker trolig vil vurdere kostnaden ved innhenting av informasjon som unødig tidligere enn større banker. En større bank vil i utgangspunktet ha flere ressurser tilgjengelig fordi den vil ha behov for flere ressurser for å drive den daglige forretningen.

Reversering

For finansielle eiendeler hvor forventet tap er beregnet med en PD ut eiendelens levetid i tidligere perioder, kan foretakene vurdere reversering ved å beregne forventet tap basert på sannsynligheten for mislighold de neste 12 månedene ved neste rapporteringsperiode. Da må det dokumenteres at vesentlig økning i kredittrisiko etter 5.5.3 ikke lenger foreligger (IFRS 9 5.5.7). Reversering av tidligere tapsavsetninger kan også skje som resultat av reforhandling eller annen modifisering av lån (IFRS 9 B5.5.25). Personlige låntakere opplever høyere lønn eller bedret økonomisk situasjon av andre grunner. Ved slike situasjoner vil enkelte låntakere

reforhandle låneavtalen slik at gjelden blir raskere nedbetalt. Da skal den nye låneavtalen behandles som nytt lån etter standarden.

Fiktivt eksempel på tapsavsetning etter IFRS 9

For å best mulig illustrere eventuelle likheter og forskjeller mellom IAS 39 og IFRS 9, har vi valgt å foreta beregning av forventet tap ved samme eksempel på utlån og forutsetninger som ble gjennomgått i kapittel tre. Da vil leserne få innblikk hvordan vi mener at lånet som Bank Norge ASA innvilget til Oljeprodusent AS skal beregnes etter den nye modellen før vi setter resultatene fra de ulike standardene opp mot hverandre.

Tidspunktet og målingen ved førstegangsinnregning av lånet vil være identisk mellom de ulike standardene. Førstegangsinnregning skal skje når banken blir part i kontrakts bestemmelser, og skal måles til virkelig verdi med justeringer for direkte transaksjonskostnader, som etableringsgebyr. Balanseført beløp ved innvilgelse av lån blir dermed 98 000 kroner etter IFRS 9, som er identisk med IAS 39. Vi gjenga hva amortisert kost og forventet effektiv rente blir for dette utlånet ved figur 4-2 ovenfor. For å gi leseren bedre oversikt over situasjonen til bransjen som Oljeprodusent AS driver virksomhet, vil vi repetere figuren som viser makroøkonomiske- og bransjetall for de relevante årene.

Observerbar data	År X0	År X1	År X2	År X3	År X4
Oljepris (USD per BBL)	75,00	50,00	45,00	37,00	35,00
Kontantstrøm for porteføljen	1 450 000	1 230 000	1 100 000	985 000	950 000
Bruk av kredittgrense	50%	64%	78%	84%	85%
Amortisert kost	98 000	88 490	78 937	69 339	59 694
Recovery	60 000	55 000	45 000	35 000	29 002

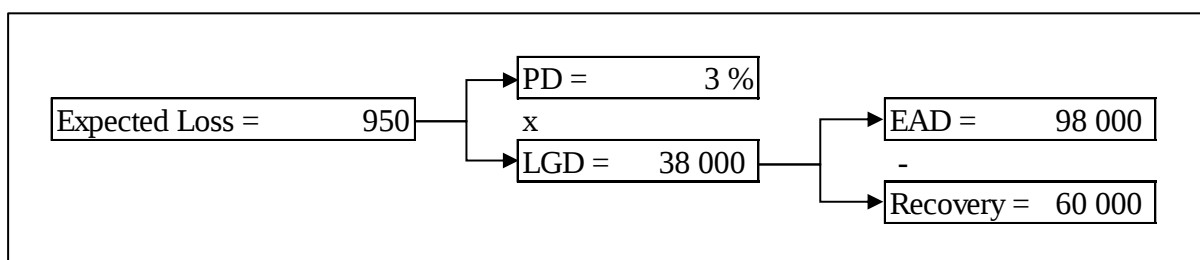
Figur 4-4: Bransje- og lånrelatert informasjon for beregning av forventet tap

År X0 – Steg 1

Lånet ble innvilget av Bank Norge ASA i november år X0, og etter IFRS 9 blir utlån plassert i steg 1 ved førstegangsinnregning. Så lenge Bank Norge ASA ikke vurderer at Oljeprodusent AS har hatt vesentlig økning i kredittrisiko mellom november måned og 31.12.X0, vil forventet tap for dette lånet bli beregnet med en PD de neste 12 månedene. Bank Norge ASA får inn forventet kontantstrøm for perioden fra denne bransjen, oljeprisen er på normalt nivå og det er ikke unormalt bruk av kredittgrenser i bransjen (forutsetninger fra kapittel tre). Dermed er det usannsynlig at banken vurderer at kredittrisiko har økt vesentlig ved rapporteringsdatoen for år X0.

Vi har lagt inn balanseført beløp/amortisert kost og Recovery eiendel i figur 4-4 ovenfor. Dette er fordi vi skal gjøre bruk av avansert IRB-modell ved beregning av forventet tap etter IFRS 9 for utlån plassert i steg 1 og steg 2. Ved en slik modell vil PD være konvertert fra å representere kredittrisikoen gjennom konjunktursyklusen, til å representere PD for det aktuelle tidspunktet som lånet vurderes. Det er viktig å understreke at vi ikke har fastsatt PD for de ulike årene i eksempelet fra noen realistiske observasjoner hos norske banker. Vi har kun forsøkt å fastsette PD mest mulig fornuftig ved å ta hensyn for hvem låntakeren er og de økonomiske forholdene som er lagt til i eksempelet.

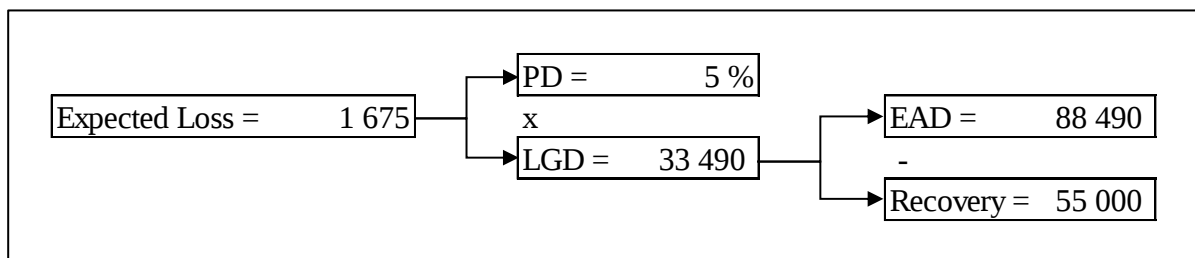
Ved å ta hensyn for engasjementsbeløpet (EAD = balanseført beløp), Recovery og forutsetter en PD neste 12 månedene ved låntaker Oljeprodusent AS til å være 3%, blir forventet tap følgende etter avansert IRB modell:

Figur 4-5: Beregning av forventet tap år X0 for låntaker Oljeprodusent AS

År X1 – Steg 1

Økonomiske forhold har endret seg noe fra år X0 til X1. Oljeprisen har blitt redusert, samt kontantstrømmen fra porteføljen har også hatt en liten reduksjon. Endringen i kontantstrømmen kan gjerne skyldes at noen av låntakerne i denne porteføljen har begynt å betale minimumsbeløpet for avdragene sine, samt at enkelte låntakere kan være noen dager for sene med sine siste betalinger. Noen dager forsinkede betalinger vil ikke oppfylle presumpsjonskravet om vesentlig økning i kredittrisiko etter IFRS 9, som er 30 dager. Basert på informasjonen som er tilgjengelig, vil Bank Norge ASA neppe vurdere vesentlig økning i kredittrisiko som oppfylt, og beholde låntakere som Oljeprodusent AS i steg 1. Forventet tap skal fortsatt beregnes med en PD neste 12 måneder. PD vurderes økt fra 3% til 5%, og forventet tap blir følgende:

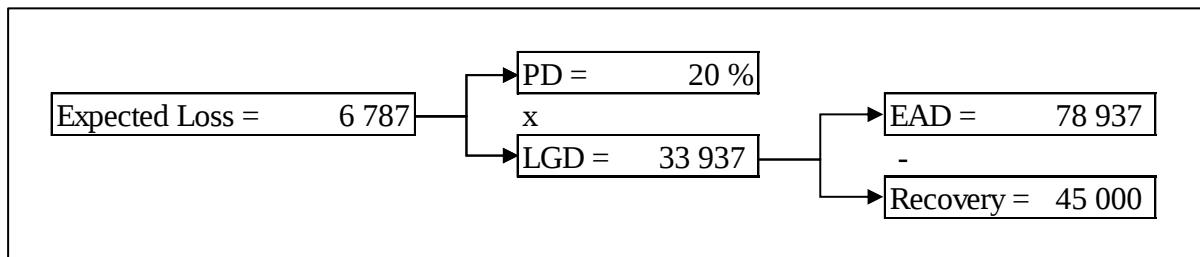
Figur 4-6: Beregning av forventet tap år X1 for låntaker Oljeprodusent AS

Som figuren viser, har vi forutsatt at Recovery-andelen reduseres samtidig som sannsynligheten for mislighold øker. Det er fordi vi antar at det foreligger en korrelasjon mellom disse elementene for den aktuelle bransjen til Oljeprodusent AS. Verdien av Recovery er ikke matematisk beregnet ut fra økningen til PD, men kun fastsatt ut fra skjønn.

År X2 – Steg 2

Ved rapporteringsdatoen for år X2 er oljeprisen redusert, kontantstrøm fra porteføljen av lån er redusert og bruk av kredittgrenser økt to sammenhengende år. Ved å sammenligne forholdene med tidspunkt for førstegangsinnregning vil oljepris ha falt med 40%, kontantstrømmen har redusert med 25% og bruk av kredittgrense har økt med 56%. Det er nå større mulighet for at Bank Norge ASA å vurdere vesentlig økning i kredittrisiko knyttet til lånet som er innvilget til Oljeprodusent AS oppfylt. Samtidig må Bank Norge ASA alltid vurdere fremtidsrettet informasjon som er tilgjengelig på tidspunkt for vurderingen. Med

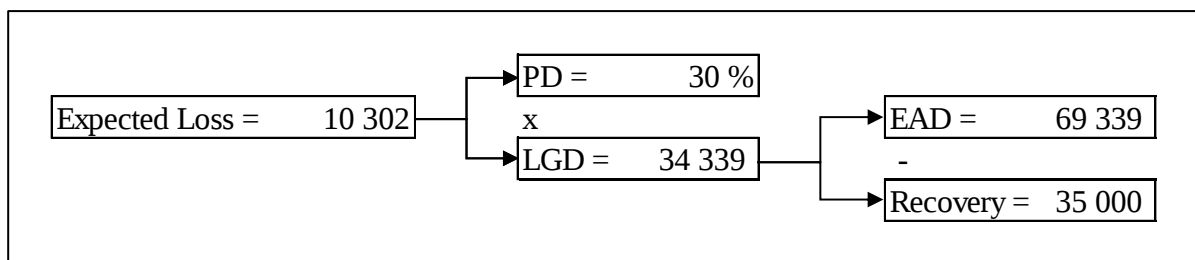
mindre det foreligger positive prognoser fra eksperter om bransjen i nærmeste fremtid, vil trenden de siste årene tyde på at bransjen for utlånsporteføljen er i en nedgangskonjunktur. Vi forutsetter derfor Bank Norge ASA vurderer vilkåret for vesentlig økning i kredittrisiko som oppfylt, slik at forventet tap knyttet til låntaker Oljeprodusent AS skal beregnes med en PD ut lånets levetid ("lifetime PD"). Vi forutsetter at "lifetime PD" settes til 20%, slik at tapsavsetningen for X2 blir følgende:

Figur 4-7: Beregning av forventet tap år X2 for låntaker Oljeprodusent AS

År X3 – Steg 2

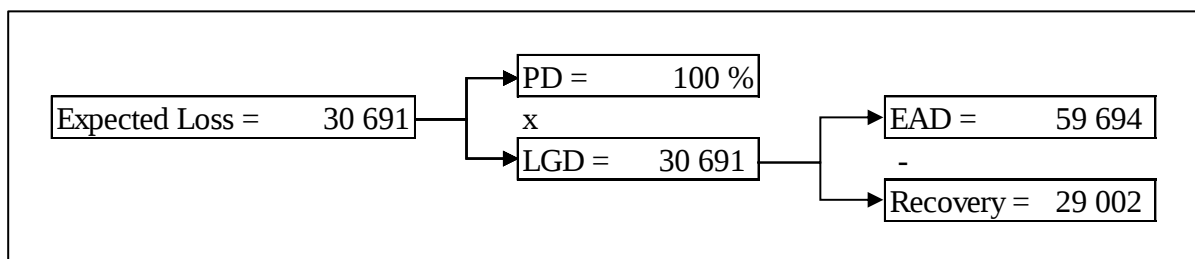
Situasjonen i bransjen som Oljeprodusent AS operer i har ikke bedret seg siden vurderingen ble foretatt i år X2, men forverret seg noe. Det er ingen hendelser som tilsvarer at Bank Norge ASA bør foreta noen reverseringer ved å gå tilbake til å bruke PD neste 12 måneder. En forutsetning fra kapittel tre var at Oljeprodusent AS betalte sine avdrag og renter som avtalt ved innvilgelse av lån, slik at det ikke foreligger noen objektive indikasjoner på verdifall knyttet til lånet individuelt sett. Lånet beholdes i steg 2, og vi forutsetter at Bank Norge ASA vurderer at "lifetime PD" øker fra 20% til 30%. Mange vil kanskje være oppmerksomme på at lånets levetid har blitt redusert betydelig siden sist rapporteringsdato, fra tre til to år. Dette vil alene, om alt annet likt, ført til en lavere sannsynlighet for mislighold. Grunnet forutsetninger som utviklingen i oljeprisen, kontantstrøm fra porteføljen og låntakernes bruk av kredittgrenser, har vi valgt å øke sannsynligheten for mislighold. Det er ikke umulig å anta at andre lån i samme portefølje har havnet i steg 3 ettersom få oljeprodusenter klarer å skape profitt når oljeprisen er 37 dollar fatet. Om selskapene klarer å betale sine avdrag og renter vil nå avhenge av hvor solide selskapene er. Vi skal derimot forholde oss til låntaker Oljeprodusent AS. Beregningen av forventet tap for det aktuelle lånet blir som følger i år X3:

Figur 4-8: Beregning av forventet tap år X3 for låntaker Oljeprodusent AS

År X4 – Steg 3

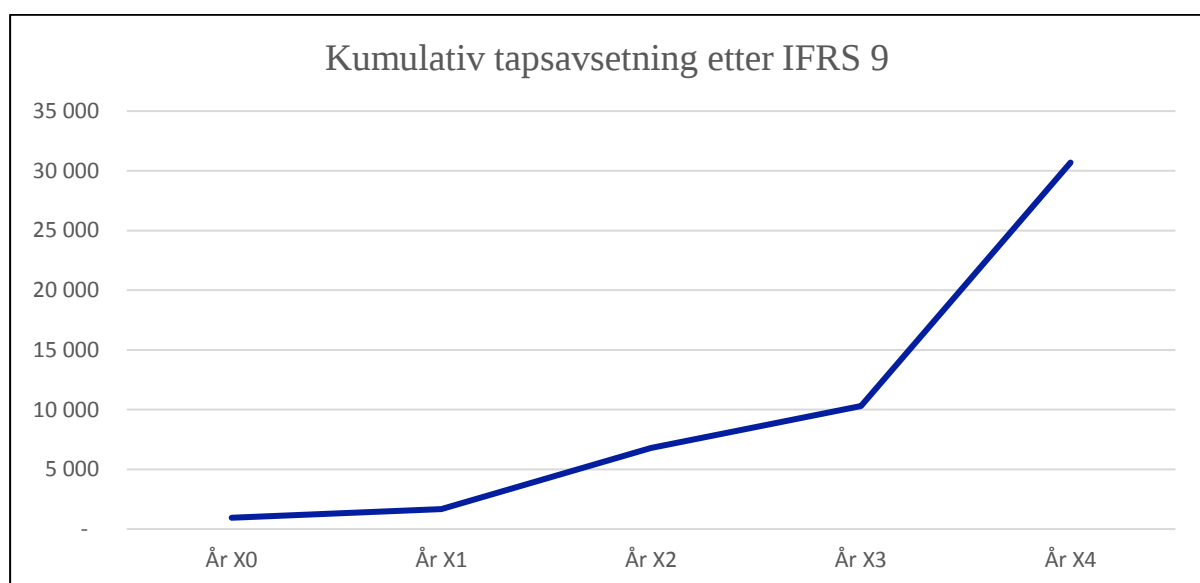
Når Bank Norge ASA skal beregne forventet tap for det aktuelle lånet knyttet til Oljeprodusent AS i år X4, husker vi fra kapittel tre at låntaker allerede har misligholdt låneavtalen. Fra tapsmodellen etter IFRS 9 oppfyller lånet nå vilkårene for å bli plassert i steg 3. Kredittrisiko hos låntaker har økt vesentlig siden førstegangsinnregning, og man har objektiv tapshendelse som knytter seg til det aktuelle lånet. Bank Norge ASA skal da, som ved kapittel tre, beregne en ny estimert kontantstrøm for utlånet. Den nye kontantstrømmen skal neddiskonteres med lånets opprinnelige effektive rente, og som resultat av dette får banken ny beregnet renteinntekt. Det er viktig å huske på at i år X0-X3 vil banken ikke endre renteinntektsføringen for dette aktuelle lånet. Så lenge lånet er plassert i steg 1 eller steg 2, vil renteinntektene beregnes etter bruttometoden. Det er kun ved steg 3 at renteinntektene beregnes etter nettometoden og må justeres fra opprettelsen av låneavtalen. Når låntaker misligholder lånet, skal PD settes til 100%. Det beregnes nå en individuell tapsavsetning for lånet, og utestående beløp inngår ikke lengre som en del av grunnlaget for beregning av forventet tap til porteføljen som den tidligere inngikk. Forventet tap blir da beregnet identisk som ved figur 3-4, men vi legger likevel ved en beregning etter IRB-metode for å repetere balanseført beløp før nedskrivningen ble foretatt.

Figur 4-9: Beregning av forventet tap år X4 for låntaker Oljeprodusent AS

Legg merke til at forventet tap tilsvare kumulativ tapsavsetning som ble foretatt samme år etter IAS 39. Resultateffekten for år X4 vil derimot ikke bli lik etter de to tapsmodellene, fordi det er foretatt kumulativ tapsavsetning tidligere etter IFRS 9. Vi kunne foretatt beregningen av forventet tap med samme metode som i kapittel 3, men ønsket å vise at IRB-modellen gir samme resultat i steg 3 når mislighold har oppstått. Om vi summerer opp kumulativ tapsavsetning for de ulike årene etter IFRS 9, blir oversikten slik:

År	X0	X1	X2	X3	X4
Kumulativ avsetning	950	1 675	6 787	10 302	30 691
Resultateffekt	-950	-725	-5 112	-3 515	-20 389

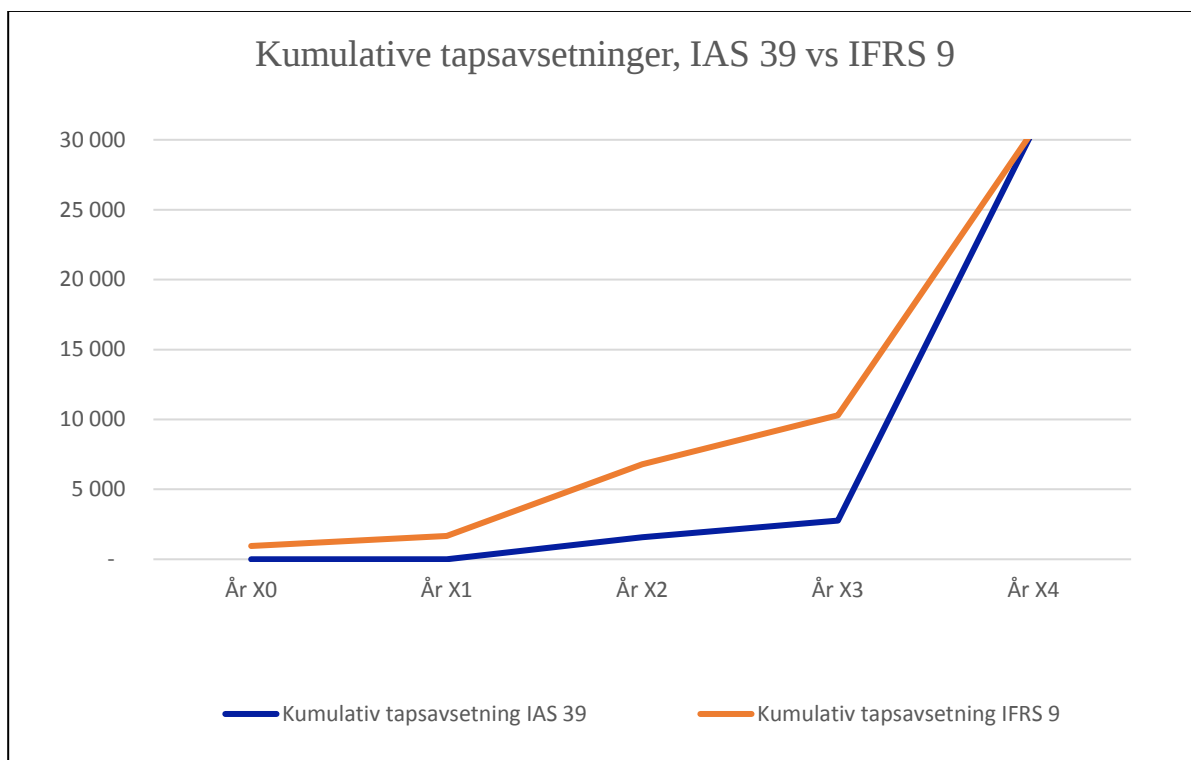

Figur 4-10: Kumulativ tapsavsetning for lån knyttet til Oljeprodusent AS

4.4. Sammenligning av tap etter IAS 39 og IFRS 9

Fra kapittel tre så vi først når og hvor mye tapsavsetningen ble beregnet til for det individuelle lånet knyttet til Oljeprodusent AS. Deretter la vi til når og hvor mye det individuelle lånet bidro med tapsavsetning på porteføljenivå i år X0-X3. Utlånsporteføljen som Oljeprodusent AS var inkludert i, kalte vi for "Lån til oljerelaterte foretak". I dette kapittelet har vi sett når og hvor mye det individuelle lånet ble beregnet for tapsavsetning etter IFRS 9. Når lånet var plassert i steg 1 eller 2, ble tapsavsetningen beregnet som grunnlag i en utlånsportefølje, men vi inkluderte kun effekten fra Oljeprodusent AS og ikke hele tapsavsetningen for

utlånsporteføljen. Da lånet ble plassert i steg 3, ble lånet ikke lenger med som grunnlag for tapsavsetning på porteføljenivå, men beregnet individuelt. Vi starter med en figur som sammenligner den kumulative tapsavsetningen for lånet til Oljeprodusent AS, før vi forklarer eventuelle likheter og forskjeller mellom de to tapsmodellene.

Figur 4-11: Sammenligning av tapsavsetninger etter IAS 39 og IFRS 9

År X0-X1

En tydelig forskjell mellom tapsmodellene er at etter IFRS 9 kreves det ingen objektiv tapshendelse før man foretar en beregning av forventet tap knyttet til de finansielle eiendelene. Det betyr at selv ved oppgangstider vil IFRS 9 kreve at en tapsavsetning foretas, noe som er ulikt fra tapsmodellen etter IAS 39. Uansett hvor usannsynlig det er for at mislighold av lån skal inntreffe, må dette likevel inkluderes i beregningen. Som en konsekvens av dette vil alle utlån hvor Recovery ikke overstiger EAD være utsatt for tapsavsetning. Dette er fordi sannsynlighet for mislighold alltid vil kunne foreligge når man tar hensyn for fremtiden, og standarden krever at forventninger om fremtiden inkluderes i beregningen. For år X0 ble det ikke foretatt noen tapsavsetning etter IAS 39, verken for det individuelle lånet eller utlånsporteføljen. Etter IFRS 9 ble det beregnet en tapsavsetning på

950 kroner. I år X1 økte sannsynligheten for mislighold noe, men ikke nok for at banken gikk over til å bruke PD ut lånets levetid. Etter IFRS 9 ble forventet tap i år X1 beregnet til 1 675 kroner. Ved IAS 39 kom vi frem til at endringen i oljepris, kontantstrøm og bruk av kredittgrense kunne bli ansett som en objektiv indikasjon for verdifall på porteføljenivå, men basert på kritikken av standarden antok vi at banken ikke ville ha innregnet tapet etter IAS 39.

År X2-X3

I år X2 ser vi enda en tydelig forskjell mellom eksisterende og ny tapsmodell. Etter IFRS 9 skal man vurdere om kredittrisiko har økt vesentlig siden førstegangsinnregning. Ved å ta hensyn for historisk informasjon, informasjon om nåværende forhold og informasjon om forventninger om fremtiden, forutsatte vi at Bank Norge ASA vurderte vesentlig økning i kredittrisiko som oppfylt. Dermed ble lånet plassert i steg 2, og forventet tap ble beregnet med en PD ut lånets levetid fremfor de neste 12 månedene. Forventet tap utgjorde 6 787 kroner i år X2. Ettersom den negative utviklingen fortsatte for bransjen, økte tapsavsetningen også i år X3. PD økte fra 20 til 30%, og forventet tap utgjorde 10 302 kroner.

Etter IAS 39 var det ikke observert objektive tapshendelser i perioden X0-X1. Ved å observere utviklingen på økonomiske forhold mellom år X0 til år X2, forutsatte vi at banken vurderte objektive indikasjoner på verdifall for utlånsporteføljen som oppfylt ved rapporteringsdatoen i år X2. Dermed ble bankens utlån til Oljeprodusent AS tatt med som grunnlag i tapsavsetningen beregnet for utlånsporteføljen. Beregning ble basert på bankens historiske erfaring med bransjen fra tidligere nedgangstider. Tapsavsetningen for år X2 ble beregnet til 1 579 kroner, mens for år X3 økte tapsavsetningen til 2 774 kroner. Igjen vil vi påpeke at det ikke foreligger noen realistiske observasjoner på prosentsatsene som er brukt i det fiktive eksempelet. Vi har lagt til grunn en prosentsats som kan være logisk ved at Bank Norge ASA benytter historisk informasjon om kredittap til bransjen ved tidligere perioder, men det foreligger ikke innhentet data som støtter prosentsatsene.

År X4

Ved år X4 ser vi noen likhetstrekk mellom tapsmodellen etter IFRS 9 og IAS 39. Det er nå observert objektiv tapshendelse for det individuelle lånet, og som nevnt tidligere vil steg 3 i

tapsmodellen etter IFRS 9 være tilnærmet lik individuelle tapsavsetninger etter IAS 39. Når økonomien til låntakerne har kommet til et punkt hvor de ønsker og reforhandle lånet, be om innrømmelse fra bankens side eller ikke klarer å opprettholde betalingene som ble avtalt, krever IFRS 9 at lånet plasseres i steg 3. Da skal banken sette opp nye forventede kontantstrømmer, neddiskontert med lånets opprinnelige effektive rente. Ved vårt eksempel i år X4 misligholdt Oljeprodusent AS lånevilkårene, og PD ble fastsatt til 100%. Etter IAS 39 ble den nye nåverdien av fremtidige kontantstrømmer beregnet, og differansen fra opprinnelig verdi utgjorde tapsavsetningen for dette året. Ved begge tapsmodellene ble kumulativ tapsavsetning per 31.12.X4 beregnet til 30 691 kroner. Resultateffekten ble derimot ulikt for de to tapsmodellene fordi tapsmodellen etter IFRS 9 allerede hadde innregnet forventet tap per 31.12.X3 som oversteg tapsavsetningen på porteføljenivå etter IAS 39.

Oppsummering

Fra et teoretisk ståsted, vil den nye tapsmodellen sikre tidligere avsetninger for tap knyttet til utlån. Hvor store tapsavsetningene blir ved steg 1 og steg 2 er derimot vanskelig å vurdere. Vi gjorde bruk av et forenklet scenario hvor forutsetningene også var ganske klare, realiteten er sjeldent like enkel. Et godt eksempel på en usikker faktor i vårt eksempel er verdivurderingen av pantsikret eiendel, enten det er et varelager, en maskinpark eller oljeplattform.

Hvordan skal brukerne av bankenes regnskap vurdere om tapsavsetningen i år X0-X3 er riktig? Er fastsatt PD rimelig med tanke på mulig mislighold? Er verdien av pantsikrede eiendeler vurdert fornuftig ved de ulike årene? Burde banken brukt PD ut lånets levetid før år X2? Alle de usikre elementene kan føre til at påliteligheten reduseres for tapsavsetninger etter IFRS 9. Ved IAS 39 bestod tapsavsetninger av mer håndfaste bevis, slik at rapporterte tapsavsetninger inneholdt en stor grad av sikkerhet. Tapsavsetningen etter IFRS 9 har derimot blitt mer relevante sammenlignet med IAS 39. Hva kan være mer relevant for tapsavsetninger enn bankenes egne beste estimat? Bankene skal forsøke å beregne en tapsavsetning som gjenspeiler kredittrisikoen som utlånsporteføljen er eksponert for. Øvelsen blir selvsagt ikke enkel, men det vil gi nytte for brukerne av regnskapet. Konklusjonen fra en teoretisk gjennomgang er at relevansen øker med IFRS 9, men

påliteligheten må kompenseres ved å innhente god noteinformasjon om vurderinger som er foretatt av banken, og for ulik bruk av grenser for vesentlig økning i kredittrisiko.

4.5. Svakheter ved den nye tapsmodellen

Til tross for at den nye tapsmodellen skal føre til en tidligere innregning av tapsavsetninger, er det flere løsninger med den nye modellen som kan argumenteres for å være noe uheldig rent regnskapsteknisk. Prosessen for å utvikle nye regnskapsregler blir stadig mer utfordrende. Noen løsninger vil passe foretak veldig naturlig, mens løsningen vil for andre foretak kunne virke problematisk. Her kommer en gjennomgang av mulige problemer som kan oppstå ved anvendelsen av IFRS 9.

Hvilke utlån som skal plasseres i steg 1 eller steg 2, er avhengig om kredittrisiko har økt vesentlig siden førstegangsinnregning. Dermed blir tidspunktet for førstegangsinnregning av lån avgjørende for tapsavsetningen knyttet til finansielle eiendeler. Anta at Bank Norge ASA innvilger et lån til låntaker A ved tidspunkt 20X1, og PD for låntaker A ble vurdert til 5%. Videre innvilger Bank Norge ASA et lån til låntaker B i 20X2, og på dette tidspunktet vurderes PD for begge låntakerne til å være 7%. Ved rapporteringsdatoen i år 20X3 vurderer Bank Norge ASA PD for begge låntakerne til å være 9%. Om Bank Norge ASA har satt en grense for vesentlig økning i kredittrisiko siden førstegangsinnregning til å være 50%, vil forventet tap ved låntaker A beregnes med en PD ut lånets levetid etter steg 2, fordi relativ endring siden førstegangsinnregning er på 80% $[(0,09-0,05)/0,05]$. Forventet tap ved låntaker B vil derimot beregnes med en PD neste 12 månedene etter steg 1, fordi den relative endringen er på 29% $[(0,09-0,07)/0,07]$ er under grensen Bank ASA anser som vesentlig økning i kredittrisiko. Resultatet blir at to identiske lån vil ha ulike tapsavsetninger fordi det ene lånet ble førstegangsinnregnet tidligere enn det andre.

Denne relative vurderingen av vesentlig økning i kredittrisiko er også noe problematisk når man sammenligner ulike typer lån som har hatt samme absolutt endring i PD. Pantsikret boliglån i Norge har normalt veldig lav kredittrisiko. På den andre siden har man forbrukslån uten noen form for sikkerhet som normalt har en høyere kredittrisiko. Dette gjenspeiles ved renten som låntakerne må betale ved opprettelse av lånet. Om kredittrisikoen for begge lån som er beskrevet øker med 3% i absolutt verdi, vil boliglånet trolig bli beregnet med PD ut

levetiden etter steg 2, men forbrukslånet trolig vil bli beregnet med en PD neste 12 måneder etter steg 1. Slike vurderinger kan virke uheldig og fører til at "friske" lån fort blir "syke" (Madsen, 2015).

Det er også fryktet at den nye tapsmodellen etter IFRS 9 vil kunne skape større volatilitet i regnskapene. Når kredittrisikoen for et utlån øker vesentlig siden førstegangsinnregning, vil man få en klippeeffekt ved at man går fra PD neste tolv måneder til PD ut lånets levetid (Madsen, 2015). Anta at banken beregner forventet tap til et lån med en PD neste 12 måneder på 3%, hvor PD ut lånets levetid på samme tidspunkt var vurdert til 8%. Ved neste rapporteringsdato vurderer banken at PD de neste 12 månedene på 5%, og PD ut lånets levetid til 16%. Da vil størrelsen av tapsavsetningen ikke bare øke fordi generell kredittrisiko har økt (PD neste 12 månedene har økt fra 3 til 5%), mens også fordi man går bort fra å bruke en PD neste 12 måneder til PD ut lånets levetid (fra 5 til 16%). Ved senere rapporteringsdatoer kan banken muligens reversere den økte tapsavsetningen, fordi vesentlig økning i kredittrisiko ikke lenger foreligger når man sammenligner med kredittrisiko ved innregning. På den måten vil flere forvente at den nye standarden fører til mer volatile resultater.

Det er også knyttet mye usikkerhet til tapsavsetningene som skal bli beregnet etter IFRS 9. Nå som banker skal inkludere fremtidsrettet informasjon om makroøkonomiske forhold, vil bruk av skjønn være sentralt. Dette gjelder spesielt for utlån som normalt har lang levetid. Samtidig som estimerer om forventet tap i fremtiden er utsatt for skjønn, vil tapsavsetninger også variere mellom banker. Reglene for tapsavsetning etter IFRS 9 er ofte beskrivende og universale. Ulike banker vil kunne sette ulike grenser for hva som anses som vesentlig økning i kredittrisiko. Om Bank A setter en grense for relativ endring på 50% som vesentlig, mens Bank B setter en grense for relativ endring på 100% som vesentlig, vil like lån kunne havne i ulike kategorier for beregning av forventet tap hos Bank A og Bank B. Bankene har også mulighet til å selv bestemme hva som anses om "lav risiko" etter IFRS 9 5.51.10.

4.6. Avslutning

IFRS 9 har vært krevende å utvikle, men ble ferdigstilt sommeren 2014 og trer i kraft fra og med 01.01.2018. Standarden har fått nye prinsipper for klassifisering av finansielle instrumenter, men dette vil trolig ikke skape vesentlig effekt for klassifiseringen eller

målemetode ved tradisjonelle utlån som holdes til forfall. Tapsmodellen etter IFRS 9 vil på den andre siden potensielt skape store endringer for bankenes tapsavsetninger. Foretakene skal nå gå fra en tapsavsetning basert på objektive tapshendelser til å beregne forventet kredittap med justeringer for fremtidsrettet informasjon. Den mest sentrale vurderingen hos bankene vil være om lån har hatt en vesentlig økning i kredittrisiko eller ikke, ettersom det skiller mellom et forventet tap ved bruk av PD de neste tolv månedene eller ut lånets forventet levetid. Som resultat av at man går fra å beregne tapsavsetning basert på historiske data til å inkludere vurderinger om nåværende forhold og fremtidsrettet informasjon, vil størrelsen på tapsavsetningen være påvirket av bankenes skjønnssutøvelse. I tillegg forventes regnskapene å bli mer volatile som resultat av "klippeeffekten" som kan oppstå fra tapsmodellen etter IFRS 9.

5. Implementering av IFRS 9

5.1. Innledning

Kapitel fire gjennomgikk IFRS 9 på et overordnet nivå ved å se hvordan standarden var forskjellig fra IAS 39, og hvilken innvirkning den har på regnskapet basert på et teoretisk grunnlag. Vi tok imidlertid ikke for oss utfyllende forklaringer og videre retningslinjer som ligger bak ordlyden i standarden. Vi har dermed valgt å utarbeide dette kapittelet som et supplement til kapittel fire, slik at leserne i større grad kan forstå omfanget av og utfordringene ved implementeringen av IFRS 9. Vi synes at dette relevant fordi standarden er ny og tapsreglene kan skape flere spørsmål enn svar ved første øyekast.

I første delkapittel går vi dypere inn på ordlyden i tapsmodellen etter IFRS 9, og fokuserer på begrep som vi anser som sentrale ved implementeringen av standarden. Her er noe av hensikten å få frem mulig redusert pålitelighet ved tapsavsetninger etter IFRS 9. Deretter redegjør vi for utfordringer som er knyttet til implementeringen av IFRS 9 i det interne systemet. Vi har også fokusert særlig på DNB sine utfordringer ved implementeringen på grunn av bankens størrelse. Kapittelet avsluttes ved en kort gjennomgang av resultater fra de internasjonale undersøkelsene som er utført av Deloitte, Ernst & Young og EBA.

5.2. Utfordringer knyttet til tolkning av sentrale begreper

5.2.1. Innledning

Et av hovedproblemene ved utviklingen av IFRS 9 har vært å sikre løsninger som er praktisk håndterbare. IASB har også hatt særlig fokus på å sikre løsninger som gir tapsavsetninger til rett tid med konsistent fremgangsmåte, uavhengig av hvilken type bedrift som rapporterer etter rammeverket. For å løse dette problemet har IASB bygget opp IFRS 9 rundt relevante begreper som både var universale og enkle. For å sikre brukervennligheten har IASB tatt i bruk begrep som «rimelig», «vesentlig» og «lav risiko» fremfor å kvantifisere en absolutt grense som foretakene skal følge slavisk. Samtidig har IASB tatt i bruk mer utfyllende forklaringer og eksempler gjennom vedlegg, appendiks B, for å gi mer «kjøtt på beina» til dem som skal anvende regnskapsreglene. Gjennom det følgende delkapittelet skal redegjøre for begrepene

som vi anser som mest sentrale for implementeringen, og hvordan banker forventer å tilpasse seg etter dem. De mest sentrale begrepene vi har valgt å gjennomgå er:

1. Rimelig og støttende informasjon
2. Vesentlig økning i kredittrisiko
3. Lav risiko (unntaksregelen)
4. Unødig kostnad

5.2.2. Rimelig og støttende informasjon

Begrepet om rimelig og støttende informasjon er veldig sentralt i IFRS 9. Dette er fordi kravet om å gjøre bruk av rimelig og støttende informasjon gjelder både ved vurderingen om et instrument har vært utsatt for vesentlig økning i kredittrisiko, og ved bruk til selve beregningen av forventet tap for instrumentene som vurderes. Et eksempel på innholdet i begrepet følger av IFRS 9 5.5.11: "If reasonable and supportable forward-looking information is available without undue cost or effort, an entity cannot rely solely on past due information when determining whether credit risk has increased significantly since initial recognition". Bankene er derfor pålagt til å gjøre bruk av rimelig og støttende informasjon som også er fremtidsrettet, så lenge informasjonen er tilgjengelig.

At informasjonen er rimelig vil bety at man gjør bruk av opplysninger som er relevante for den spesifikke saken, i dette tilfelle vurderingen av kredittrisiko og beregningen av forventet kredittap. Fra retningslinjer utgitt av EBA heter det at "Credit institutions should consider a wide range of information when applying ECL accounting models" (European Banking Authority, 2017a, s. 17). Vi kan tolke det slik at EBA ikke stiller strenge krav for at informasjonen oppfyller vilkåret om rimelighet eller relevans. Så lenge informasjonen bidrar til å øke presisjonen om vurderingen av kredittrisiko og forventet tap, vil EBA se den som rimelig og skal dermed vurderes for å bli inkludert.

For at informasjonen skal være støttende i vurderingen av kredittrisiko og forventet tap, opplyser EBA at kredittinstitusjoner skal gjøre bruk av «sufficient set of data» (European Banking Authority, 2017a, s. 18). Med dette menes at informasjonen må ha tilstrekkelig mengde for å kunne brukes til å støtte opp konklusjonen. Det kan hende at informasjonen vi innhenter er relevant for vurderingen av kredittrisiko, men hvis den relevante informasjonen

ikke består av tilstrekkelig mengde for å underbygge en konklusjon, vil dataen ikke være nyttig.

Fordi IFRS 9 krever bruk av fremtidsrettet informasjon, vil det også åpne for mer rom av skjønn. Jo lengre inn i fremtiden man predikerer, jo mindre krav til mengde av data stilles det til informasjonen og mer bruk av skjønn aksepteres. Eksempelvis vil kredittrisiko knyttet til en låntaker lettere kunne vurderes for de tre neste månedene fremfor de neste fem årene. Samtidig vil det være lettere å skaffe informasjon som både er rimelig og støttende for de tre neste månedene sammenlignet med de neste fem årene. EBA har også tillatt bruk av skjønn i vurderingen ved å si at «Reasonable and supportable information should be based on relevant facts and sound judgement» (European Banking Authority, 2017a, s. 18). Fordi bruk av skjønn automatisk vil lede til ulike resultater, har EBA stilt krav om at «Credit institutions should be able to demonstrate how they have considered relevant, reasonable and supportable information in the ECL assessment and measurement process» (European Banking Authority, 2017a, s. 18). Videre skal foretakene bruke erfarne metoder for kredittvurderinger når man tar hensyn for fremtidige utfall, og beregne verdiene av de ulike utfallene, enten de inntreffer eller ikke. Hovedformålet er å få til et estimat av forventet tap som er objektivt og sannsynlighetsvektet, hvor man har inkludert fremtidsrettet informasjon (European Banking Authority, 2017a, s. 9). Utfordringen for bankene vil bli å inkludere fremtidsrettet informasjon, både fordi det er nytt og vanskelig å implementere i systemene. Dette kommer vi tilbake til under delkapittel 5.3.

5.2.3. Vesentlig økning i kredittrisiko

Fra kapittel fire husker vi at vurderingen om vesentlig økning i kredittrisiko er svært sentralt for størrelsen på beregningen av forventet tap etter IFRS 9. Når man vurderer vesentlig økning i kredittrisiko, vil forventet tap ikke bare øke på grunn av generell økning i kredittrisiko, men også fordi man går fra å bruke en PD de neste 12 månedene ved steg 1 til å benytte en PD ut lånets levetid ved steg 2 eller 3. Denne såkalte «klippeeffekten» kan særlig utgjøre en vesentlig forskjell for lån som har lang forventet levetid. Vi husker også at vurderingen om vesentlig økning i kredittrisiko ble avgjort ved å sammenligne PD ut lånets levetid på balansedagen mot PD ut lånets levetid fastsatt ved førstegangsinnregning.

I dette delkapittelet vil vi gjennomgå ulike metoder som bankene vil benytte for å fastsette vesentlig økning i kredittrisiko. Hvordan banker vil praktisere vurderingen om vesentlig økning i kredittrisiko vil naturligvis bli forskjellig for de ulike bankene, fordi standarden har åpnet for egne vurderinger. I kapittel seks vil vi eksemplifisere hvor store forskjeller som kan oppstå ved tapsavsetninger til ulike banker som har ulike grenser for relativ endring i PD som anses vesentlig. Her skal vi fokusere på å skille mellom kvalitativ og kvantitativ informasjon. Foretakene må passe på at fastsettelsen av kredittrisiko ved førstegangsinnregning og ved rapporteringsdatoen blir basert på samme vurderinger.

Kvalitativ informasjon

Kvalitativ informasjon kjennetegnes av å være målbar, samt at informasjonen ofte bærer preg av personlig tolkning/subjektive meninger. Informasjonen vil også normalt være av makroøkonomisk natur. Dermed er det sentralt at de som vurderer kredittrisiko i banken forstår hva som skjer i økonomien, særlig på bransjenivå. Kodak er godt eksempel på selskap som ble offer for en kvalitativ endring i bransjen, nærmere spesifisert teknologiske fremskritt. Digitalisering av kamera gav ikke en umiddelbar effekt på selskapets inntjeningsevne, slik at det ikke forelå noen god kvantitativ informasjon om kredittrisikoen til Kodak i form av dårlige resultater eller lav egenkapital i starten av overgangen til digitalkamera. Like fullt var digitalisering av kamera en kvalitativ indikasjon på hva fremtiden ville innebære. Forbrukerne ble gradvis mer villige, og kjøpesterke nok til å bytte bort eldre kamera som krevde fremstilling av bilder hos selskaper som Kodak. Tjenesten som Kodak tilbød til markedet fikk dermed en gradvis reduserende etterspørsel.

Man ser dermed at kvalitativ informasjon ofte danner grunnlaget for kvantitativ informasjon om kredittrisiko i senere tid. Kvalitativ informasjon vil ofte være første indikasjon på endringer i kredittrisiko, men også være informasjon som er vanskelig å fange opp tidlig. Kodak kunne selv foretatt endringer i selskapets forretningsstrategi ved å tilpasse seg endringene i teknologien og markedet. Banken på den andre siden har ikke mulighet til å vurdere omstillingsevnen til slike selskap løpende, men må vurdere om det foreligger kvalitative indikatorer som *kan* føre til vesentlige endringer for låntakers kredittrisiko, og effekten av denne informasjonen om låntakers mulighet til å generere profitt i fremtiden. Etter IFRS 9 appendiks B5.5.18 nevner IASB at kvalitativ informasjon kan noen ganger alene oppfylle

kravet til vesentlig økning i kredittrisiko fordi informasjonen ikke behøver å analyseres gjennom statistiske modeller eller i en kredittvurderingsprosess. Likevel vil det oftest være behov for kvantitativ informasjon for å kunne dokumentere grunnlaget for vesentlig økning i kredittrisiko sammen med den kvalitative indikasjon. Vi mener at dette er spesifisert av standardsetterne fordi kvalitative faktorer alene ikke er enkle til å bruke som grunnlaget for å tallfeste et kredittap. Dette henger nok også sammen med at IASB aksepterer at forventet kredittap beregnes med utgangspunkt i historisk informasjon, så lenge fremtidsrettet informasjon er med i vurderingen for eventuelle justeringer i tapsberegningen (IFRS 9 B5.5.52).

Kvantitativ informasjon

Kvantitativ informasjon kjennetegnes ved at informasjonen objektivt kan måles, og skiller seg fra kvalitative informasjon ved å ikke innebære personlige preg. I en undersøkelse gjennomført av EBA viste det seg at mesteparten av bankene som var inkludert i utvalget hovedsakelig ville gjøre bruk av kvantitativ informasjon i vurderingen om vesentlig økning i kredittrisiko (European Banking Authority, 2017b, s. 31). Vi skal her fokusere på vurderingen om vesentlig økning i kredittrisiko ved overgangen fra steg 1 til steg 2 *eller* steg 3, og ikke fokusere på skille mellom objektive indikasjoner på verdifall mellom steg 2 og steg 3 fra tapsmodellen. Skillet mellom steg 2 og steg 3 ville vært en gjentakelse av tapsmodellen etter IAS 39 fra kapittel tre.

Kvantitative indikatorer vil normalt være bestående av historisk informasjon, men det finnes selvsagt unntak. Kvantitativ informasjon som brukes mye i vurderingen av kredittrisiko hos bankene er analyse av låntakernes kontantstrømmer, eller mer spesifisert tilbakebetalinger av hovedstol og renter på utestående hovedstol. Systemene til bankene er allerede bygget opp for å kunne kontrollere om tilbakebetalinger blir gjort innen riktig tid og med riktig beløp sett ut fra låneavtalen som er inngått. Dette er muligens begrunnelsen for at IFRS 9 har laget en presumpsjon om vesentlig økning i kredittrisiko for betalinger som er mer enn 30 dager over forfallsdato (IFRS 9 5.5.11). Presumpsjonen vil dermed ikke skape noen store endringer for de fleste banker fordi interne systemer er allerede utviklet for å håndtere slik informasjon. Ulempen ved denne forenklingen ved presumpsjonen etter IFRS 9 vil være at låntakere som likevel betaler for sent og med ujevne beløp ikke identifiseres for økning i kredittrisiko så

lenge de klarer å holde seg innenfor fristen på 30 dager og betaler minstebeløpet. Banker vil foretrekke å bruke historisk, kvantitativ informasjon fordi det ofte er lettere tilgjengelig og mindre kostbart å benytte seg av.

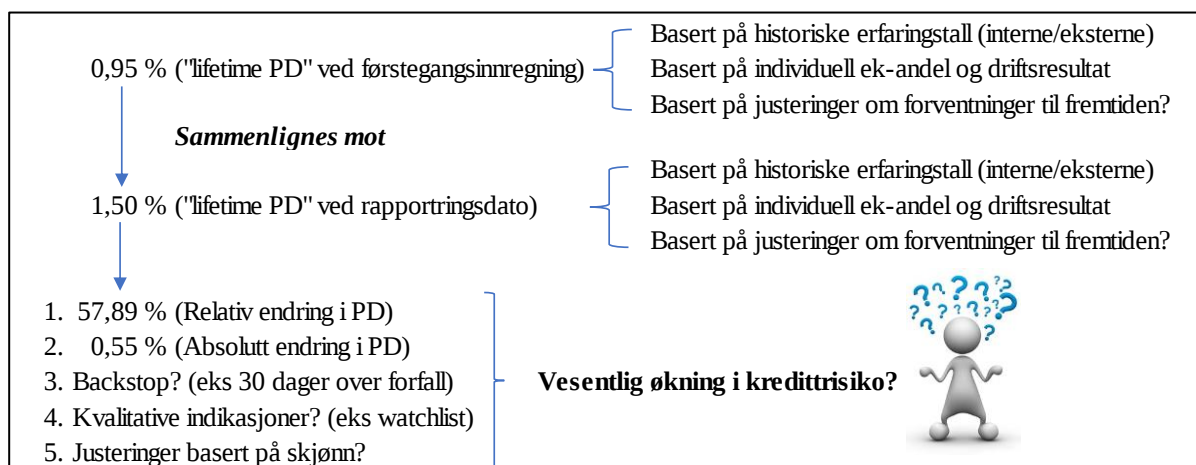
Andre kvantitative indikatorer som kan brukes i vurderingen av kredittrisiko er eksemplifisert i IFRS 9 B5.5.17. Noen av eksemplene som nevnes her er faktisk eller forventet endring i ekstern kredittrating, driftsresultat, kvaliteten av den som stiller garanti for låntakeren eller faktiske og forventede endringer i interne pris-indikatorer. Listen fra appendiks B5.5.17 er ikke uttømmende, og skal derfor ikke benyttes som en sjekkliste når kredittrisikoen til låntakere skal vurderes.

Kvantitativ informasjon kan også være informasjon om nåværende forhold og fremtidsrettet. Ved eksempler på informasjon som kan inkluderes i vurderingen av kredittrisiko etter B5.5.17, brukes ordene «faktisk eller forventet» veldig ofte. Det er tilstrekkelig om banken forventer at driftsresultatene skal bli redusert, eller om banken forventer at låntaker vil bryte med et av kontraktsvilkårene. Dette kan forventes basert på selskapenes egne budsjetter og prognoser om fremtiden, eller ved en uavhengig vurdering.

Faktisk endring i oljepris det siste året må anses relativt mye enklere å innhente og bruke i vurderingen om kredittrisiko fremfor å estimere forventet endring i oljepris det neste året og anvende denne forventningen i beregningen av tapsavsetning. Predikeringer av oljeprisen i fremtiden må gjerne bygges opp av kvalitative faktorer, fordi man vil finne en kilde til hvorfor man predikerer en økning, reduksjon eller stabil oljepris i fremtiden. En kvalitativ indikasjon på forventet reduksjon i oljepris kan være om OPEC-landene bestemmer seg for å produsere olje til deres maksimale kapasitet de neste tre årene. Da kvantifiserer man fremtidsrettet informasjon på grunnlag av historisk, kvalitativ informasjon. På denne måten kan man se at informasjonen som skal brukes til vurderingen av kredittrisiko gjerne består av en kombinasjon av kvalitativ, kvantitativ, historisk og fremtidsrettet informasjon.

Ulike banker kan ende opp med å bruke den samme informasjonen ved vurdering av vesentlig økning i kredittrisiko for tilnærmet identiske utlånsporteføljer. Til tross for dette vil bankene fremdeles kunne beregne ulike tapsavsetninger, fordi hver bank kan selv bestemme hvilke grenser som oppfyller kravet til vesentlig økning i kredittrisiko. Nedenfor har vi forsøkt å

oppsummere mulige vurderinger som må tas før man avgjør om en låntaker har vært utsatt for vesentlig økning i kredittrisiko siden førstegangsinnregning.

Figur 5-1: Oversikt over vurdering av vesentlig økning i kredittrisiko

Som figuren viser, vil det kunne være flere elementer som påvirker om en bank vurderer at det foreligger vesentlig økning i kredittrisiko eller ikke for en eller flere låntakere. Etter IFRS 9 B5.5.9 skal bankene vurdere den relative endringen i kredittrisiko for de ulike låntakerne. Men det setter likevel ikke en begrensning for bankene til å bruke andre kvantitative eller kvalitative vurderinger som påvirker bankens avgjørelse. Det vil være naturlig om bankene tok i bruk en grense for absolutt endring i PD som hindrer at store relative endringer for «friske» lån ikke slår uheldig ut sammenlignet med lån med høy kredittrisiko ved innvilgelse. Uansett hvilke vurderinger som bankene tar i bruk, vil størrelsen på forventet tap avhenge av hvor grensen for relativ og absolutt endring i PD settes, og for hvor mye skjønn som er brukt i selve fastsettelsen av PD, ettersom PD skal gjenspeile mulig mislighold i fremtiden.

Andre særlig hensyn banker er pålagt ved vurdering av kredittrisiko

Etter IFRS 9 5.5.12 skal foretak være særlig oppmerksomme på lån som har vært reforhandlet i perioden mellom førstegangsinnregning og rapporteringsdatoen, men ikke blitt nedskrevet. Standarden krever da at foretakene vurderer endringen i kredittrisiko knyttet til lånet ved å sammenligne:

- a. risikoen for mislighold på rapporteringsdatoen basert på reforhandlet kontantstrøm mot, og

- b. risikoen for mislighold ved førstegangsinregning basert på den originale, umodifiserte kontantstrømmen

Foretakene skal også vurdere muligheten til å foreta reverseringer for lån som har vært vurdert til å ha vesentlig økning i kredittrisiko ved tidligere perioder. Her skal foretakene vurdere om den vesentlige økningen i kredittrisiko som ble vurdert i tidligere rapporteringsperiode ikke lenger foreligger. Vurderingen gjøres fortsatt ved å sammenligne PD ut lånets levetid ved rapporteringsdatoen og førstegangsinregning. Fra undersøkelsen til EBA ville 30% av bankene likevel gjøre bruk av en prøveperiode før de flytter låneinstrumentene fra steg 2 til steg 1 (European Banking Authority, 2017b, s 33). Dette henger tett sammen med kravene fra IFRS 9 B5.5.27, hvor låntakere må en konsistent og god betalingsevne over tid før man vurderer at kredittrisiko har blitt redusert. Med dette menes at en betaling med riktig beløp til riktig tid ikke kan veie opp for flere betalinger som har vært for små og for sene.

5.2.4. Lav risiko

I kapittel fire nevnte vi at foretakene kan anta at endringen i kredittrisiko er uvesentlig for instrumenter som har *lav risiko* på rapporteringsdatoen. Vi gikk derimot ikke inn i detaljer om hva som oppfyller kravet for lav risiko. Først vil det være nyttig å vurdere hvorfor denne unntaksregelen finnes i utgangspunktet. En mulig svakhet med standarden er at låntakere med lavere initial kredittrisiko fortere vil bli «syke» sammenlignet med lån med høyere initial kredittrisiko, gitt en absolutt endring. Denne unntaksregelen har sannsynligvis blitt laget for å nettopp hindre at «friske» lån fort blir «syke» gitt liten absolutt endring i kredittrisiko.

Fra EBA sin undersøkelse viste det seg at kun halvparten av bankene ville gjøre bruk av denne unntaksregelen, og av disse bankene vil flesteparten kun benytte unntaket for typer utlån som «(...) government, corporates or bank debt securities classified as investment grade» (European Banking Authority, 2017b, s. 32). Dermed vil unntaksregelen sannsynligvis ikke bli brukt for lån ved personmarkedet eller ved små og mellomstore bedrifter. Grunnen til at bankene i hovedsak ikke vil anvende unntaksregelen for slike utlån er nok fordi det stilles strenge dokumentasjonskrav til å bevise at lån oppfyller definisjonen om lav kredittrisiko på rapporteringsdatoen. Etter IFRS 9 B5.5.22 må låntaker ikke bare ha lav sannsynlighet for mislighold, men også ha god kapasitet til å møte sine kontraktsmessige betalinger i nær fremtid og betalingsevnen bør nødvendigvis ikke bli vesentlig påvirket av endringer i økonomiske og

forretningsforhold som går imot selskapets ønske i det lange løp. Bankene har gjerne vurdert kravene og konkludert med at det ikke vil gi noen nytte å gjennomføre all dokumentasjonsarbeidet som kreves for lån til personmarkedet og segmentet for små og mellomstore bedrifter. Resultatet fra undersøkelsen til EBA viste at 80% av de bankene som svarte på undersøkelsen ikke ville gjøre bruk av unntaksregelen for små eller mellomstore bedrifter, forbrukslån og boliglån (European Banking Authority, 2017b, s 32).

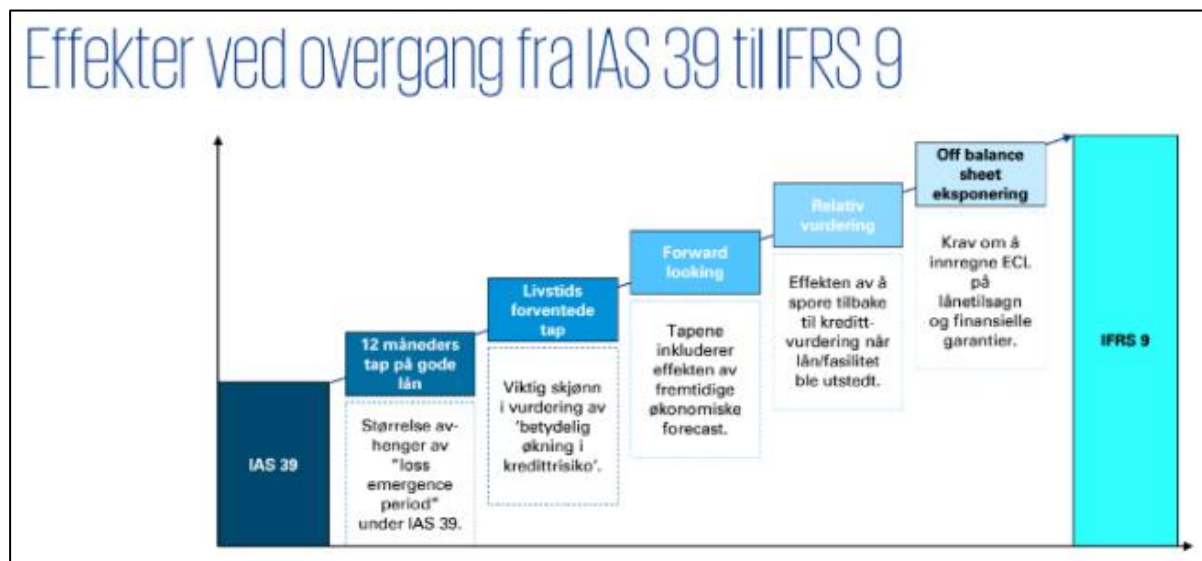
5.2.5. Unødig kostnad

Vi har allerede påpekt at standarden ikke gir noe særlig god informasjon om når innhenting av informasjon, enten historisk eller fremtidsrettet, anses som unødig. Etter IFRS 9 B5.5.15 skal foretak vurdere rimelig og støttende informasjon som er tilgjengelig, men innhenting av informasjonen skal ikke være utmattende for å avgjøre om kredittrisikoen for en låntaker har økt vesentlig siden førstegangsinnregning. Retningslinjer fra EBA tyder på at grensen for unødig kostnad ikke skal tolkes restriktivt. De ønsker heller at banker skal fokusere på å gjøre systemene sine klare for å gjøre bruk av mest mulig informasjon, så lenge informasjonen er relevant og bidrar til å «achieve a high-quality, robust and consistent implementation of the accounting requirements» (European Banking Authority, 2017a, s. 47). Vi tolker denne uttalelsen slik at EBA snur på problemstillingen, ved at kvaliteten på informasjonen skal vurderes før man vurderer kostnadene ved å innhente informasjonen. EBA ønsker kun at bankene vurderer kostnaden av å innhente informasjonen når informasjonen ikke bidrar til høy kvalitet ved implementeringen for den nye tapsmodellen.

5.3. Utfordringene ved implementering av IFRS 9 til interne systemer

Vi har nå sett på utfordringene bankene har ved implementeringen av IFRS 9 kun fra ordlyden i standarden. Reglene åpner for mye rom av skjønn, slik at det er opp til enhver bank hvordan ordlyden skal tolkes og klargjøres for implementering. Den andre utfordringen som bankene står er knyttet til å innarbeide de nye reglene inn i sine interne systemer, for å rapportere i henhold til kravene etter IFRS 9. Dette delkapittelet skal nettopp gjennomgå hvilke elementer ved IFRS 9 som er nytt og kan by på tekniske utfordringer ved implementering i interne

system, ettersom bankene ønsker å automatisere mest mulig for å være kostnadseffektive. Figuren nedenfor oppsummerer forhold som må vurderes og implementeres innen 01.01.2018.

Figur 5-2: Effekten ved overgang fra IAS 39 til IFRS 9 (Dale & Flesland, 2016)

De interne systemene vil, for bankene som allerede benytter avansert IRB-modell ved beregning av kapitalkrav etter Baselregelverket, ikke behøves å bygges opp fra bunn. Systemene vil likevel måtte gå gjennom store endringer for å være i tråd med det nye regelverket. Bankenes system er allerede godt utviklet for å kunne identifisere objektive indikasjoner på verdifall i form av forfallsinformasjon. Om det ikke foreligger objektive indikasjoner på verdifall på individuelle lån, har bankene også utviklet sine interne systemer til å kunne beregne tapsavsetninger på porteføljenivå ved se på historisk tap ut fra de økonomiske situasjonene som foreligger.

Det som skal sikre at bankenes tapsavsetninger kommer tidligere ved IFRS 9 sammenlignet med IAS 39, er at lån blir automatisk plassert i steg 1 hvor forventet tap blir beregnet med PD neste 12 måneder. De interne systemene vil nok ikke kreve omfattende, tekniske endringer for å kunne beregne tapsavsetninger for lån hvor det ikke foreligger objektive tapshendelser. Det som imidlertid er viktig for bankene er å endre vurderingen av PD ved IRB-modeller til formål for regnskapsrapportering. PD skal som nevnt i kapittel tre konverteres til å gjenspeile kredittrisikoen ved balansedagen, og ikke "through the cycle" som ved Baselregelverket.

Det andre trinnet som krever endringer i bankenes interne system er å skille hvilke låneinstrument som skal vurderes for å ha vært utsatt for vesentlig økning i kredittrisiko. Standarden vektlegger at den relative endringen i kredittrisiko hovedsakelig skal avgjøre hvilke lån som skal plasseres i steg 1 eller steg 2. Noen banker vil kombinere denne relative endringen med ett tak for en absolutt endring i kredittrisiko. Samtidig vil noen banker bruke unntaksregelen for utlån til sentralbanker, konsern med god soliditet og lån til andre finansinstitusjoner. Disse tre nye kravene vil, på aggregert nivå, kreve en del omstillinger i de interne systemene til bankene for rapporteringen. PD skal endres for de utlån som har hatt en større relativ endring enn grensen som banken velger å benytte som vesentlig, men kun om den absolute endringen overstiger enn fastsatt grense for absolutt endring eller overstiger grensen for lav risiko på rapporteringsdatoen. Ved en slik kombinasjon vil bankene måtte integrere flere komponenter i det interne systemet sammen.

Det tredje, og trolig det mest utfordrende trinnet som bankene skal klargjøre, er å ta i bruk fremtidsrettet informasjon i sine interne systemer. Fremtidsrettet informasjon skal både benyttes for selve fastsettelsen av PD og ved selve beregningen av forventet tap. Ved beregningen av forventet tap skal mulige utfall inneholde prognoser av hva som forventes i fremtiden og vektes etter hvor sannsynlig det er for at de oppstår. Bankene kan ikke la være å justere tapsavsetninger for forventninger til fremtiden fordi usikkerheten er stor. Dette er fordi standarden aksepterer bruk av skjønn hvor datamengden er liten eller tidshorisonen er lang ved makroøkonomiske scenarioer. Ved IAS 39 inkluderte også tapsavsetninger estimat om fremtidige kontantstrømmer, men de fremtidige kontantstrømmene ble estimert på grunnlag av historisk informasjon og erfaring som bankene hadde opparbeidet seg. Dessuten har individuelle nedskrivinger etter IAS 39 ofte inneholdt en større grad av substans om fremtidige kontantstrømmer ettersom objektive tapshendelser ofte bestod av reforhandlinger, innrømmelser og konkursbegjæringer eller andre mer tydelige tegn på at låntaker var i en vesentlig vanskelige økonomisk situasjon, og mislighold ville skje i nær fremtid.

Det er skrevet mye teori om hvor dårlige vi mennesker er til å predikere fremtidige hendelser. Noen av svakhetene mennesker har ved å predikere fremtiden er at vi påvirkes utilbørlig av utgangsnivået, vi forlenger trender, vi følger strømmen (hva alle andre mener), noen er grunnleggende optimister, vi søker etter mønstre som ikke finnes, vi forutsetter uavhengighet på forhold som ikke er uavhengige og vi stoler for mye på normalfordeling (Finn Kinserdal,

verdsettelse i regnskapet, forelesning vår 2017). Fra slik forskning kan vi med stor sikkerhet si at bankene neppe vil klare å fange opp unormale hendelser i fremtiden eller overraskende sjokk.

Det fjerde trinnet fra figuren er knyttet til utfordringer banker får ved å fastsette PD på tidspunktet for førstegangsinnregning. For at bankene skal kunne vurdere om kredittrisiko har økt vesentlig eller ikke på rapporteringsdato, må bankene ha en PD å sammenligne med fra førstegangsinnregning. Dette blir spesielt utfordrende for lån som har hatt lang levetid, og for lån som har blitt reforhandlet eller modifisert flere ganger. Dette vil kreve sporbarhet av låntakers kredittrisiko i bankenes interne systemer. Ved implementeringen av IFRS 9 vil bankene ha flere utlån som er innregnet flere år tilbake, slik at fastsettelsen av kredittrisikoen ved førstegangsinnregning blir noe kunstig for enkelte lån. Det er heller ingen garanti for bankene at relevant og tilstrekkelig informasjon om låntakers kredittrisiko foreligger flere år tilbake.

IFRS 9 vil også ha et større omfang ved at låneforpliktelser, finansielle garantier og andre ikke-balanseførte eksponeringer skal inkluderes i tapsavsetningen, noe som er nytt for foretakene som har rapportert etter tapsmodellen ved IAS 39. Det vil nå stilles høyere krav til overvåkning av ikke-balanseførte eksponeringer, og særlig den mulige påvirkningen disse eksponeringene har for tapsavsetningene til foretakene. Vi har derimot fokusert på tapsavsetninger knyttet til utlån, slik at denne utfordringen ikke vil drøftes, men tas hensyn for ved senere kapitler.

5.4. Særlig om implementering og DNB

5.4.1. Innledning

DNB er som nevnt Norges største forretningsbank med en markedsandel på nesten 30% for brutto utlån i Norge. Vi har fått gleden av å ha løpende kontakt med Berit Løkken, fagleder for regnskapsprinsipp ved finansiell styring i DNB. Berit har bistått med informasjon om hvordan DNB har løst utfordringene knyttet til implementeringen av IFRS 9, både ved tolkningen av ordlyden og arbeidet med det interne systemet. DNB vil, med sin størrelse, være utsatt for de fleste endringene som kreves ved overgangen fra IAS 39 til IFRS 9. Samtidig har

DNB i løpet av høsten 2017 forsøkt å estimere implementeringseffekten IFRS 9 vil ha på selskapets egenkapital per 01.01.2018.

5.4.2. Omfanget av arbeidet

DNB har arbeidet med tre delprosjekt som tilsvarer delprosjektene IASB delte sitt arbeid inn i for å utvikle selve standarden. DNB har brukt noen ansatte som har vært med under hele implementeringsperioden av IFRS 9, mens andre ansatte kun har vært med i korte perioder for mer spesifikke prosjekt. Totalt har det vært brukt 40-60 ansatte som har bidratt til å klargjøre for finansiell rapportering som er i henhold til kravene i den nye standarden. Delprosjektet om sikringsbokføring ble ferdigstilt ganske raskt etter at implementeringsarbeidet startet. Banken valgte å videreføre reglene for sikringsbokføring som ble brukt under rapportering etter IAS 39, slik at omstillingen for dette området ikke har vært krevende for banken. Delprosjektet for klassifisering og måling har DNB arbeidet mye med, og ble ikke ferdigstilt før andre kvartal 2017. Selv om det har blitt konkludert noen endringer for klassifisering og måling av finansielle eiendeler og forpliktelser, vil endringene ikke bli vesentlige sammenlignet med klassifiseringen og målingen etter IAS 39 (DNB, 2017d, s.14). Implementeringsarbeidet knyttet til tapsmodellen vil nok ikke konkluderes ferdig før nærmere årsskiftet.

5.4.3. Vesentlig økning i kredittrisiko

DNB har valgt en tredelt inndeling for å bestemme om utlån har vært utsatt for vesentlig økning i kredittrisiko (DNB, 2017a, s. 161). De kvantitative kriteriene som vil tas i bruk er å vurdere den relative endringen i PD ut lånets levetid («lifetime PD»), men kombinert med en minstegrense for absolutt endring i "lifetime PD". Den relative endringen i PD er planlagt basert på hva som anses som vesentlig økning i kredittrisiko ved deres interne risikohåndtering og kundeoppfølging. Fra DNB sin rapport om tredje kvartal 2017 informerer selskapet om å gjøre bruk av en relativ endring på 2,5 (eller 250%) som grense for vesentlig økning i kredittrisiko. Denne relative endringen begrenses likevel med et minstekrav på 0,6 prosentpoeng. Dermed vil utlån som er vurdert til å ha PD på 0,15% ved innregning ikke plasseres i steg 2 når kredittrisikoen ved rapporteringsdatoen er vurdert til 0,60%. Den relative endringen er økt med 300%, men absolutt endring i prosentpoeng overstiger ikke minimumskravet på 0,6. DNB opplyser også at finansielle eiendeler som er i den høyere delen av risikoskalaen til selskapet, vil vurderes til å ha vært utsatt for vesentlig økning i kredittrisiko

om endringen overstiger 7,5 prosentpoeng, uten å ta hensyn til kravet for den relative endringen i kredittrisiko.

Det andre kriteriet som DNB vil ta i bruk er knyttet opp mot en backstop, hvor DNB skal inkludere utlån hvor det har vært gitt betalingslettelser (DNB, 2017a, s. 161). DNB vil også inkludere låntakere som faller inn under presumpsjonen etter IFRS 9 5.5.11, hvor låntakere som er over 30 dager for sene etter forfallsdato skal antas å ha vært utsatt for vesentlig økning i kredittrisiko. Til slutt vil DNB gjøre en kvalitativ vurdering som et siste element, for å eventuelt fange opp indikatorer som ikke tas med under trinn en eller to (DNB, 2017a, s. 161). Dette kan for eksempel være en årsak til hvorfor en låntaker settes på en overvåkningsliste (watchlist).

5.4.4. Unødig kostnad og lav risiko

DNB har ikke fokusert mye på vurderingen av når innhenting av informasjon blir unødig, både for historisk og fremtidsrettet informasjon. DNB mener at grensen for unødig kostnad er ganske høy for systemkritiske banker, slik at vilkåret blir ikke vurdert i praksis av banken foreløpig. DNB har heller ikke satt en kvantifisert grense for hva som kan anses som lav risiko ved rapporteringsdato for låneinstrumenter. DNB vil heller vurdere typer av utlån som kan oppfylle kravet om lav risiko. Foreløpig er kun utlån til statsbanker og andre finansinstitusjoner som vurderes for unntaksregelen (personlig kommunikasjon, Berit Løkken).

5.4.5. Beregning av forventet tap

Bankenes totale tapsavsetninger etter IFRS 9 vil bestå av summen av alle individuelle nedskrivninger etter steg 3 i tapsmodellen og tapsavsetninger på porteføljenivå fra steg 1 og 2. DNB har jobbet hardt for å kunne dele utlånsmassen inn i ulike segment, hvor alle lån i hver portefølje har kredittrisiko som drives av de samme makroøkonomiske- eller bransjerelaterte faktorene. For å finne passende segmenter for sine utlån, har DNB gjort bruk av regresjonsanalyser basert på historiske data om mislighold for å finne passende segmenter (personlig kommunikasjon, Berit Løkken). Resultatet ble at DNB skal segmentere alle utlån inn i 18 ulike porteføljer, unntatt de utlån hvor det er identifisert objektive tapshendelser og dermed skal vurderes individuelt etter steg 3.

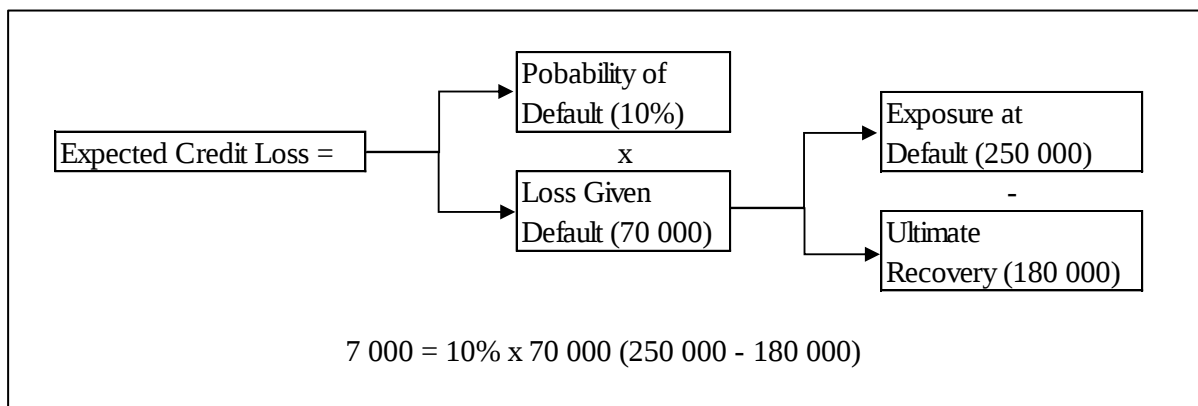
Det er viktig å merke seg at de totale tapsavsetningene for de ulike segmentene som bankene (banker generelt, ikke bare DNB) velger å fordele sine utlån i likevel vil bestå av individuelle tapsavsetninger for hver låntaker som er inkludert i en portefølje. Dette kan virke noe forvirrende, men vi skal forsøke å forklare logikken i hvordan disse såkalte tapsavsetningene på porteføljenivå fastsettes. DNB vil mest sannsynlig segmentere sine utlån i en portefølje kalt «oljerelatert virksomhet», eller annen lignende kategori. Selv om tapsavsetningen for dette segmentet vil bli presentert samlet, vil hver låntaker «bidra» til porteføljeavsetningen med sin individuelle tapsavsetning. Dette er fordi hver eneste låntaker innenfor denne porteføljen vil ha en unik sammensetning av EK-andel, driftsresultat og andre faktorer som leder til en individuell PD ut lånets levetid og neste 12 måneder. Dermed vil DNB, gjennom sitt interne system, generere tapsavsetninger for hver låntaker som er inkludert i porteføljen for oljerelaterte virksomheter. Tapsavsetningen presenteres kun samlet sett fordi alle lån som er plassert i dette segment har en kredittrisiko som påvirkes av samme makroøkonomiske og bransjerelaterte faktorer, som for eksempel oljepris. Dermed vil DNB lettere kunne justere tapsavsetningen for alle disse individuelle tapsavsetningene til låntakerne basert på konjunkturindikatorer og forventninger til nøkkeldriverne i fremtiden. Nedenfor følger en figur som illustrerer nettopp en slik tapsavsetning som er foretatt på en utlånsportefølje hos en bank.

Faktorer	EK-andel	Årsresultat	Bransjefaktor 1 Eks oljepris	Fastsatt PD Steg 1 eller 2?	Forventet tap IRB-modell
Lån 1	→				individuell tapsavsetning +
Lån 2	→				individuell tapsavsetning +
Lån 3	→				individuell tapsavsetning +
Lån 4	→				individuell tapsavsetning +
Lån 5	→				individuell tapsavsetning =
...					
Total utlånsportefølje ("oljerelaterte virksomheter")					Total tapsavsetning utlånsportefølje

Figur 5-3: Illustrasjon av en tapsavsetning på gruppenivå etter IFRS 9

Hvor mange nøkkeldrivere som er tatt med og påvirker de ulike utlånsporteføljene er forskjellig for hvert segment. Fra DNB sin rapport om tredje kvartal vil ulike segment være påvirket av en til fire nøkkeldrivere. Tapsavsetningene vil bli beregnet fra en lignende modell som vist nedenfor, som har utspring fra IRB-modellen som benyttes for beregning av

risikovektet volum etter kapitaldekningsreglene. Vi har supplert modellen med et talleksempel for å vise hvordan beregningene kan gjøres i de interne systemene hos bankene.

Figur 5-4: Eksempel på individuell tapsavsetning etter IFRS 9

DNB sier selv at det har vært en stor utfordring å få implementert bruk av fremtidsrettet informasjon (makro scenarioer) i deres interne system. For at DNB skal kunne ta med justeringer for effekter om forventninger i fremtiden, opprettet banken en egen arbeidsgruppe for dette prosjektet alene (personlig kommunikasjon, Berit Løkken). Segmenteringen til DNB som nevnt ovenfor ble også bestemt ut fra muligheten til å utvikle makro-scenarioer for hver portefølje, slik at tapsberegningen kunne holdes noe forenklet. Fordi IFRS 9 har introdusert bruk av fremtidige makro-scenarioer, har kompleksiteten av estimeringen for beregninger av forventet tap økt sammenlignet med IAS 39. Samtidig blir utøvelse av profesjonelt skjønn en viktig faktor i beregningene (DNB, 2017a, s. 161). DNB har, ikke overraskende, vurdert skillet mellom steg 1 og 2 som den mest sensitive faktoren for størrelsen av tapsavsetninger som beregnet etter IFRS 9 (personlig kommunikasjon, Berit Løkken).

5.5. IFRS 9 sin implementeringseffekt fra internasjonale undersøkelser

Vi har allerede vist til enkelte resultater fra EBA sin andre undersøkelse utgitt i juli 2017 for noen av problemstillingene ved implementeringen av IFRS 9. For dette delkapittelet har vi gjennomgått resultater fra tre internasjonale undersøkelser som er gjort hos banker med hensikt å identifisere forventninger om implementeringseffekten til IFRS 9. Ved å se på

resultatene fra store, internasjonale undersøkelser angående implementeringseffekten til IFRS 9, vil vi få en oversikt over hva den generelle forventningen er. Dette synes vi er relevant og naturlig å få med i oppgaven før vi ser på DNB sitt estimat om IFRS 9 sin implementeringseffekt på egenkapitalen til selskapet. Undersøkelsene som vi har analysert er:

- Deloitte sin sjette undersøkelse om IFRS 9 som effekt på banker, publisert mai 2016 (Deloitte, 2016)
- EY sin undersøkelse om nedskrivning etter IFRS 9 sin effekt på banker, publisert august 2017 (Ernst & Young, 2017)
- EBA sin andre undersøkelse om IFRS 9 sin effekt på banker, publisert juli 2017 (European Banking Authority, 2017b)

IFRS 9 sin effekt på totale tapsavsetninger

Fra alle de tre undersøkelsene forventer flesteparten av bankene en økning i totale tapsavsetninger etter IFRS 9 er implementert. I Deloitte sin undersøkelse forventet de fleste av respondentene at økningen ville ligge mellom 0-25% sammenlignet med IAS 39 (Deloitte, 2016, s. 4). Det er likevel verdt å merke at 60% av bankene i undersøkelsen ikke kunne svare på dette fordi bankene var i tidlig stadiet med implementeringen av standarden. Fra EY sin undersøkelse forventet flesteparten av respondentene at totale tapsavsetninger etter IFRS 9 vill øke mellom 10-15% (Ernst & Young, 2017, s. 5). Bankene ble også bedt om å utarbeide en forventning om effekten på tapsavsetninger for de ulike forretningsområdene. For utlån til personmarkedet forventet 60% av respondentene en økning mellom 5-25%, og 27% av respondentene forventet en økning på mer enn 40% (Ernst & Young, 2017, s. 6). Begrunnelsen for at 27% av respondentene forventet en økning på 40% eller mer skyldes utlånsporteføljer bestående av forbrukslån. Fra EBA sin andre undersøkelse forventet 75% av respondentene at økningen i tapsavsetninger ville ligge mellom 0-18%, og det totale gjennomsnittet var på 13% økning. I EBA sin første undersøkelse forventet bankene 0-30% økning (86% av respondentene), mens det totale gjennomsnittet var på 18% (European Banking Authority, 2017b, s. 8). Det er en synlig trend fra undersøkelser som er gjennomført i perioden 2015-2017. Fra de siste undersøkelsene er den forventede økningen i tapsavsetninger noe lavere sammenlignet med tidligere undersøkelser

IFRS 9 sin effekt på ren kjernekapital (CET 1)

Bankene fra de ulike undersøkelsene tror også at IFRS 9 vil få en negativ effekt på ren kjernekapital. Fra Deloitte sin undersøkelse estimerer 70% av bankene at ren kjernekapital vil reduseres med 50 *basis points* (heretter bps) ved overgangen til IFRS 9 (Deloitte, 2016, s. 4). Med 1 bps menes 1/100 av 1%, slik at 50 bps tilsvarer 0,5%. Fra EY sin undersøkelse tror majoriteten av bankene at ren kjernekapital vil reduseres opptil 25 bps (Ernst & Young, 2017, s. 2). I EBA sin undersøkelse estimerer bankene en redusert kjernekapital på opptil 45 bps (European Banking Authority, 2017b, s. 7).

IFRS 9 sin effekt om volatilitet

Fra Deloitte sin undersøkelse forventet 81% blant de største bankene (over 100 milliarder euro i brutto utlån) at volatiliteten i resultatregnskapet kom til å øke sammenlignet med IAS 39. Blant de andre bankene som responderte, mente 64% at volatiliteten ville forventes å øke (Deloitte, 2016, s. 24).

Fra undersøkelsen til EBA viste det seg at totalt 72% av bankene forventet en økning i volatiliteten til resultatregnskapet ved en overgang til IFRS 9. Begrunnelsen fra bankene som forventer økt volatilitet var knyttet til to elementer. Det første var "klippeeffekten", hvor man beveger seg mellom PD neste 12 måneder og PD ut lånets levetid. Det andre var at bankene nå skulle inkludere fremtidsrettet informasjon i beregningen av forventet tap, noe som vil måtte bli evaluert hver rapporteringsperiode (European Banking Authority, 2017b, s. 35). Av de bankene som ikke forventet en økning i volatiliteten begrunnet dette ved at IFRS 9 kan lede til en mer gradvis innregning av kredittap sammenlignet med IAS 39, hvor store tap ofte kom samlet ettersom objektive tapshendelser ble identifisert.

Annet

I Deloitte sin undersøkelse ble det avdekket at bankene har store bekymringer med å avgjøre initial PD for eksisterende låneinstrumenter ved overgangen til IFRS 9. Bekymringen er knyttet til bankenes tro på tilgjengelighet av data for perioden lån ble innvilget, særlig lån som har hatt lang løpetid. Deloitte sin undersøkelse avslørte også hva bankene anser som kritiske, tekniske områder for implementeringen av IFRS 9. De tre områdene som ble vurdert mest kritiske var muligheten til å samle støttende data og bestemme når et låneinstrument har vært

utsatt for vesentlig økning i kredittrisiko (overgang fra steg 1 til steg 2), utviklingen av statistiske modeller for beregning av forventet tap (inkludere fremtidige makro-scenarioer) og selve oppbyggingen/endringen av systemene for å bli klar til å rapportere etter den nye standarden (Deloitte, 2016, s. 6). De aller fleste bankene har gjennomført eller planlagt å gjennomføre taktiske endringer av eksisterende system for overgangen til IFRS 9. Av de største bankene hadde 67% også introdusert nye system for å håndtere overgangen til IFRS 9.

Fra EBA sin undersøkelse ble det avslørt at mindre banker estimerer en større effekt på ren kjernekapital ved overgangen til IFRS 9 sammenlignet med de største bankene. Dette forklares ved at de mindre bankene i undersøkelsen bruker standardmetoden for beregning av kapitalkravet etter baselregleverket mens de større bankene bruker avansert IRB-modell. Samtidig så estimerer de mindre bankene at IFRS 9 vil få en lavere effekt på total tapsavsetning sammenlignet med de største bankene (European Banking Authority, 2017b, s. 4).

EY sin undersøkelse avslørte derimot at på totalnivå, vil trolig 90% av totale engasjementer være plassert i steg 1 ved rapporteringen etter den nye standarden. Fra EY sin lignende undersøkelse i 2016 ble det estimert at 10% av totale engasjementer vil være plassert i steg 2, slik at dette estimatet ikke har endret seg noe særlig fra det ene året til det andre (Ernst & Young, 2017 s. 2).

5.6. Avslutning

Fra dette kapittelet har vi forstått at ordlyden i standarden alene fører til mye tidkrevende arbeid for bankene i form av tolkning og diskusjon innad i selskapet. Reglene for nedskrivning gir rom for mye skjønn, slik at hver bank må foreta skjønnsmessige vurderinger av hva som er vesentlig økning i kredittrisiko, når låntaker anses å ha lav risiko på rapporteringsdato, hva som er rimelig og støttende informasjon og når innhenting av informasjon blir unødig. I tillegg til dette står bankene over utfordringer som å bestemme hvilken kredittrisiko låntakerne hadde ved innvilgelse av lånet. Dette kan by på store problemer når en har låntakere med lang levetid. Den største utfordringen er likevel knyttet til å inkludere ulike makro-scenario med forventninger til fremtiden når en skal beregne forventet tap i sine interne systemer. Undersøkelser viser at bankene forventer en økning på total tapsavsetning ved overgangen fra IAS 39 til IFRS 9, men forventningene varierer en del fra type bank og fra år til år. Effekten

av IFRS 9 på kapitaldekningen er også noe usikker fordi Basel-regelverket ikke har tilpasset seg endringene i regnskapsreglene. Likevel tror de fleste banker at ren kjernekapital vil reduseres noe.

6. Tapsavsetninger til norske banker

6.1. Innledning

Basert på teoretisk gjennomgang av IFRS 9 i kapittel fire og gjennomgangen av de internasjonale undersøkelsene i kapittel fem, forventes det at tapsavsetninger i gjennomsnitt vil øke ved overgangen til IFRS 9. Hvor mye tapsavsetningene vil øke avhenger imidlertid av risikoen i utlånsmassene hos de ulike bankene, bankenes individuelle tolkning av de ulike prinsippbaserte reglene og bruk av skjønn ved beregninger av forventet tap. I det første delkapittelet skal vi fokusere på norske banker, og særlig skillet mellom sparebanker og Øvrige banker. Delkapittelet drøfter og vurderer forventet økning i tapsavsetninger for DNB og sparebanker, men forbruksbanker vurderes kun i kapittel 7. DNB vurderes separat grunnet bankens størrelse og unike sammensetning av utlånsmasse. Deretter har vi valgt å illustrere betydningen av skjønn for bankenes tapsavsetninger etter IFRS 9. Eksempelen i delkapittel 6.3 er fiktivt, og er kun ment for å belyse at ulike banker med ulike grenser for vesentlig økning i kredittrisiko kan få store forskjeller i tapsavsetninger, selv om utlånsporteføljene er identiske. I siste delkapittel gjennomgås utfordringene til brukerne av regnskapet, med fokus fra analytikernes ståsted.

6.2. Forventet implementeringseffekt på norske banker

6.2.1. Innledning

I kapittel fem gjennomgikk vi resultater fra tre internasjonale undersøkelser som omhandlet bankers forventninger til IFRS 9 sin implementeringseffekt. Et viktig element ved undersøkelsene er at bankene som var inkludert i utvalget er store, internasjonale banker. Selv bankene som er omtalt "små banker" i undersøkelsene, er store sammenlignet med bankene i Norge. De aller fleste bankene i Norge er relativt små på internasjonalt nivå, og utlånsporteføljene er hovedsakelig kun eksponert for risiko i norsk økonomi. En kan da stille spørsmålet om resultatene fra de internasjonale undersøkelsene vil være representative for norske banker? Hvis ikke, hvor stor økning i tapsavsetninger kan vi forvente å se hos norske

banker ved en overgang til IFRS 9? For å kunne danne seg et bilde om banker i Norge og markedsandeler, har vi lagt ved en oversikt som er utarbeidet av Finans Norge.

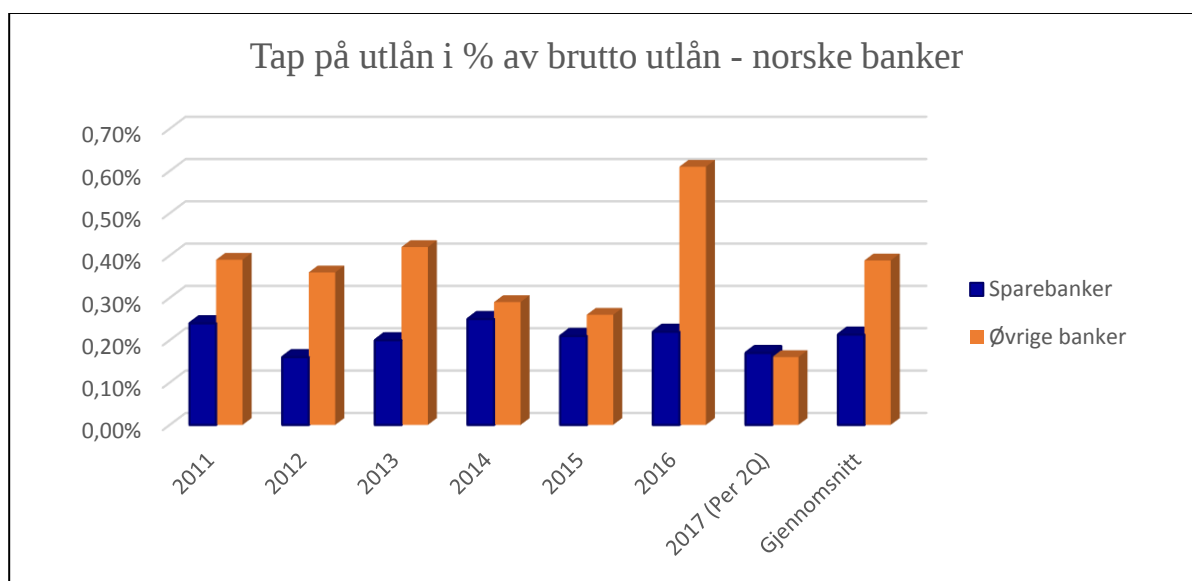
Brutto utlån i Norge pr. 31.12.2016 (konsern) Gross lending (Norway) as of December 31. 2016, (group figures)			
	Banker Banks	Mill. kr NOK mill	Markedsandel Market share
1	DNB Bank-konsernet	1 158 437	28,6
2	Nordea Bank Norge	473 006	11,7
3	Danske Bank Norge	257 343	6,4
4	Handelsbanken	229 000	5,7
5	SpareBank 1 SR-Bank	181 740	4,5
6	Sparebanken Vest	138 387	3,4
7	SpareBank 1 SMN	134 745	3,3
8	SpareBank 1 Nord-Norge	93 481	2,3
9	Sparebanken Sør	91 655	2,3
10	Statlige låneordninger (boliglån)	87 045	2,2
	Andre/Others	1 202 477	29,7
	Sum brutto utlån/total gross lending	4 047 315	100

Figur 6-1: Oversikt over markedsandel i Norge ved brutto utlån (Finans Norge, 2017a)

Ved en rask gjennomgang av norsk økonomi, kan man fort se at vi skiller oss ut fra andre land. I 2015 hadde Norge en BNP per innbygger på 74 735 USD, kun slått av Luxembourg og Sveits (FN-Sambandet, 2016). En av faktorene som bidrar til høy BNP per innbygger i Norge er naturressursene. Olje, gass, fisk, bergverk og vannfall er alle eksempler på fordeler som Norge har nyttet seg av økonomisk. Den norske staten har også, gjennom eierskap i norske selskaper, sikret seg en betydelig likviditetsreserve bedre kjent som oljefondet. Dette fondet har gitt den norske staten en unik mulighet til å kunne gå med årlige underskudd i statsbudsjettet uten å ha behov for å låne penger fra andre stater. Dette fører til at staten kan bidra med mer penger i nedgangstider, noe som igjen demper nedgangskonjunkturer relativt raskt. Ved stabil og høy aktivitet i norsk økonomi vil arbeidsledigheten holdes lav, noe som resulterer i sterk tilbakebetalingsevne hos låntakere. I kapittel syv har vi sett nærmere på historiske boligpriser og arbeidsledighet i Norge, noe som leder til små tap på utlånsmasser bestående av pantsikrede boliglån.

6.2.2. Historiske tapsavsetninger ved norske banker

Før man gjør seg opp en mening om hvorvidt norske banker skiller seg ut fra resultatene i internasjonale undersøkelser, bør man også observere historiske tap på utlån hos norske banker. Bankenes sikringsfond har siden 2011 presentert rapporter som inneholder statistikk for alle norske banker. Vi har valgt å nytte oss av rapportene, og presentere historiske tap på utlån i prosent av gjennomsnittlig brutto utlån for alle norske banker i perioden 2011-2017. Dermed har vi ikke foretatt noen utvalg, men brukt data for hele populasjonen som er utarbeidet på forhånd. Rapportene som er utgitt fra bankenes sikringsfond inkluderer ikke statistikk om norske filialer av utenlandske foretak. Dermed er Nordea, Danske Bank og Handelsbanken ikke tatt med i beregningene. Ved oppstarten av masteroppgaven tok vi kontakt med alle tre overnevnte filialer for å høre om de hadde informasjon om tapsavsetninger som kun relaterte seg til de norske filialene, men slik data var ikke tilgjengelig. Dermed er norske filialer av utenlandske foretak utelatt fra masteroppgaven, noe som ikke er problematisk for problemstillingen. Tall fra 2017 er per andre kvartal, og dermed utelatt fra gjennomsnittet i figuren nedenfor.

Figur 6-2: Historiske tap på utlån norske banker 2011-2017 (Bankenes Sikringsfond, 2017)

DNB gikk over fra å være en sparebank til det som tidligere ble kalt for forretningsbank i 2015, men er ikke inkludert i resultatene for sparebanker i perioden 2011-2014. Dette er fordi bankenes sikringsfond presenterte resultatene for sparebanker med og uten DNB, og vår

oppfatning er at DNB sin utlånsportefølje ikke representerer en typisk sparebank. Vi kommer tilbake til DNB og risikoen denne banken er eksponert for i delkapittel 6.2.4.

Det er særlig tre elementer fra figuren ovenfor som bør drøftes. Det første elementet er at man kan observere et skille mellom tap på utlån hos sparebanker og øvrige banker. Gjennomsnittlig tap på utlån for sparebanker i perioden 2011-2016 er 0,21%, mens gjennomsnittet for øvrige banker er 39%. At sparebanker har vesentlig mindre tap på utlån sammenlignet med øvrige banker er ikke overraskende. Utlånsporteføljene til sparebankene er eksponert for mindre risiko enn øvrige banker, noe vi skal se nærmere på videre i oppgaven.

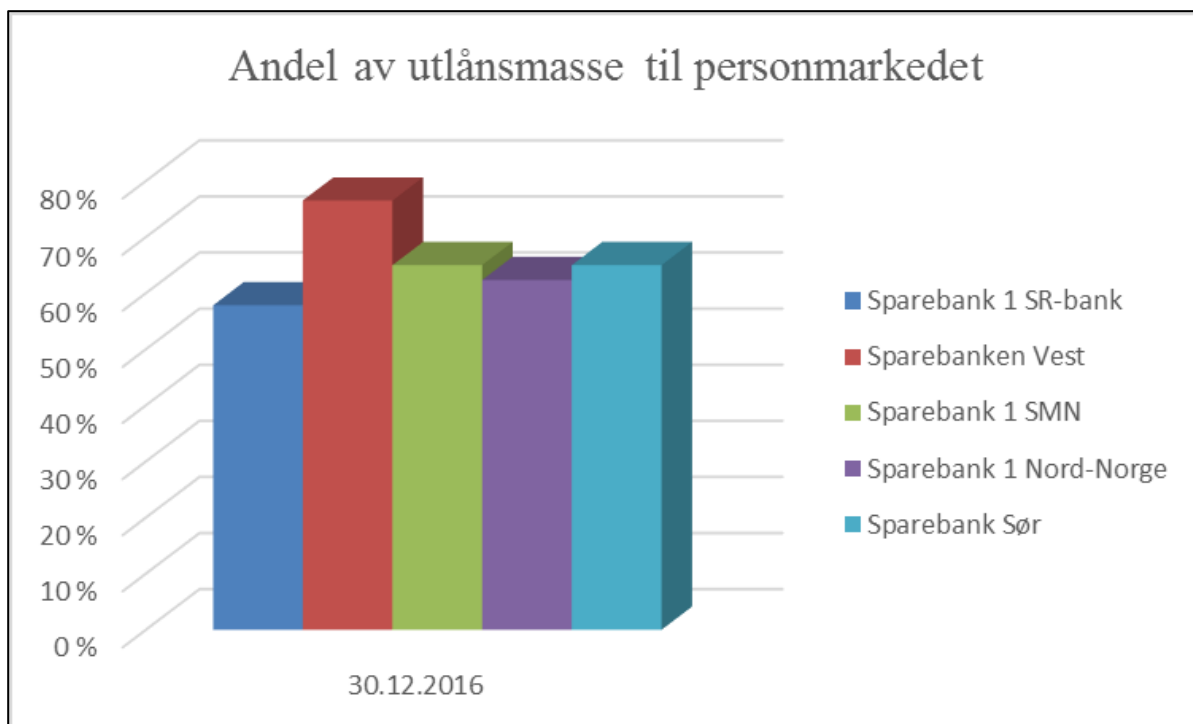
Det andre elementet fra figuren som observeres, er at tap på utlån er mer volatile for de øvrige bankene. Volatiliteten kan indikere at de øvrige bankene er noe mer utsatt for konjunktursvingninger sammenlignet med sparebanker. 2016 skiller seg særlig fra de resterende årene, og forklares av DNB sine tap på utlån i samme periode. I 2016 hadde DNB særlig høye tap på utlån i prosent av utlån knyttet til segmenter som «olje og gass» og «Transport til sjø, rørledninger og skipkonstruksjon» (DNB, 2017a, s. 177-180). DNB Morbank, ikke konsernet, sin brutto utlånsportefølje utgjorde 68% av total brutto utlån for alle øvrige banker totalt sett i 2016 (Finans Norge, 2017b). Dermed vil resultatene om tap på utlån for øvrige banker være sterkt påvirket av DNB sine rapporterte tap.

Det tredje, og gjerne viktigste elementet, er at gjennomsnittlig tap på utlån hos norske banker generelt er på et relativt lavt nivå sammenlignet med andre land. Det har ikke vært enkelt å sammenligne tap på utlån i Norge med andre land, overordnet statistikk om misligholdte lån er tilgjengelig på hjemmesiden til Verdensbanken. Norge har i perioden 2011-2015 hatt gjennomsnittlig misligholde lån på 1,34% av brutto utlån, mens verdensindeksen er på 3,88% for samme periode (The World Bank, 2017). Basert på denne informasjonen kan en argumentere for at norske banker i gjennomsnitt ikke vil forvente samme økning i tapsavsetninger som bankene fra internasjonale undersøkelser i kapittel fem.

6.2.3. Særlig fokus på sparebanker

Sparebanker i Norge har en markedsandel på 48,42% av total brutto utlån i 2016, og utgjør 104 av totalt 124 norske banker (Finans Norge, 2017b). Etter vår mening vil det være naturlig å vurdere sparebanker alene, særlig ved hensyn til egenskapet ved sparebankers

utlånsporteføljer. Vi har gjennomgått årsregnskapet til de fem største sparebankene (ref figur 6-1). Dette er kun for å vurdere hvor stor andel av sparebankenes utlånsportefølje som består av pantsikrede utlån til personkunder. De fem største sparebankene er Sparebank1 SR Bank, Sparebanken Vest, Sparebank1 SMN, Sparebank1 Nord-Norge og Sparebanken Sør. Deres utlånsporteføljer består av følgende andel til personkunder:

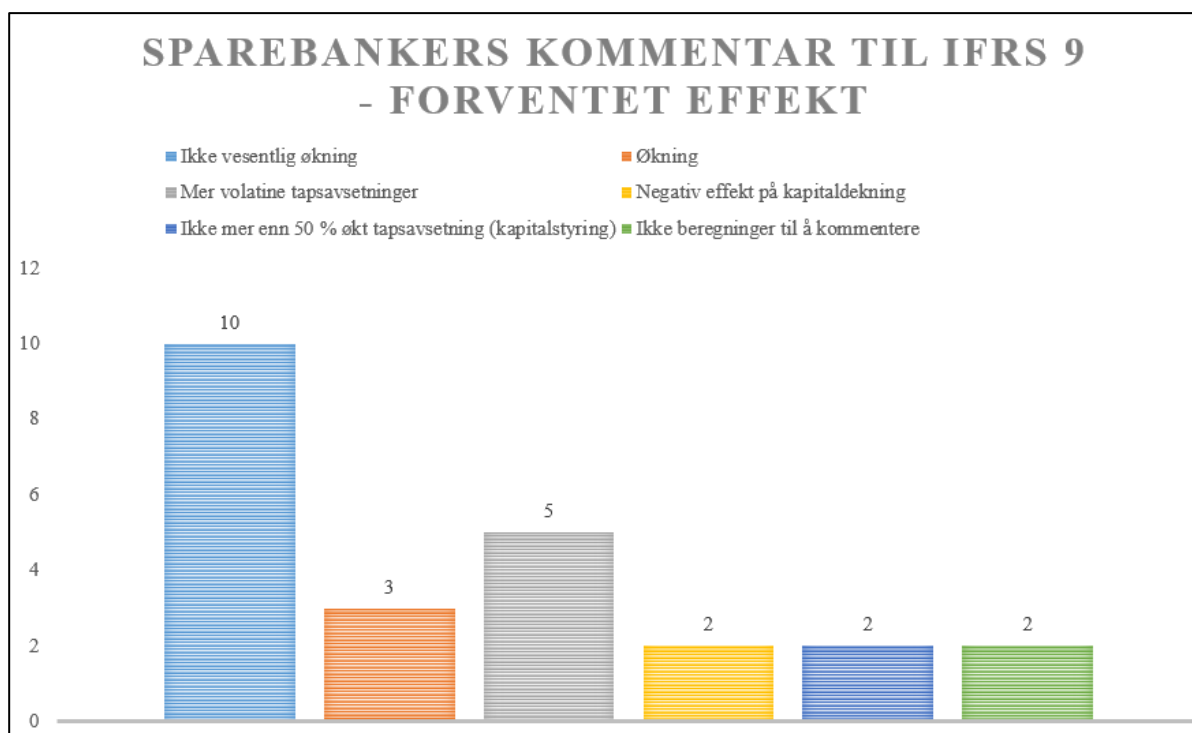
Figur 6-3: Andel av sparebankers utlånsportefølje som er til personmarkedet

Tallene fra figuren er funnet ved å gjennomgå noter til balanseposten «Utlån til kunder» i bankenes årsregnskap. Beregningene er også kvalitetssjekket med styrets årsberetning for hver bank, noe som bør sikre høy reliabilitet. Utlånsporteføljene består i gjennomsnitt av 65% av utlån til personkunder. Ved å lese gjennom noteinformasjon til de ulike bankene, fant vi at utlån til personkunder hovedsakelig bestod av pantsikrede boliglån. Vi observerte også at det var høyere andel av utlån til personkunder jo mindre utlånsmassen til bankene var. Basert på dette vil det være sannsynlig at det foreligger en korrelasjon mellom volum av utlånsmasser og andel av utlån fordelt til personkunder. Det er svært mange flere mindre sparebanker i Norge, slik at gjennomsnittet for populasjonen sannsynligvis ligger godt over 65% fra figuren. Dette betyr at 104 av 124 banker i Norge, som representerer 48% av brutto utlån, har en utlånsportefølje som består mest av pantsikrede boliglån. Slike lån i Norge vil etter vår mening gå under kategorien "friske utlånsporteføljer".

Friske utlånsporteføljer skal normalt plasseres i steg 1 ved tapsmodellen etter IFRS 9. I steg 1 skal PD kun representere sannsynlighet for mislighold de neste 12 månedene, slik at IFRS 9 nødvendigvis ikke vil slå hardt ut for pantsikrede boliglån. En analyse som ble gjennomført av Ernst & Young for utvalgte banker i Storbritannia, beregnet en økt tapsavsetning på 0,7-1% for låneporteføljer ved en overgang til IFRS 9 (Ernst & Young, 2015). En forutsetning fra undersøkelsen var at beregningen kun ble foretatt for bankenes friske utlånsporteføljer, noe som må kunne være representativt for alle friske utlånsporteføljer, uavhengig av geografisk området.

Man kan derimot ikke legge til grunn at den gjennomsnittlige norske sparebanken har en utlånsmasse kun bestående av friske utlånsporteføljer, men en likevel en høy andel. Ved å vurdere undersøkelsen til Ernst & Young sammen med sammensetningen av utlånsporteføljen en gjennomsnittlig norsk sparebank, vil man kunne konkludere med at tapsavsetning vil øke med minst 1% for den gjennomsnittlige norske sparebanken.

Dette støttes også av en tidligere masteroppgave skrevet av NHH-studenter som foretok en undersøkelse ved å se etter ord i årsrapporter som kunne gi indikasjon om bankenes egne forventninger til økte tapsavsetninger ved en overgang til IFRS 9 (Morsund & Melbye, 2017). Grovt sett oppsummeres det en forventet økning i tapsavsetninger hos 14 av 16 banker, men hvor 10 av bankene spesifikt nevner at de ikke forventer en vesentlig økning. Det er ikke mulig å vite hva bankene selv mener med vesentlig økning, slik at sparebankenes egne forventninger om økte tapsavsetninger kan variere mellom 1-5%, 1-10%, 1-15% eller i et annet lignende intervall. Vi har gjengitt figuren nedenfor som oppsummerer resultatene fra studentenes undersøkelse.

Figur 6-4: Undersøkelse fra masteroppgave om ordlyden i bankers årsberetninger

6.2.4. Særlig fokus på DNB

DNB er som tidligere nevnt den klart største norske banken. DNB har også en utlånsportefølje som er eksponert for risikoer som ikke kan sammenlignes med en gjennomsnittlig norsk bank. Det vil derfor være naturlig å forvente en større økning i tapsavsetninger hos DNB ved en overgang til tapsmodellen etter IFRS 9, særlig ved å sammenligne DNB mot sparebanker. DNB-konsernet har både utlån som er eksponert for risiko hos bedrifter i sykliske bransjer, engasjementer i Baltiske stater og skiller seg ut ved finansielle eiendeler som eies gjennom DNB Livsforsikring. Selv om vi har hatt en løpende dialog med Berit Løkken fra DNB, har vi ikke mottatt annen informasjon som ikke er offisielt tilgjengelig på hjemmesiden til banken.

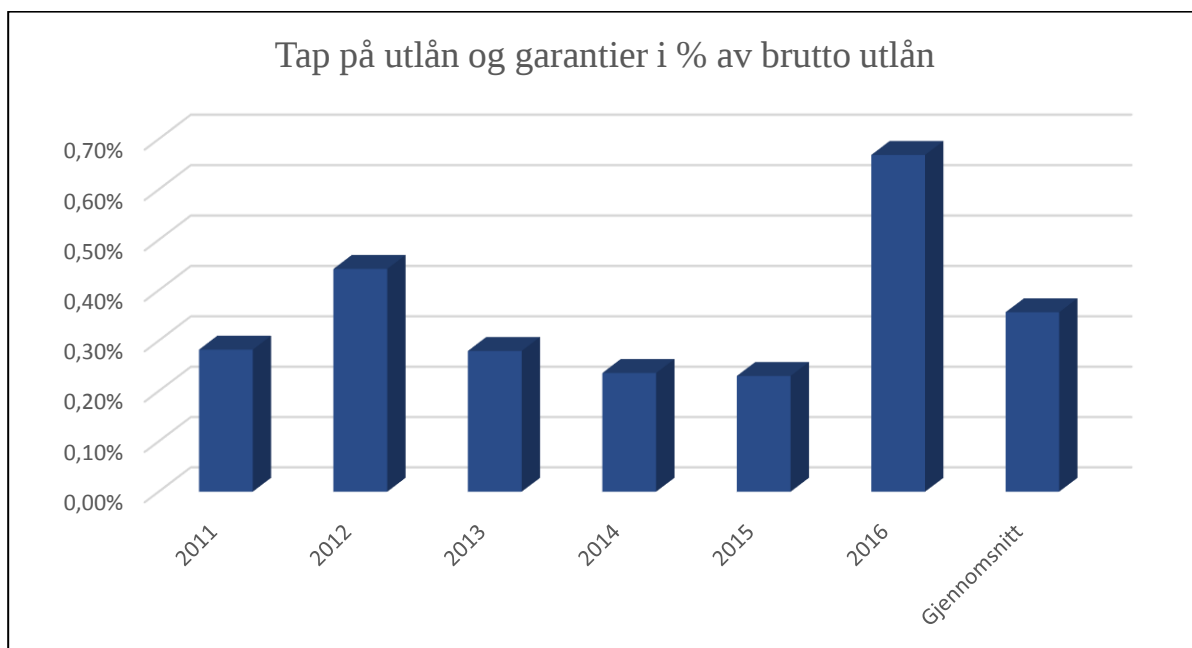
DNB hadde sin kapitalmarkedsdag i London 21 november. Her presenterte CFO Kjerstin Braathen hva DNB mener at implementeringseffekten til IFRS 9 vil ha på egenkapitalen 01.01.2018. Estimatet er basert på størrelsen til bankens utlånsmasse og økonomiske forhold som forelå ved utgangen av tredje kvartal 2017, og lyder på 3-4 milliarder kroner (DNB Konsernet, 2017a, s. 32). DNB har trolig kjørt to ulike rapporter for tredje kvartal; én rapport utarbeidet etter IAS 39 og én rapport utarbeidet i samsvar med reglene etter IFRS 9 (personlig

kommunikasjon, Lars I. Pettersen). Differansen mellom de ulike rapportere utgjør da den estimerte effekten på egenkapitalen på 3-4 milliarder kroner.

Et problem med dette estimatet er at man ikke får spesifisert hvilken andel av egenkapitalendringen som skyldes klassifisering og måling, endringer i tapsavsetninger, endringer ved sikringsbokføring og andre kategorier. DNB opplyser i årsregnskapet for 2016 at de ikke kommer til å gjøre noen endringer vedrørende sikringsbokføring når IFRS 9 trår i kraft (DNB, 2017a, s. 160). Den nye standarden vil heller ikke føre til endrede regler for innregning og fraregning, slik at disse kategoriene kan vi utelukke fra estimatet. DNB opplyser også i rapporten for tredje kvartal 2017 at endringene som kommer av nye regler for klassifisering og måling av finansielle instrumenter ikke vil ha vesentlig effekt på regnskapet (DNB, 2017d, s. 14). Denne kategorien kan likevel ikke utelukkes fra estimatet på 3-4 milliarder. Dette er fordi balansen til DNB per tredje kvartal 2017 utgjør 2 767 milliarder kroner, slik at 3-4 milliarder kan bli ansett som uvesentlig for konsernet som helhet, og likevel utgjøre hele den estimerte effekten på egenkapitalen. Vår oppfatning er at økte tapsavsetninger utgjør en betydelig del av estimatet, men det vil være umulig å kvantifisere andelen med noen grad av sikkerhet. Chief Risk Officer, Terje Turnes, presenterte også DNB sitt estimat for normaliserte tap i perioden 2017-2018. Han påpeker at tap vil variere fra kvartal til kvartal, men gjennomsnittlig normaliserte tap (expected loss) er estimert til 0,17% av konsernets EAD (DNB Konsernet, 2017a, s. 93). Ved første øyekast virker estimatet noe lavt, og vi har derfor forsøkt å se nærmere på hva denne forventningen fra bankens side innebærer.

Det er også et stort problem ved å analysere forventningen om normaliserte i prosent av EAD. DNB er alene om å vite hva faktisk EAD er ved bruk til regnskapsformål. I kapittel tre påpekte vi at EAD ved IRB-modeller som er benyttet til å beregne kapitalkrav etter Baselregelverket må justeres når EAD skal konverteres til å representere EAD i etter IFRS 9. Vi har likevel valgt å beregne normalisert tap/forventet tapsavsetning med utgangspunkt i konsernets EAD for finansielle eiendeler etter kapitaldekningskravene som innehar kredittrisiko. EAD ved tapsmodellen vil, som PD ved tapsmodellen, variere mer enn EAD og PD som benyttes til beregninger etter kapitalkravene, slik at det vil være vanskelig å estimere hvor mye de fravikes per tredje kvartal. Norsk økonomi kan likevel ikke argumenteres for å være en i drastisk oppgangs- nedgangskonjunktur (per 18.12.2017), slik at EAD mellom modellene bør ikke fravike stort i relativ betydning. EAD per 30.09.2017 var på 2 111 441 millioner kroner. Ved

å multiplisere EAD med 0,17%, får vi en tapsavsetning på 3 589 millioner kroner. For å kunne vurdere om denne estimerte størrelsen på tapsavsetning til DNB er rimelig, ønsker vi å se hva tapsavsetningen utgjør i prosent av brutto utlån til kunder, og sammenligne mot historiske tap på utlån. DNB sine utlån til kunder var på 1 536 167 millioner kroner per 30.09.2017 (DNB, 2017d, s 11). Tapsavsetningen på 3 589 millioner kroner utgjør dermed 0,23% av brutto utlån. Ved å sammenligne denne tapsavsetningen med historiske tap på utlån, virker størrelsen noe lav. Historiske tap på utlån for DNB er følgende:

Figur 6-5: Historiske tap på utlån - DNB Morbank (Finans Norge, 2017b)

Gjennomsnittlig tap på utlån målt mot brutto utlån utgjør 0,36% i perioden 2011-2016, noe som er relativt mye høyere enn 0,23% som vi beregnet for 2017 etter IFRS 9. Et annet viktig moment er at tallene i figuren ovenfor omfatter DNB Morbank, og ikke DNB-konsernet, ettersom beregningen er gjort basert på data hentet fra regnskapsopplysninger for Øvrige banker 2016 hos Finans Norge. Finansielle eiendeler i balansen til DNB Konsernet er etter vår oppfatning utsatt for mer risiko sammenlignet med finansielle eiendeler i balansen til DNB Morbank.

Vi har også forsøkt å estimere hva nedskrivinger på utlån og garantier vil utgjøre for DNB i regnskapsåret 2017 etter IAS 39. Dette er gjort ved hjelp av trailing, hvor nivået på nedskrivinger fra hvert kvartal i 2017 og trenden mellom kvartal tre og fire i 2016 er

avgjørende for fastsettelsen av nedskriving i fjerde kvartal 2017. Vi beregnet oss frem til en total nedskriving på utlån og garantier til 2 652 millioner for regnskapsåret 2017, noe som innebærer en økning i tapsavsetning på 626 millioner i fjerde kvartal 2017 sammenlignet med tredje kvartal. Gitt at forutsetningen om EAD ved tapsmodellen er tilnærmet lik EAD for eiendeler med kredittrisiko ved Baselregelverket (som på ingen måte er garantert), vil den relative økningen i tapsavsetningen ved overgangen til IFRS 9 være på 35%. Se figur 6-6 for beregning.

Fordi beløpet til EAD ved tapsmodellen etter IFRS 9 ikke vil være identisk med EAD etter IRB- og standardmetode fra Baselregelverket, har vi beregnet en sensitivitetsanalyse. Vi ønsker å vise hva relativ økning i tapsavsetning ved overgangen til IFRS 9 blir om man justerer EAD opp og ned med 10 prosent. Punktestimatet vårt innebærer høy grad av usikkerhet, og bør derfor tolkes som et omtrentlig punktestimat. Sensitivitetsanalysen nedenfor er satt for å nettopp poengtere denne usikkerheten.

Elementer i tapsavsetning DNB	Scenario "ned"	Vårt estimat	Scenario "opp"
EAD (variabel)	1 900 270	2 111 411	2 322 552
Normalisert tap av EAD i % (estimert av DNB)	0,17 %	0,17 %	0,17 %
Beregnet normalisert tap i beløp	3 230	3 589	3 948
Estimert tapsavsetning 2017 etter IAS 39 (trailing)	2 652	2 652	2 652
Økte tapsavsetninger etter IFRS 9 (beløp)	578	937	1 296
Økte tapsavsetninger etter IFRS 9 (relativ endring)	22 %	35 %	49 %

Figur 6-6: Sensitivitetsanalyse av estimert tapsavsetning for DNB

6.2.5. Avslutning

Gjennom dette delkapittelet har vi forsøkt å gi en mening om hvordan tapsavsetningene vil se ut for norske banker etter IFRS 9 sammenlignet med tapsavsetninger etter IAS 39. Ved å vurdere sparebanker i Norge og DNB har vi dekket banker som til sammen utgjør 83,5% av all brutto utlån hos norske banker $[0,4842 + (0,5158 \cdot 68\%)]$. Vi kunne også inkludert flere øvrige banker som forbruksbanker, men dekkes gjennom å studere hvor hardt slike utlånsporteføljer kan slå ut i tapsmodeller etter IFRS 9 som har utspring i IRB-modell fra Baselregelverket.

Kort oppsummert så forventes det ikke stor økning i gjennomsnittlige tapsavsetninger hos norske sparebanker ved overgangen til IFRS 9. Dette er begrunnet i flere elementer. Den

gjennomsnittlige sparebanken har en utlånsportefølje hvor pantsikrede boliglån til personer utgjør størst andel. Sparebankene er også hovedsakelig eksponert for risiko i norsk økonomi, noe som tilsier at økningen i tapsavsetninger hos norske sparebanker bør være på et lavere nivå enn forventningene fra internasjonale undersøkelser. Ettersom utlånsporteføljen til sparebankene anses som friske utlånsporteføljer, vil mesteparten av utlån bli plassert i steg 1 ved tapsmodellen etter IFRS 9. En undersøkelse gjennomført av Ernst & Young om friske låneporteføljer resulterte i en forventet økning i 0,7-1% etter IFRS 9, noe som støtter konklusjonen om økte tapsavsetninger hos sparebankene i Norge (Ernst & Young, 2015, s. 2). Vi forventer dermed at den gjennomsnittlige, norske sparebanken får en økning i tapsavsetninger etter IFRS 9 på 1-5% sammenlignet med IAS 39, men unntak vil eksistere for større sparebanker som har høyere andel av utlånsporteføljen bestående av bedriftslån.

I motsetning til sparebankene, forventes det en vesentlig økning i tapsavsetninger hos DNB ved overgangen til IFRS 9. Dette kan argumenteres kun ved å sammenligne utlånsporteføljen til DNB mot den gjennomsnittlige sparebanken i Norge. DNB hadde, per 31.12.2016 en utlånsportefølje hvor 47% bestod av personkunder og 53% bedriftslån (DNB, 2017a, s. 33). Blant bedriftslån har DNB relativt mye utlån til sykliske bransjer som oljerelaterte virksomheter og shipping, noe som tilsier at tapsavsetningene etter IFRS 9 bør være mer sensitive for svingninger i økonomien.

Basert på informasjonen fra Kapitalmarkedsdagen til DNB, har vi estimert en relativ økning i tapsavsetninger på omtrent 35%, men estimatet inneholder selvsagt høy grad av usikkerhet. Usikkerheten er høy fordi ingen andre enn DNB selv vet hva selskapets EAD ved bruk i tapsmodell til IFRS 9 var per 30.09.2017, og den relative endringen i tapsavsetningen innebærer at nedskrivninger etter IAS 39 i 2017 blir omtrent lik vår beregning ved hjelp av trailing. Vi mener likevel at sensitivitetsanalysen (figur 6-6) representerer et rimelig intervall for denne banken.

6.3. Betydningen av skjønn for bankenes tapsavsetninger

Overgangen til IFRS 9 åpner for mer rom av skjønn, og ikke minst egne tolkninger av den nye standarden. Dette kommer av at standarden er mer prinsippbasert fremfor regelbasert. Prinsippbaserte regnskapsstandarter kjennetegnes ved at enheten som skal utlede den korrekte

regnskapsmessige løsningen, må i stor grad benytte seg av skjønn (Baksås & Stenheim, 2015). Regelbaserte regnskapsstandarder kjennetegnes mer ved å bruke terskelverdier og sjablongregler som fører til kun en korrekt regnskapsmessig løsning (Baksås & Stenheim, 2015). Noen elementer av IFRS 9 kan likevel sies å være regelbaserte. Fra punkt 5.5.3 skal forventet tap beregnes med PD ut lånets levetid for alle lån som er vurdert til å ha vesentlig økning i kredittrisiko. For de lån som ikke er vurdert til å ha hatt en vesentlig økning i kredittrisiko, skal forventet tap beregnes med en PD neste 12 måneder etter punkt 5.5.5. Ved å lese disse to bestemmelsene sammen er bankene tvunget til å beregne en tapsavsetning for alle sine utlån, uavhengig av vurderingen om PD som skal benyttes.

Hvordan bankene derimot vurderer og fastsetter kredittrisikoen for låntakerne er utledet av prinsippbaserte bestemmelser. Det samme gjelder for vurderingen om låntakere har vært utsatt for vesentlig økning i kredittrisiko på rapporteringsdatoen. Ordet vesentlig kan ikke defineres generelt for flere situasjoner. I juridiske metoder vil vurderinger om vesentlighet ofte knyttes til den enkelte sakens skjønnsmessige momenter, og for hva som kan anses rimelig i denne konkrete situasjonen. Dermed vil ulike tvister ha ulike oppfatninger om hva som er vesentlig.

Bankene vil som nevnt bruke relativ endring mellom PD ut lånets levetid ved innregning og ved rapporteringsdatoen for å avgjøre hvilke lån som plasseres i steg 1 eller steg 2. For å illustrere betydningen av skjønn ved vurdering av vesentlig økning i kredittrisiko, har vi utviklet et fiktivt talleksempel hvor tre ulike banker vurderer vesentlig økning i kredittrisiko og deretter beregner forventet tap for den samme utlånsporteføljen. For enkelthets skyld har vi kun gjort bruk av vurderinger for den relative endringen i PD mellom rapporteringsdatoen og førstegangsinnregning, og ikke absolutt endring. Tallene som vi henviser til er som sagt fiktive, og er vedlagt oppgaven (zoom gjerne vedlegg). I dette eksempelet har vi satt opp en utlånsportefølge bestående av hundre individuelle utlån, hvor kredittrisikoen påvirkes av samme drivere. Dette segmentet kan eksempelvis være alle utlån en bank har til foretak som går inn under segmentet «oljerelaterte virksomheter». Eksempelet er også noe forenklet fordi vi antar at alle de tre ulike bankene (Bank A, B og C) har vurdert PD ved rapporteringsdato og innregning identisk. Det eneste som er ulikt mellom bankene er fastsatt grense på relativ endring i PD som oppfyller vilkåret for vesentlig økning i kredittrisiko. I eksempelet har vi tatt i bruk avansert IRB-modell, slik at de individuelle lånene er satt sammen med en unik

kombinasjon av EAD, Recovery, LGD og PD. Nedenfor følger en oversikt over den utlånsporteføljen som er brukt i eksempelet (tall i million kroner):

	Total	Gjennomsnitt	Min. verdi	Maks. verdi
EAD	30 256	303	44	970
Recovery	20 356	68,88%	42,00%	93,00%
LGD	10 000	33,12%	7,00%	58,00%
Initial lifetime PD		7,00%	2,00%	17,00%
Current lifetime PD		10,16%	2,45%	36,00%
Current 12-month PD		3,39%	0,82%	12,06%
Relativ endring lifetime PD		40,46%	1,34%	113%

Figur 6-7: Oversikt over nøkkeltall for den fiktive utlånsporteføljen

Fordi låntakerne har unike sammensetninger av kredittrisiko ved førstegangsinnregning og ved rapporteringsdatoen (og dermed unik endring i kredittrisiko), vil det være forskjeller i hvilket steg de individuelle låntakerne er plassert, til tross for at alle lån påvirkes av samme faktorer på bransjenivå. Dette kan skyldes at noen av låntakerne ikke har klart å få fornyet kontrakter fra sine eksisterende kunder, fordi deres kunder opplever generelt dårligere likviditet, eller av helt andre grunner som berører dem mer enn andre låntakere i samme portefølje. I vårt eksempel har alle individuelle låntakere vært uten økning eller med økning i PD, og ingen har blitt tildelt en redusert endring. Dette er fordi vi ønsker å gjenspeile et eksempel som kan ligne på nedgangstider i petroleumsnæringen i form av sterkt reduserte råvarepriser.

Gjennomsnittlig PD for de neste 12 månedene ved rapporteringsdatoen er 3,55%. Denne er for hver enkelt låntaker beregnet ved å ta utgangspunkt i PD ut lånets levetid ved rapporteringsdatoen multiplisert med 33,33%. Vi valgte å multiplisere med 33,33% fordi den gjennomsnittlige levetiden for utlån knyttet til virksomheter innenfor olje og gass hos DNB er nettopp tre-fem år, slik at det fiktive eksempelet innehar noenlunde realistiske elementer

(personlig kommunikasjon, Berit Løkken). Vi har forståelse for at PD neste 12 måneder kunne blitt justert ned enda mer i forhold til PD ut lånets levetid fordi usikkerheten øker proporsjonalt med tiden. En slik korrelasjon har vi utelatt fordi det er vanskelig å fastsette hvor høy denne korrelasjonen burde være.

Bank A, B og C har tre ulike relative grenser for hva som anses som vesentlig økning i kredittrisiko. Bank A bruker 25% økning, bank B bruker 50% økning og bank C bruker 75% økning i PD som grense for vesentlig økning i kredittrisiko. Disse tre ulike grensene som bankene har satt får stor effekt for størrelsen av forventet tap knyttet til den samme utlånsporteføljen. Bank A har satt en lavere terskel for å plassere utlån i steg 2 i tapsmodellen sammenlignet med de andre to bankene. Bank C har den høyeste terskelen for vesentlig økning i kredittrisiko, og vil dermed ha færrest lån hvor forventet tap er beregnet med PD ut lånets levetid. Resultatene blir som følger:

Bank	Grense for vesentlig økning	Tapsavsetning	Tapsavsetning i % av EAD
Bank A	25 %	811 449 486	2,68 %
Bank B	50 %	637 285 968	2,11 %
Bank C	75 %	400 999 361	1,33 %

Figur 6-8: Sammenligning av ulike bankers tapsavsetninger ved identisk utlånsportefølje

Resultatet blir at Bank A beregner en tapsavsetning for porteføljen på 811 449 486 kroner, som utgjør 2,68% av total EAD. Bank B beregner med sin grense en tapsavsetning på 637 285 968 kroner, som utgjør 2,11% av total EAD. Bank C beregner en tapsavsetning på 400 999 361 kroner, som utgjør 1,33% av total EAD. Oversikten over alle individuelle lån er vedlagt oppgaven.

Om vi sammenligner tapsavsetningene til de ulike bankene, vil man kunne forstå hvor mye grensen som de ulike bankene setter for vesentlig økning i kredittrisiko vil bety for størrelsen av tapsavsetninger etter IFRS 9. Bank A har avsatt hele 410 450 125 kroner mer enn Bank C. Tapsavsetningen til Bank A er dermed 102% større enn Bank C sin tapsavsetning for en identisk utlånsportefølje. Om 25% og 75% i relativ endring i PD kan forsvares som en korrekt anvendelse av regnskapsreglene etter IFRS 9, vil sammenlignbarheten til bankene potensielt reduseres. Forhåpentligvis vil norske banker være mer konsistente i bruk av terskler for relative endringer i PD som tilsvarer vesentlig økning i kredittrisiko. Sammenligningen av bankenes tapsavsetninger kan oppsummeres følgende:

Sammenligning	Differanse i beløp	Relativ differanse
Differanse Bank A og B	174 163 518	21 %
Differanse Bank B og C	236 286 607	37 %
Differanse Bank A og C	410 450 125	102 %

Figur 6-9: Sammenligning av Bank A, B og C sin tapsavsetning for identisk utlånsportefølje

En forutsetning i dette eksempelet er at alle bankene har vurdert PD ut lånets levetid ved førstegangsinnregning og ved rapporteringsdatoen identisk for samtlige individuelle låntakere i utlånsporteføljen. Fra teorikapitlet om IFRS 9 nevnte vi at foretakene er nødt til å justere vurderingen om kredittrisiko som skal fastsettes og beregning av forventet tap for forventninger om fremtiden. Hva de ulike bankene (Bank A, B og C) forventer om fremtiden vil normalt alltid variere noe, slik at identisk fastsettelse av PD vil neppe være realistisk. De ulike tapsavsetningen hos bankene fremhever likevel viktigheten av bankenes egne tolkninger om hvilke lån som skal plasseres i steg 1 eller steg 2 i tapsmodellen etter IFRS 9.

6.4. utfordringer ved å analysere bankenes regnskap

6.4.1. Innledning

Formålet med dette delkapitlet er å belyse utfordringer som allerede eksisterer ved å vurdere bankenes regnskap, og om overgangen til IFRS 9 vil gjøre vurderingen enklere eller by på nye problemer. Til slutt redegjør vi for hvilke fokusområder som brukerne bør ha når man vurderer tapsavsetningene til de ulike bankene som skal rapportere etter IFRS 9.

6.4.2. Hvem er brukere av bankens regnskap?

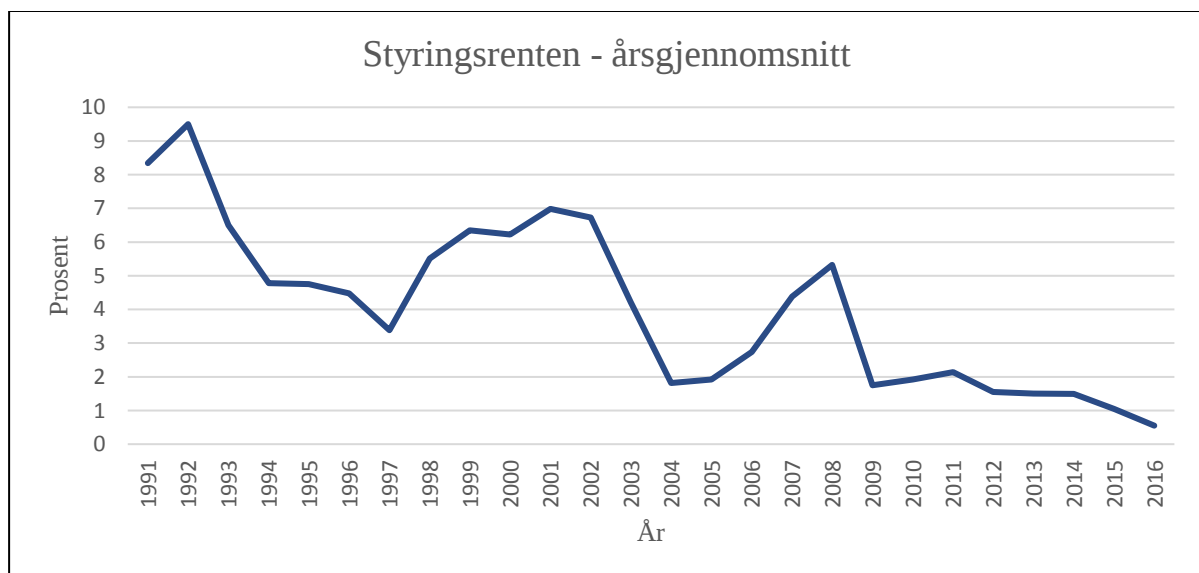
Det er flere brukere av bankens regnskap. Skattemyndighetene har interesse i bankens regnskap for å sikre riktig skattekostnad. Finanstilsynet har interesse i regnskapet til banken for å overvåke eventuelle brudd i kapitaldekningsreglene, eller brudd på andre regelverk som verdipapirhandelloven og finansavtaleloven. Sentralbanker har interesse i bankenes regnskap som kreditor, og vil sikre sine kreditorinteresser. Bankenes regnskap vurderes også av analytikere i form av verdsettelse. Felles for alle brukerne er at de har interesse i nøkkeltall fra bankenes regnskap. Vi har valgt å se på brukernes utfordringer ved å vurdere bankenes

regnskap gjennom analytikernes ståsted, ettersom denne brukergruppen i størst grad benytter seg av den finansielle informasjonen som er utledet av bankene.

6.4.3. Hva kjennetegner bankens regnskap?

Bankenes kjernevirksomhet er å fungere som et mellomledd, enten gjennom personlige kunder (noen med innskudd og noen med lån), eller mellom sentralbanker og personlige kunder. Denne forretningsstrategien fungerer ved at innskyter får rente for sitt innskudd i banken, mens låntakeren må betale rente som pris på lånet. Marginen mellom innskyters rente og låntakers rente er fortjenesten til banken for å ta på seg risiko.

Inntekter og kostnader til en tradisjonell bank består hovedsakelig av renter. I Norge har svært stor andel av låntakere lån med flytende rente fremfor en fast rente. I flere andre land er det mer vanlig å inngå fast rente ved opptak av lån. Som resultat av dette vil inntektene til bankene i Norge svinge i takt med markedsrenten, og marginen mellom renten på innlån og utlån vil være den største resultateffekten. Hvor høy rente banken mottar for sine utlån, eller betaler for sine egne lån, er avhengig av styringsrenten i Norge. Styringsrenten i Norge har hatt en synkende trend siste 15 årene, men varierer mye mellom mindre perioder.

Figur 6-9: Styringsrenten (årlig gjennomsnitt) i perioden 1991-2016 (Norges Bank, 2017)

Banker har også en betydelig kostnad i form av lønnskostnader, og skiller seg ikke ut fra andre foretak ved denne regnskapsposten. Ved fremtidige regnskapsår kan en forvente at bankene vil ha en lavere andel lønnskostnad i prosent av total kostnad sammenlignet med

andre foretak. Dette er fordi bankene digitaliseres og flere av tjenestene går over til å bli automatisert på internettbaserte plattformer.

Tradisjonelle banker har også utvidet sine tjenester senere år, slik at dagens regnskap til en gjennomsnittlig bank er i større grad påvirket av inntekter og kostnader fra forretningsområder som investeringer, pensjonsordninger, forsikring, gebyrer fra derivathandel og andre lignende tjenester. Kjernevirksomheten ved inn- og utlån er fortsatt mest tungtveiende i regnskapet. Nedskrivninger på utlån og garantier utgjør en liten del av resultatpostene, men kan ved enkelte tider være opptil 15% av totale renteinntekter for enkelte banker.

6.4.4. Utfordringer ved verdsettelse av banker

Det skilles mellom to ulike hovedtyper av verdsettelsesmetoder: Fundamental og relativ verdsettelsesmetode. Fundamental verdsettelse baseres på å beregne nåverdien av estimerte fremtidige kontantstrømmer som er neddiskontert med et risikojustert avkastningskrav. Nåverdien brukes for å beregne en pris per aksje for selskapet som verdsettes og sammenlignes med markedspris for aksjen på det relevante tidspunktet. På denne måten kan analytikere bestemme om de mener en aksjepris er over- eller undervurdert (Bodie, Kane, & Marcus, 2014, s.356). Relative verdsettelsesmodeller er ikke like omfattende som fundamentale verdsettelsesmetoder, fordi man behøver ikke å estimere en fremtidig kontantstrøm for selskapet. En av de mest brukte modellene innenfor relativ verdsettelsesmetode er muligens multiplikasjonsmetoden. Ved denne metoden analyserer man nøkkeltall for en gruppe av sammenlignbare selskaper. Hovedprinsippet er her at sammenlignbare eiendeler skal ha tilnærmet like priser. Dette prinsippet brukes for å finne pålitelig estimat på verdien av selskapet som verdsettes ved å se på sammenlignbare selskaper som er handlet i et aktivt marked.

Formålet i dette delkapittelet er som sagt ikke å foreta en detaljert verdsettelse av en bank, men å belyse utfordringer ved å verdsette banker, samt å evaluere om overgangen til IFRS 9 vil by på forenklinger eller nye problemer. For å illustrere dette mener vi at det er tilstrekkelig å bruke en av de fundamentale verdsettelsesmetodene. Dette er fordi Massari et al (2014) anbefaler at en bruker minst to verdsettelsesmodeller når man verdsetter et selskap. Det er også anbefalt at man kombinerer en fundamental verdsettelsesmetode og en relativ

verdsettelsesmetode. Dermed vil grundige verdsettelse av selskap bestå av minst en fundamental verdsettelsesmodell, og den endelige verdien vil være beregnet ved å bruke verdikonvergens mellom de ulike modellene som analytikeren har valgt å benytte. Vi har valgt å se på utfordringene som finnes ved verdsettelsesmodellen som heter fri kontantstrøm til totalkapital.

Som ekstern analytiker vil banker være en av de mest komplekse bedriftene å verdsette i utgangspunktet (Koller et al., 2010, s.36). En av hovedutfordringene ved å verdsette banker er å estimere kontantstrømmer, fordi inntekter og kostnader varierer med styringsrenten, og elementer som arbeidskapital, gjeld og kapitalutgifter ikke er klart definert i regnskapet. Flere investorer vektlegger økt omsetningen når investeringsavgjørelser skal foretas. Bankenes omsetning over to-tre regnskapsperioder behøver ikke nødvendigvis gjenspeile hvor mye bankens aktivitet har økt eller blitt redusert, ettersom styringsrenten kan variere mye mellom slike perioder. Rentemarginene er noe mer stabile, men utviklingen av årsresultat varierer relativt mye fra år til år.

Ved verdsettelse av mer tradisjonelle foretak som produserer og selger enkelte varer, vil regnskapsposten for nedskrivninger bli justert bort ved fastsettelse av kontantstrømmer fordi det anses normalt som engangsport og ikke påvirker kontantstrømmen. Ved fastsettelse av bankenes kontantstrømmer blir dette noe mer problematisk. Regnskapsposten for nedskrivninger av utlån og garantier representerer en kumulativ tapsavsetning som gjenspeiler bankens eksponering av kredittrisiko. Denne risikoen for tap er relevant for alle regnskapsperioder hos bankene, slik at denne ikke kan bli justert bort. Analytikere, og andre brukere av regnskapet, må forsøke å estimere bankens normaliserte tap ved å inkludere en årlig tapsavsetning for alle periodene det beregnes en kontantstrøm. Hvor stor betydning denne tapsavsetningen har for kontantstrømmene avhenger av hvilken type bank som verdsettes, noe som ble drøftet i delkapittel 6.2.

Ved en overgang til IFRS 9 forventes tapsavsetninger i gjennomsnitt å bli høyere og mer volatile sammenlignet ved IAS 39. Mer volatile tapsavsetninger kan øke vanskelighetsgraden for analytikere til å estimere en rimelig tapsavsetning som er inkludert i kontantstrømmer. Selv om tap på utlån utgjør en liten del av regnskapene, ser vi at avsetningen har betydning for fastsettelsen av fremtidige kontantstrømmer, og IFRS 9 kan

føre til at denne øvelsen blir vanskeligere fordi den vil være mer volatil med hensikt på å gjenspeile den nåværende økonomiske situasjonen som banken står ovenfor ved sin kredittrisiko.

6.4.5. Hva bør brukerne fokusere på ved overgang til IFRS 9?

Basert på den teoretiske gjennomgangen i kapittel tre og fire konkluderte vi at relevansen ved tapsavsetninger etter IFRS 9 øker, men påliteligheten reduseres. Og fra delkapittel 6.3 fremhevet vi den potensielt reduserte påliteligheten ved å illustrere at tre ulike banker kan vurdere helt forskjellige tapsavsetninger for en identisk utlånsportefølje, uten at noen en peke på en av vurderingene som feil eller korrekt regnskapsmessig behandling.

Analytikere og investorer bør derfor være veldig oppmerksomme på notene som beskriver tapsavsetningene for de ulike bankene. DNB avslørte i sin rapport for tredje kvartal 2017 at deres kvantitative, relative grense for vesentlig økning i kredittrisiko er satt til 250%. Denne grensen kombineres med et minstekrav for absolutt endring på 0,6 prosentpoeng eller høyere. Hvis en konkurrerende bank i Norge vurderer en relativ endring på 100% som grense for vesentlig økning i kredittrisiko, bør dette justeres for av analytikere før bankene sammenlignes. Normaliserte tap skal reflektere risikoen for tap bedre enn tidligere (relevans), men sammenligningsgrunnlaget må brukerne selv justere.

Det som trolig er mest interessant for analytikere, er hvor sensitive tapsmodellene etter IFRS 9 er hos de ulike bankene. Her menes ikke kun ved ulike grenser for vesentlig økning i kredittrisiko, men også hvor mye prisendringer slår ut for relevante utlånsporteføljer. Eksempelvis vil analytikere ha nytte av å vite hvor mye DNB justerer sin tapsavsetning fra tidligere periode for lån til oljerelaterte virksomheter når oljeprisen faller 20% sammenlignet med andre banker. Sensitiviteten i tapsmodeller for endringer i makroøkonomiske forhold vil variere, og er derfor nyttig analytikere ved vurdering av regnskapet. Nedgang i oljepris bør påvirke verdien av Recovery og PD, slik at det bør foreligge en grad av korrelasjon i tapsmodellene, uten at undertegnede kan kvantifisere graden av korrelasjon for slike utlånsporteføljer. Dette er også en type informasjon som bankene helst ønsker å holde for seg selv, ettersom det gjerne kan gi indikasjon på interne kredittvurdering som brukes ved prising av lån. På denne måten kan man også vurdere om de nye tapsreglene etter IFRS 9 vil påvirke rentefastsettelsen til bankene, men dette er utenfor vår problemstilling.

6.4.6. Avslutning

Bankene har flere brukere som har interesse av å lese og vurdere deres finansielle rapporter. Bankenes funksjon som mellomledd gir naturlig høy interesse hos allmennheten ettersom finansiell stabilitet er sentralt for norsk økonomi. Verdsettelse av banker er i utgangspunktet en vanskelig øvelse ettersom kontantstrømmen svinger med markedsrenten, og tapsavsetninger er vanskelige å normalisere. Tapsreglene etter IFRS 9 vil ikke by på nye problemer, men økt volatilitet i tapsavsetninger kan øke vanskeligheten ved å estimere fremtidige tap av kredittrisikoen som bankenes utlånsportefølje er eksponert for. De prinsippbaserte reglene etter IFRS 9 fører til at påliteligheten må kompenseres ved å sammenligne grensen for vesentlig økning i kredittrisiko hos ulike banker, noe som er avhengig av noteopplysninger til regnskapene. Samtidig skal tapmodellene nå justeres for makroøkonomiske faktorer, og man er interessert i hvordan bankene håndterer prisendringer for sine tapsavsetninger. Dette er dog noe bankene ikke ønsker å dele med eksterne.

6.5. Avslutning

I dette kapittelet har vi drøftet flere aspekter ved problemstillingen. Sparebanker ble vurdert til å få økte tapsavsetninger etter IFRS 9, men den relative endringen er ikke forventet å bli vesentlig høy. Dette er fordi den gjennomsnittlige norske sparebanken er en relativt liten bank med en utlånsmasse hovedsakelig bestående av pantsikrede boliglån i Norge. Slike utlånsporteføljer vil etter vår mening kunne kategoriseres som friske utlånsporteføljer, og plasseres i steg 1 i tapsmodellen etter IFRS 9. Undersøkelser gjennomført av Ernst & Young om friske utlånsporteføljer i Storbritannia støtter denne vurderingen. Norske sparebanker forventer selv en liten økning etter en undersøkelse som ble gjennomført av tidligere masteroppgave ved NHH.

På den andre siden forventes det en vesentlig økning i tapsavsetninger for DNB ved implementeringen av IFRS 9. Dette begrunnes i den unike sammensetningen til DNB sin utlånsportefølje, og dermed risikoen som utlånsmassen er eksponert for. DNB Konsernet er eksponert for risiko ved betydelig utlån til bedrifter i sykliske bransjer, har engasjementer i Baltiske stater og stiller garantier gjennom DNB Livsforsikring.

Det er ikke foretatt noen konklusjon om norske forbruksbanker, men forbrukslån skal vurderes i kapittel syv med utgangspunkt for en tapsmodell med utspring fra IRB-modell benyttet ved kapitaldekningsreglene. På denne måten vil forventninger om tapsavsetninger hos forbruksbanker dekkles, og problemstillingen anses dermed fullstendig besvart.

Ulike banker kan etter nye tapsregler benytte ulike grenser for vesentlig økning i kredittrisiko. Dermed vil banker som har tilnærmet identiske utlånsporteføljer få ulike størrelser i sine tapsavsetninger, noe som kan være forvirrende for eksterne regnskapsbrukere. Ved vurdering av bankenes regnskap og risikoen som utlånsporteføljen er eksponert for, vil brukerne være avhengige av tydelige og detaljerte noter og annen informasjon som følger ved bankenes årsrapporter. Justeringer vil måtte foretas ved verdivurderinger, men IFRS 9 vil alene ikke by på nye problemer ved verdivurderingene. De nye tapsreglene kan likevel føre til høyere vanskelighetsgrad for problemer som allerede forelå ved verdivurderinger av banker.

7. Tapsavsetninger etter IFRS 9 ved ulike typer lån

7.1. Innledning

Formålet med dette kapittelet er todelt. Det første målet er belyse at tilstanden i økonomien (selvsagt) vil ha betydning for størrelsen på tapsavsetningene etter IFRS 9. Det andre er ulike typer av utlånsporteføljer vil være avgjørende for hvor mye tapsavsetninger øker ved sjokk i økonomien. For å få til nettopp dette skal vi se på tre ulike typer utlånsporteføljer, og beregne tapsavsetninger for hver av de tre porteføljene under forutsetning om stabile økonomiske forhold og ved nedgangstider. De tre ulike utlånsporteføljene som presenteres bestående av:

1. Utlån til bedrifter i sykliske bransjer (representert av oljerelaterte virksomheter)
2. Pantsikrede boliglån
3. Forbrukslån (både kreditt- og nedbetalingslån)

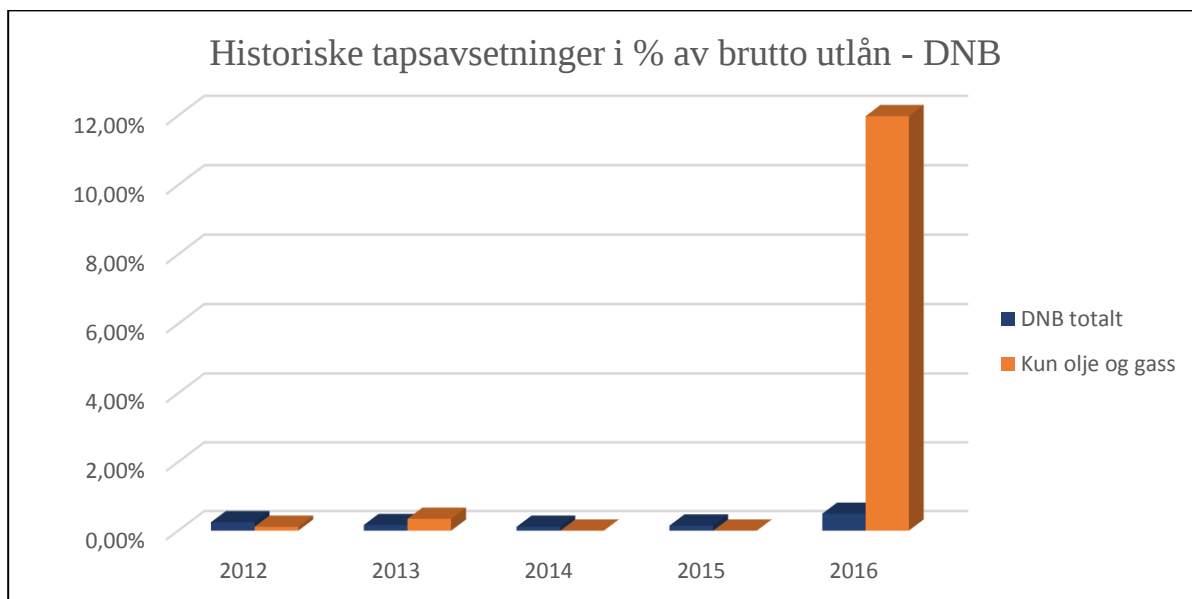
Ved presentasjonen av utlånsporteføljen som består av oljerelaterte virksomheter, vil sjokk være representert av et kraftig fall i oljeprisen, noe vi har vitnet til i senere tid. For utlånsporteføljen bestående av pantsikrede boliglån vil sjokk være representert ved kraftig fall i boligpriser, og ved forbrukslån sjokket være representert av høy vekst i arbeidsledighet. Eksemplene som er presentert i kapittelet er ikke utledet med utgangspunkt i realistiske observasjoner, og vi ønsker derfor at leseren fokuserer på differansen mellom tapsavsetninger i prosent av EAD for hver av de ulike utlånsporteføljene, fremfor å evaluere om vi har beregnet riktig størrelse på tapsavsetninger for hver utlånsportefølje. Eksemplene er også forenklet ved at fall i oljepris, fall i boligpris og økt arbeidsledighet er uavhengige faktorer. Med dette menes at vi ikke har forsøkt å beregne en korrelasjon mellom de ulike faktorene. Vi har heller ikke beregnet noen korrelasjon mellom endringer i verdien på pantsikrede eiendeler og PD, slik at størrelsene er hovedsakelig utledet fra kvalitative trekk ved utlånsporteføljer.

7.2. Historiske tapsavsetninger etter IAS 39

Før vi beregner tapsavsetninger for de ulike utlånsporteføljene vil det være naturlig å se over historiske tapsavsetninger for ulike utlånsporteføljer. Vi har ikke benyttet oss av et representativt utvalg for hver type utlånsportefølje, men funnet en bank for hver kategori. De historiske tapsavsetningene er kun ment til å gi en indikasjon på hvor mye tap det har vært

knyttet til de ulike typene utlån de siste årene. For alle de tre bankene er det benyttet historiske tapsavsetninger i prosent av brutto utlån 31.12 samme periode for årene 2012-2016.

Den første banken vi har valgt å se på er DNB som representerer utlån til oljerelaterte virksomheter. Nedenfor er et diagram som viser hvor mye tap på utlån DNB har bokført totalt i løpet av overnevnte periode. Diagrammet viser også hvor mye tap på utlån DNB har bokført ved å kun se på den delen av utlånsporteføljen som består av segmentet «olje og gass».

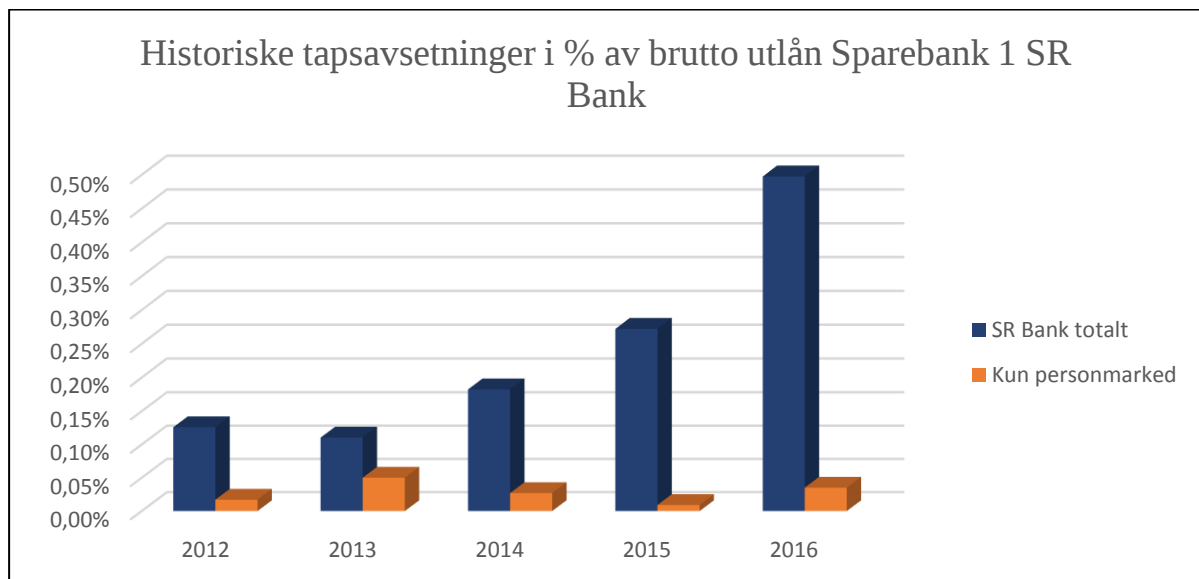

Figur 7-1: Historiske tapsavsetninger (DNB Konsernet, 2017b)

Det er tydelig hvilket år som skiller seg ut i figuren. Den ujevne tapsavsetningen til DNB er også et godt bilde på kritikken som har vært rettet mot IAS 39, ettersom oljeprisen falt drastisk før 2016. Gjennomsnittlig tapsavsetning i prosent av utlånsmasse for hele DNB er 0,23%, mens gjennomsnittlig tapsavsetning kun ved segmentet «olje og gass» er 2,49%. Dette virker noe høyt, selv for utlån til bedrifter i sykliske bransjer. Ved å inkludere rapporterte tapsavsetninger for perioden 2010-2011 ville dataen som er fremstilt vært mer representativt. Undertegnede kan ikke argumentere for hvor mange år som burde vært inkludert ettersom den sykliske perioden er ikke vurdert.

Den neste banken er Sparebank 1 SR Bank, og representerer tap på utlån knyttet til personkunder. SR Bank sin utlånsportefølje for personkunder består hovedsakelig av

pantsikrede boliglån, slik at porteføljen bør gi en god indikasjon på hvilket nivå tapsavsetninger for slike lån har vært i perioden.

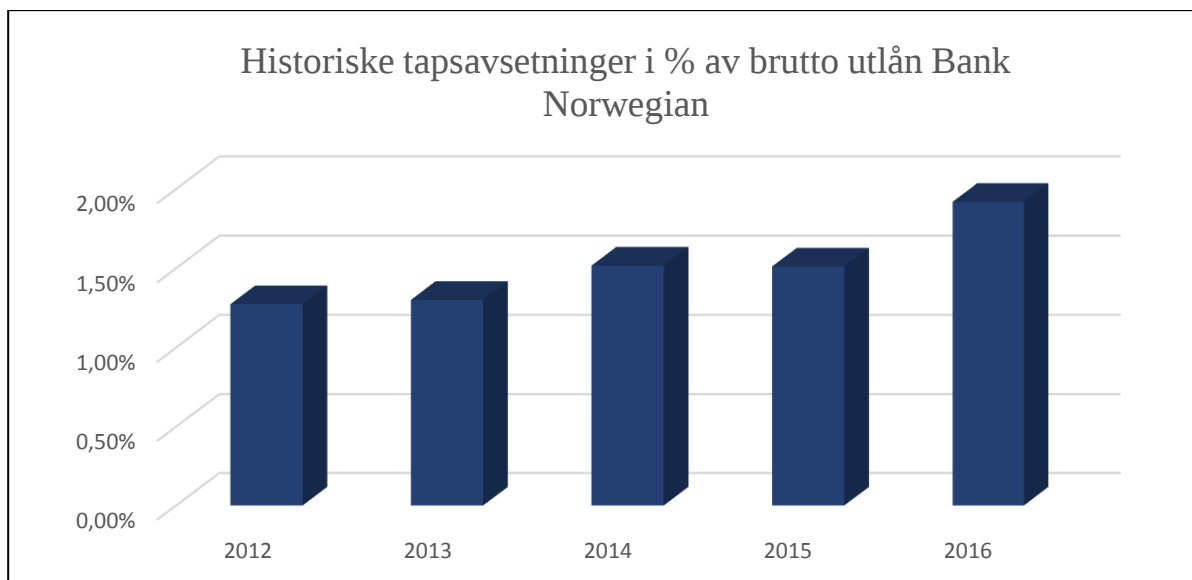

Figur 7-2: Historiske tapsavsetninger Sparebank 1 SR Bank

SR Bank har hatt en økende trend i tapsavsetninger, og totale tapsavsetninger i prosent av brutto utlånsmasse kan virke noe høyt for en sparebank (0,24%). SR Bank hadde en utlånsmasse som bestod av 42,2% bedriftslån per 31.12.2016, noe som forklarer relativt høye tap for en norsk sparebank (Sparebank1 SR Bank, 2017, s. 78). SR Bank er som kjent lokalisert på Vestlandet, slik at bankens bedriftslån også har høy andel av utlån til oljerelaterte virksomheter. SR Bank sine bokførte tap for utlån til personkunder er derimot mye lavere enn selskapets utlånsportefølje totalt sett. Gjennomsnittlig tapsavsetning for utlån til personkunder i perioden 2012-2016 utgjør 0,03%, noe som støtter våre vurderinger om sparebanker i kapittel seks. Ved å sammenligne tap på utlån til personkunder med utlån til oljerelaterte virksomheter hos DNB (0,03% og 2,49%), får man et inntrykk på hvor stor forskjell det er mellom tap for de ulike typene av utlån.

Den siste banken er Bank Norwegian, og representerer tapsavsetninger knyttet til utlånsporteføljer bestående av forbrukslån. Bank Norwegian er en relativt ny bank, men har allerede blitt stor nok til at utlånsmassen er eksponert for kredittrisiko over flere deler av landet. Det er viktig å merke seg at vi har beregnet tapsavsetninger fra årsresultatene mot brutto utlån per 31.12 samme år, og ikke gjennomsnittet for hele året. Dette er uproblematisk for DNB og SR Bank som ikke har store endringer i brutto utlånsmassen, mens Bank

Norwegian er i vekstfase. Det ville dermed vært mer representativt å beregne tapsavsetninger i prosent av gjennomsnittlig brutto utlån, men oversikten er kun ment for å gi indikasjon på hvilket nivå de ulike typene av utlånsporteføljene ligger på. Samtidig har Bank Norwegian ingen årsrapporter for 2012, slik at gjennomsnitt ikke kunne finnes for alle periodene. I tillegg er flere av årene rapportert etter norske regnskapsregler og ikke IFRS.

Figur 7-3: Historiske tapsavsetninger Bank Norwegian (Norwegian)

Tapsavsetninger i prosent av brutto utlån har økt selv om beregningene vi har gjort kan være noe misvisende. Gjennomsnittlig tap på utlånsmassen i perioden 2012-2016 er 1,50%. Om man tar hensyn til hvordan beregningene burde vært foretatt, og at noen perioder er tap rapportert etter NGAP, kan man legge til grunn for at gjennomsnittlig tapsavsetning i prosent er høyere enn hva figuren viser.

For å oppsummere de ulike bankenes tapsavsetninger og type utlånsportefølje som de representerer, er det historisk sett lave tapsavsetninger knyttet til pantsikrede boliglån. DNB sine tapsavsetninger kan virke noe høyt for sykliske bransjen fordi det ble bokført unormalt høye tap i 2016, og vi vet ikke hvor lang en syklisk periode i gjennomsnitt er for segmentet «olje og gass». Tap på forbrukslån hos Bank Norwegian må på den andre siden vurderes som for lavt ettersom vi ikke har benyttet gjennomsnittlig utlånsmasse for en bank i sterk vekst.

7.3. Bedriftslån til oljerelaterte virksomheter

Ved IFRS 9 skal bankene fortsatt vurdere om det foreligger objektive tapshendelser på rapporteringsdatoen. Dette er fordi steg 3 i den nye tapsmodellen krever nettopp dette og er forventet å tilsvare tapsavsetningsreglene etter IAS 39. Det som er nytt er at foretakene må beregne forventet tap for utlån hvor det ikke foreligger objektive tapshendelser, enten med en PD neste 12 månedene eller ut lånets levetid. De fleste bankene vil bruke en modell for tapsavsetninger som stammer fra IRB-modellen etter Baselregelverket ved beregninger av forventet tap på utlån plassert i steg 1 og steg 2. Forventet tap etter slik IRB-modell avhenger av PD og LGD. LGD avhenger igjen av hvor mye som er lånt ut, og hvor høy andel som er dekket av pantsikrede eiendeler (Recovery). Ved utlån til oljerelaterte virksomheter kan man trygt si at verdien av pantsikrede eiendeler korrelerer med PD, men det er vanskelig å anslå hvor mye elementene korrelerer. Bransjen for oljerelaterte virksomheter har over lengre periode vist seg å være syklisk, slik at noen perioder er det knyttet mer tap enn andre. Nedenfor har vi satt opp en fiktiv utlånsportefølje på 20 utlån til oljerelaterte virksomheter hvor økonomiske forhold anses stabil.

Lån #	EAD	Recovery	LGD	PD ved innregning	12 mnd PD 31.12	Lifetime PD 31.12	Vesentlig økning?	Expected loss
1	100 000 000	78 000 000	22 000 000	5,00 %	1,20 %	4,80 %	nei	264 000
2	125 000 000	52 500 000	72 500 000	2,00 %	0,75 %	3,00 %	nei	543 750
3	156 250 000	145 312 500	10 937 500	7,40 %	2,16 %	8,66 %	nei	236 742
4	46 875 000	23 906 250	22 968 750	3,70 %	0,89 %	3,55 %	nei	203 963
5	187 500 000	161 250 000	26 250 000	4,20 %	1,05 %	4,20 %	nei	275 625
6	206 250 000	160 875 000	45 375 000	4,35 %	1,13 %	4,50 %	nei	510 469
7	257 812 500	108 281 250	149 531 250	5,00 %	1,20 %	4,80 %	nei	1 794 375
8	185 625 000	172 631 250	12 993 750	2,00 %	0,50 %	2,00 %	nei	64 969
9	55 687 500	28 400 625	27 286 875	7,00 %	1,80 %	7,20 %	nei	491 164
10	222 750 000	191 565 000	31 185 000	3,50 %	0,84 %	3,36 %	nei	261 954
11	245 025 000	191 119 500	53 905 500	5,00 %	1,63 %	6,50 %	nei	875 964
12	306 281 250	186 831 563	119 449 688	13,45 %	5,75 %	23,00 %	ja	27 473 428
13	220 522 500	205 085 925	15 436 575	6,73 %	1,61 %	6,46 %	nei	249 146
14	66 156 750	33 739 943	32 416 808	2,69 %	0,67 %	2,69 %	nei	218 003
15	264 627 000	227 579 220	37 047 780	7,00 %	1,76 %	7,05 %	nei	652 967
16	291 089 700	227 049 966	64 039 734	5,00 %	1,50 %	6,00 %	nei	960 596
17	363 862 125	189 208 305	174 653 820	11,26 %	4,25 %	17,00 %	ja	29 691 149
18	261 980 730	243 642 079	18 338 651	5,63 %	2,00 %	8,00 %	nei	366 773
19	288 178 803	146 971 190	141 207 613	2,25 %	0,54 %	2,16 %	nei	763 199
20	360 223 504	309 792 213	50 431 291	9,80 %	2,45 %	9,80 %	nei	1 235 567
Sum/gj.snitt	4 211 697 362	3 083 741 778	1 127 955 584	5,65 %	1,68 %	6,74 %		67 133 803

Figur 7-4: Fiktiv tapsavsetning - utlånsportefølje «oljerelaterte virksomheter» stabil økonomi

Selv ved stabil økonomi vil bankene som er eksponert for utlån til oljerelaterte virksomheter bokføre forventet tap etter IFRS 9. I figur 7-1 så vi at DNB hadde enkelte år (2014-2015) uten noen bokførte tap for utlånsmassen til segmentet «olje og gass» etter IAS 39. Ved overgang til IFRS 9 så bør banker, særlig ved år som 2015, innregne forventet tap knyttet til utlånsporteføljen med hensyn til utviklingen i råvarepriser som råolje. Ved å inkludere

forventning om fremtiden, vil Recovery-andelen neppe antas å ha full dekning av EAD. Ettersom bransjen for oljerelaterte virksomheter innebærer høy konkurranse vil det normalt være enkelte låntakere ikke presterer bra økonomisk. En brøkdel av låntakerne plasseres dermed i steg, og forventet tap beregnes med en PD ut lånets levetid.. I porteføljen ovenfor er det antatt en total LGD på 27% av EAD, og forventet tap er beregnet til 1,59% av EAD. Et argument for at forventet tap vil ligge lavere enn 1,59% kan være at bankene er forsiktige med å innvilge store lån med lang levetid, og at verdien av pantsikret eiendeler kan kunne overstige 73%. Vi mener likevel at et forventet tap mellom 1-2% bør være noe rimelig nivå ved stabile perioder. DNB er eksponert mot oljerelaterte virksomheter og forventer selv normalisert tap over tid for hele utlånsmassen i nær fremtid til å ligge rundt 0,17%. Denne prosentsatsen er vesentlig lavere enn vår illustrasjon på 1,59%, men det er viktig å huske på normaliserte tap på 0,17% inkluderer alle utlån til banken. DNB har per tredje kvartal 2017 en total utlånsmasse som består av omtrent 51% utlån til personkunder, som igjen er hovedsakelig bestående av pantsikrede boliglån (DNB, 2017d, s. 2-7). De har ikke informert om estimerte normaliserte tap for hvert segment, men det vil ikke være urimelig å anta at personmarkedet vil være lavere enn 0,17%, slik at utlånsporteføljen til oljerelaterte virksomheter og andre engasjementer vil måtte være mye høyere for at banken ender med 0,17% i gjennomsnitt.

Nedenfor har vi også utarbeidet en beregning av forventet tap ved samme fiktive utlånsportefølje, men nå under forutsetning om nedgangstid. Det er viktig å huske at nedgangstiden her representerer et sjokk i oljepris, slik at foretakene ikke har fått tid til gjennomført planlagte restruktureringer av utlånsmassen og andre tapstiltak for å kunne imøtekomme overraskende endringer i økonomiske forhold.

Lån #	EAD	Recovery	LGD	PD ved innregning	12 mnd PD 31.12	Lifetime PD 31.12	Vesentlig økning?	Expected loss
1	100 000 000	46 800 000	53 200 000	5,00 %	3,13 %	12,50 %	ja	6 650 000
2	125 000 000	31 500 000	93 500 000	2,00 %	1,50 %	6,00 %	ja	5 610 000
3	156 250 000	87 187 500	69 062 500	7,40 %	1,85 %	7,40 %	nei	1 277 656
4	46 875 000	14 343 750	32 531 250	3,70 %	1,94 %	7,77 %	ja	2 527 678
5	187 500 000	96 750 000	90 750 000	4,20 %	2,84 %	11,34 %	ja	10 291 050
6	206 250 000	96 525 000	109 725 000	4,35 %	2,72 %	10,88 %	ja	11 932 594
7	257 812 500	64 968 750	192 843 750	5,00 %	1,63 %	6,50 %	nei	3 133 711
8	185 625 000	103 578 750	82 046 250	2,00 %	0,60 %	2,40 %	nei	492 278
9	55 687 500	17 040 375	38 647 125	7,00 %	3,68 %	14,70 %	ja	5 681 127
10	222 750 000	114 939 000	107 811 000	3,50 %	1,14 %	4,55 %	nei	1 226 350
11	245 025 000	114 671 700	130 353 300	5,00 %	3,13 %	12,50 %	ja	16 294 163
12	306 281 250	112 098 938	194 182 313	13,45 %	16,50 %	66,00 %	ja	128 160 326
13	220 522 500	123 051 555	97 470 945	6,73 %	6,56 %	26,23 %	ja	25 566 629
14	66 156 750	20 243 966	45 912 785	2,69 %	0,87 %	3,50 %	nei	401 393
15	264 627 000	136 547 532	128 079 468	7,00 %	4,73 %	18,90 %	ja	24 207 019
16	291 089 700	136 229 980	154 859 720	5,00 %	1,63 %	6,50 %	nei	2 516 470
17	363 862 125	113 524 983	250 337 142	11,26 %	10,85 %	43,40 %	ja	108 646 320
18	261 980 730	146 185 247	115 795 483	5,63 %	1,83 %	7,32 %	nei	2 118 768
19	288 178 803	88 182 714	199 996 089	2,25 %	1,18 %	4,73 %	ja	9 458 215
20	360 223 504	185 875 328	174 348 176	9,80 %	6,69 %	26,75 %	ja	46 638 137
Sum	4 211 697 362	1 850 245 067	2 361 452 295	5,65 %	3,75 %	14,99 %		412 829 884

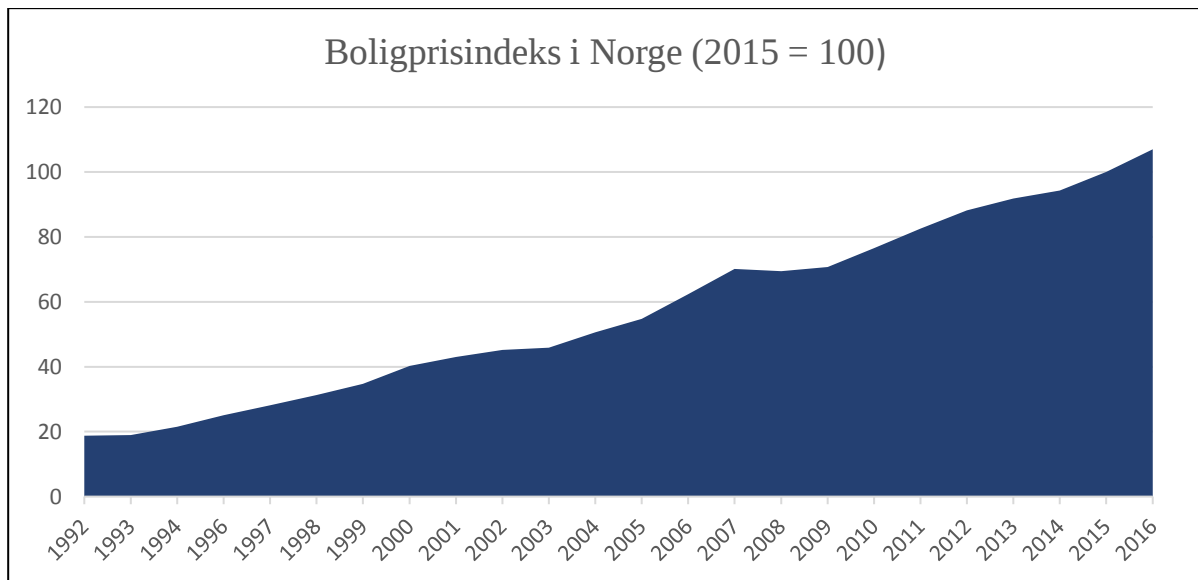
Figur 7-5: Fiktiv tapsavsetning - utlånsportefølje «oljerelaterte virksomheter» ved sjokk

Det som er endret i modellen er PD og LGD. Gjennomsnittlig PD ut lånenes levetid har blitt fordoblet, og LGD har økt fra 27% til 56%. Ved sterkt reduserte priser på råvarer som olje og gass vil bankene trolig forvente en kraftig økning i tapsavsetninger, særlig om priser forvente å være lave over lengre periode. Når prisene er lave, kuttes investeringer og pantsikrede eiendeler faller i verdi. Det er også sannsynlig for at enkelte låntakere være i fare for konkurs. Forventet tap har i vårt eksempel økt fra 67 millioner til 413 millioner, som tilsvarer en økning i tapsavsetning fra 1,59% til 9,80% av utlånsmassen. I delkapittel 7.2 argumenterte vi for at tapsavsetningen til DNB på 12% til utlånsmassen for segmentet «olje og gass» var unaturlig høyt. Om DNB rapporterte etter IFRS 9 for perioden 2012-2016, vil det være fornuftig å anta høyere tapsavsetninger for årene før 2016. Uventede og kraftige prisfall kan likevel kunne føre til mer volatile tapsavsetninger. Dette er også drøftet tidligere i oppgaven ved gjennomgang av den mulige "klippeeffekten» som kan oppstå etter IFRS 9. En tapsavsetning mellom 8-10% kan derfor være rimelig å forvente ved kraftige sjokk i priser på olje og gass.

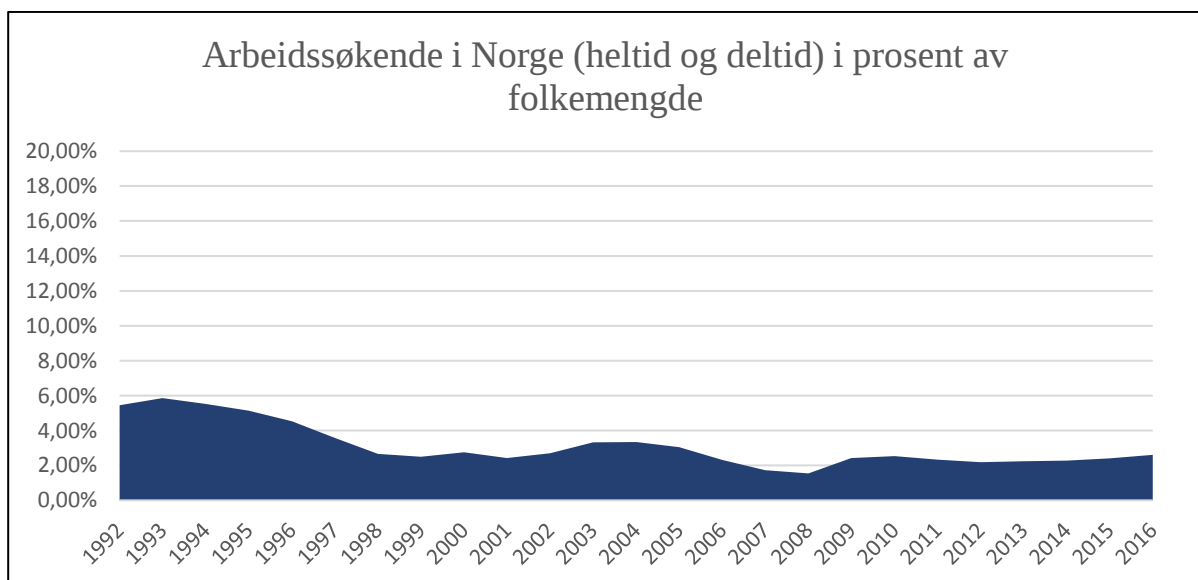
7.4. Pantsikrede boliglån

Boliglån til personmarkedet i Norge som er sikret ved pant har en helt annen historikk sammenlignet med bedriftslån til bransjer som er sykliske og avhengig av nivået på råvarepriser. Norsk økonomi er som nevnt i kapittel seks unik sammenlignet med andre land, på en god måte. Vi har gjennom lang tid hatt en jevn økning i boligpriser på landsbasis, med

noen unntak fra år til år ved enkelte regioner. Nedenfor følger en figur som illustrerer utviklingen i boligpriser i Norge ved bruk av boligprisindeks, og en figur som illustrerer hvor mange arbeidssøkende (heltid og deltid) det har vært registrert. Begge figurene representerer perioden 1992-2016, og bekrefter nettopp stabil prisøkning på boligmarkedet og lav arbeidsledighet i landet.

Figur 7-6: Historiske boligprisindeks i Norge hvor 2015 er base-år (SSB, 2017b)

Figur 7-7: Arbeidssøkende i Norge i prosent av folkemengde (NAV, 2017) (SSB, 2017a)

Kombinasjonen av jevn økning i boligpriser og lav arbeidsledighet taler for at det vil være relativt lave tapsavsetninger i utlånsporteføljer for pantsikrede boliglån, selv etter IFRS 9.

Den lave arbeidsledighetsraten indikerer at PD i tapsmodellen normalt vil være lav. Samtidig tyder utviklingen av boligpriser på at EAD vil være dekket av høy Recovery-andel for pantsikrede boliglån. Vi har utarbeidet følgende tapsavsetning for pantsikrede boliglån ved normale boligpriser/stabil utvikling i boligpriser.

Lån #	EAD	Recovery	LGD	PD ved innregning	12 mnd PD 31.12	Lifetime PD 31.12	Endring i lifetime PD	Vesentlig økning?	Expected loss
1	1 000 000	1 000 000	-	2,50 %	0,42 %	2,80 %	12,00 %	nei	-
2	1 250 000	1 250 000	-	3,13 %	0,52 %	3,09 %	-1,00 %	nei	-
3	1 562 500	1 562 500	-	3,91 %	0,65 %	4,69 %	20,00 %	nei	-
4	450 000	450 000	-	1,17 %	0,20 %	1,23 %	5,00 %	nei	-
5	1 800 000	1 800 000	-	3,75 %	0,63 %	1,75 %	-53,33 %	nei	-
6	6 300 000	5 985 000	315 000	2,30 %	0,38 %	3,27 %	42,00 %	nei	1 208
7	2 750 000	2 750 000	-	2,88 %	0,48 %	2,85 %	-1,00 %	nei	-
8	1 000 000	1 000 000	-	3,59 %	0,60 %	4,31 %	20,00 %	nei	-
9	4 100 000	4 100 000	-	1,08 %	0,18 %	1,13 %	5,00 %	nei	-
10	5 125 000	4 868 750	256 250	3,45 %	0,58 %	2,45 %	-28,99 %	nei	1 473
11	1 537 500	1 537 500	-	1,70 %	0,28 %	1,90 %	12,00 %	nei	-
12	6 150 000	5 904 000	246 000	2,13 %	0,35 %	3,25 %	53,00 %	ja	7 998
13	2 250 000	2 250 000	-	2,66 %	0,44 %	3,19 %	20,00 %	nei	-
14	2 812 500	2 812 500	-	0,80 %	0,13 %	0,84 %	5,00 %	nei	-
15	3 515 625	3 445 313	70 313	2,55 %	0,43 %	2,55 %	0,00 %	nei	299
16	1 054 688	1 054 688	-	2,00 %	0,33 %	1,50 %	-25,00 %	nei	-
17	1 650 000	1 650 000	-	2,50 %	0,42 %	2,48 %	-1,00 %	nei	-
18	2 875 000	2 875 000	-	3,13 %	0,52 %	3,75 %	20,00 %	nei	-
19	3 593 750	3 378 125	215 625	2,13 %	0,36 %	2,24 %	5,00 %	nei	765
20	1 330 000	1 330 000	-	6,82 %	1,14 %	6,82 %	0,00 %	nei	-
	52 106 563	51 003 375	1 103 188	2,71 %	0,45 %	2,80 %	5,43 %		11 743

Figur 7-8: Fiktiv tapsavsetning for pantsikrede boliglån ved stabil økonomi

Flere banker vil ha tilnærmet full dekning av EAD gjennom Recovery ved boliglån i Norge. Dermed vil banken, selv om enkelte låntakere ikke klarer å håndtere betalinger ved forfall, få dekket inn utestående hovedstol og eventuelle forfalte renter ved et tvangssalg av boligen. I gjennomsnitt vil det være få personkunder som ikke klarer å betale ned på boliglånet sitt. Tapsavsetningen for utlånsporteføljen er på 11 743, noe som tilsvarer 0,02% av utlånsmassen. Størrelsen på tapsavsetningen er omtrent på samme nivå som tapsavsetningene til SR Bank etter IAS 39, noe som er konsistent ved vår vurdering av forventede tapsavsetninger etter IFRS 9 for norske sparebanker i kapittel seks. Et eventuelt sjokk i boligprisen vil (etter vår oppfatning) ikke slå like hardt ut på denne type utlånsportefølje i beløp, noe som demonstreres ved figuren nedenfor.

Lån #	EAD	Recovery	LGD	PD ved innregning	12 mnd PD 31.12	Lifetime PD 31.12	Endring i lifetime PD	Vesentlig økning?	Expected loss
1	1 000 000	800 000	200 000	2,50 %	0,47 %	2,80 %	12,00 %	nei	933
2	1 250 000	1 000 000	250 000	3,13 %	0,52 %	3,09 %	-1,00 %	nei	1 289
3	1 562 500	1 250 000	312 500	3,91 %	0,79 %	4,77 %	22,00 %	nei	2 482
4	450 000	360 000	90 000	1,17 %	0,21 %	1,23 %	5,00 %	nei	185
5	1 800 000	1 440 000	360 000	3,75 %	0,63 %	3,75 %	0,00 %	nei	2 250
6	6 300 000	4 788 000	1 512 000	2,30 %	0,64 %	3,82 %	66,09 %	ja	57 758
7	2 750 000	2 200 000	550 000	2,88 %	0,49 %	2,95 %	2,61 %	nei	2 704
8	1 000 000	800 000	200 000	3,59 %	0,72 %	4,31 %	20,00 %	nei	1 438
9	4 100 000	3 280 000	820 000	1,08 %	0,19 %	1,13 %	5,00 %	nei	1 547
10	5 125 000	3 895 000	1 230 000	3,45 %	0,58 %	3,45 %	0,00 %	nei	7 073
11	1 537 500	1 230 000	307 500	1,70 %	0,32 %	1,90 %	12,00 %	nei	976
12	6 150 000	4 723 200	1 426 800	2,13 %	0,54 %	3,25 %	53,00 %	ja	46 389
13	2 250 000	1 800 000	450 000	2,66 %	0,53 %	3,19 %	20,00 %	nei	2 391
14	2 812 500	2 250 000	562 500	0,80 %	0,14 %	0,84 %	5,00 %	nei	784
15	3 515 625	2 756 250	759 375	2,55 %	0,43 %	2,55 %	0,00 %	nei	3 227
16	1 054 688	843 750	210 938	2,00 %	0,37 %	2,24 %	12,00 %	nei	788
17	1 650 000	1 320 000	330 000	2,50 %	0,49 %	2,95 %	18,00 %	nei	1 623
18	2 875 000	2 300 000	575 000	3,13 %	0,63 %	3,75 %	20,00 %	nei	3 594
19	3 593 750	2 702 500	891 250	2,13 %	0,37 %	2,24 %	5,00 %	nei	3 322
20	1 330 000	1 064 000	266 000	6,82 %	1,14 %	6,82 %	0,00 %	nei	3 022
	52 106 563	40 802 700	11 303 863	2,71 %	0,51 %	3,05 %	13,83 %		143 773

Figur 7-9: Fiktiv tapsavsetning for pantsikrede boliglån ved sjokk i boligpris

Det som er endret fra tidligere figur er at Recovery-andelen er blitt redusert fra 98% til 78%. Et slikt prisfall vil være svært sjokkerende i Norge. Det som ikke er blitt justert noe særlig, er PD ut lånets levetid ved rapporteringsdatoen (fra 2,8% til 3,05%). Vi påpekte tidligere at fall i oljepris, fall i boligpris og økt arbeidsledighet som representerte nedgangstider for de tre ulike typer utlånsporteføljene, forutsettes uavhengige fra hverandre. Normalt vil et sjokk i boligpris også bety noe høyere arbeidsledighet (og dermed høyere PD), men fall i boligpris kan også komme av virkemidler fra myndighetene som for eksempel høyere formueskatt på sekundærboliger, høyere skatt på leieinntekter fra sekundærboliger og andre lignende tiltak. En tapsavsetning på 0,28% ved sjokk i boligpris kan ved første øyekast virke for lavt, men det er viktig å huske på at flere av de individuelle lånene i slike porteføljer allerede er nedbetalt i stor andel av forventet levealder, slik at gjelden er langt mindre enn verdien av boligen før prisfallet for flere individuelle utlån.

7.5. Forbrukslån

Den tredje og siste type utlånsportefølje som vi skal vurdere ved en overgang til IFRS 9 er forbrukslån. Denne typen lån har økt betydelig i Norge de siste årene, og er derfor veldig relevant for fremtidige regnskap hos banker som rapporterer etter IFRS 9. I perioden 2014-2016 har forbrukslån økt med 10% og 15,3% årlig. Av alt forbrukslån i Norge er 55% bestående av kredittkortgjeld (Hovland, 2017). Det som sikret lave tapsavsetninger ved pantsikrede boliglån var nettopp at mesteparten av boligen var pantsikret, og banken kunne

dermed selge boligen for å gjøre opp utestående beløp mot låntakerne ved eventuelle mislighold eller konkurs. Ved forbrukslån vil denne tryggheten for bankene forsvinne ettersom mye av utlånsmassen ikke er sikret. Ved forbrukslån som er sikret ved pant vil eiendelene som er pantsikret også falle bort i verdi (biler, motorsykler og andre lignende eiendeler) og nettopp derfor har vi valgt å la økt arbeidsledighet representere nedgangstider for denne typen utlånsporteføljer. Risikoen for tap ved forbrukslån gjenspeiles av høy rente. I Norge, og andre land, har den siste perioden opplevd relativt lavt rentenivå, slik at forbrukslån har også blitt innvilget til en relativt lav rente sammenlignet med tidligere perioder. Fordi forbrukslån er blitt så billig å finansiere har denne typen lån hatt sterk vekst i landet. Ved normale tider vil det ikke være urovekkende høye tap etter IFRS 9, men tapsavsetningene til Bank Norwegian vi beregnet oss frem til tidligere i kapittelet vil nok ikke være representativt. Samtidig bør effekten av å måtte være fremtidsrettet ved beregninger av tapsavsetninger påvirke forventet tap ved forbrukslån.

Lån #	EAD	Recovery	LGD	PD ved innregning	12 mnd PD 31.12	Lifetime PD 31.12	Endring i lifetime PD	Vesentlig økning?	Expected loss
1	100 000	-	100 000	7,00 %	2,33 %	7,00 %	0,00 %	nei	2 333
2	80 000	-	80 000	16,00 %	5,33 %	16,00 %	0,00 %	nei	4 267
3	150 000	60 000	90 000	8,00 %	2,67 %	12,22 %	52,75 %	ja	10 998
4	37 500	-	37 500	14,70 %	4,90 %	14,82 %	0,82 %	nei	1 838
5	150 000	40 000	110 000	7,00 %	2,33 %	8,00 %	14,29 %	nei	2 567
6	165 000	54 000	111 000	9,00 %	3,00 %	10,00 %	11,11 %	nei	3 330
7	206 000	80 000	126 000	14,00 %	4,67 %	14,00 %	0,00 %	nei	5 880
8	148 000	55 000	93 000	10,00 %	3,33 %	12,21 %	22,10 %	nei	3 100
9	44 000	-	44 000	10,50 %	3,50 %	12,81 %	22,00 %	nei	1 540
10	176 000	95 000	81 000	14,70 %	4,90 %	15,00 %	2,04 %	nei	3 969
11	194 000	67 000	127 000	24,00 %	8,00 %	25,00 %	4,17 %	nei	10 160
12	60 000	-	60 000	12,50 %	4,17 %	12,50 %	0,00 %	nei	2 500
13	175 000	100 000	75 000	3,00 %	1,00 %	4,53 %	51,00 %	ja	38 250
14	52 500	-	52 500	10,50 %	3,50 %	12,81 %	22,00 %	nei	1 838
15	210 000	100 000	110 000	14,70 %	4,90 %	15,00 %	2,04 %	nei	5 390
16	231 000	88 000	143 000	20,58 %	6,86 %	21,00 %	2,04 %	nei	9 810
17	140 000	56 000	84 000	12,50 %	4,17 %	12,50 %	0,00 %	nei	3 500
18	100 000	-	100 000	10,00 %	3,33 %	10,00 %	0,00 %	nei	3 333
19	110 000	-	110 000	10,50 %	3,50 %	16,04 %	52,76 %	ja	17 644
20	137 500	82 000	55 500	14,70 %	4,90 %	14,70 %	0,00 %	nei	2 720
	2 666 500	877 000	1 789 500	12,19 %	4,06 %	13,31 %	12,96 %		134 965

Figur 7-10: Fiktiv tapsavsetning - forbrukslån ved stabil økonomi

For denne utlånsporteføljen finnes det noen verdi av pantsikrede eiendeler. Denne andelen er ikke høy (33%), og skal representere forbrukslån som er innvilget for kjøp av bil, fritidsbåt og annet kjøretøy hvor det normalt sikres pant i eiendelen som det belånes for. PD ligger også mye høyere sammenlignet ved boliglån og lån til bedrifter i sykliske bransjer. Dette kan forklares ved at det stilles strengere krav til egenkapital og lønnsom drift for de andre typene av utlån, mens forbrukslån er noe alle kan benytte seg av, særlig ved kredittkortgjeld. Noe av grunnen for høy vekst av forbruksgjeld kan skyldes ulike fordeler som reiseforsikring, forsikring på leiebil og andre fordeler knyttes til bruk av kredittkort. Ved å studere rentenivået

på kredittkortgjeld og annen forbruksgjeld i Norge, vil gjennomsnittlig PD ut lånets levetid på 12-13% ikke være urimelig å legge til grunn. Tapsavsetningen på omtrent 135 000 utgjør 5,06% av utlånsmassen, noe som er relativt høyere enn hva som ble lagt til grunn for pantsikrede boliglån og utlån til oljerelaterte virksomheter.

Ved uventede sjokk i arbeidsledigheten vil forbrukslån være relativt utsatt for tap. Om flere av låntakerne i utlånsporteføljen mister jobben, vil PD øke og banken vil ikke ha høy dekning for eventuelle tap gjennom pantsikrede verdier. Dermed vil metoden for å beregne forventet tap etter IFRS 9 være designet for å slå hardere ut for forbrukslån. Vi legger til grunn høy økning i tapsavsetning etter IFRS 9 når arbeidsledigheten øker kraftig.

Lån #	EAD	Recovery	LGD	PD ved innregning	12 mnd PD 31.12	Lifetime PD 31.12	Endring i lifetime PD	Vesentlig økning?	Expected loss
1	100 000	-	100 000	7,00 %	2,33 %	9,00 %	28,57 %	nei	2 333
2	80 000	-	80 000	16,00 %	5,33 %	17,60 %	10,00 %	nei	4 267
3	150 000	60 000	90 000	8,00 %	2,67 %	13,44 %	68,03 %	ja	12 098
4	37 500	-	37 500	14,70 %	4,90 %	18,00 %	22,45 %	nei	1 838
5	150 000	40 000	110 000	7,00 %	2,33 %	18,00 %	157,14 %	ja	19 800
6	165 000	54 000	111 000	9,00 %	3,00 %	80,00 %	788,89 %	ja	88 800
7	206 000	80 000	126 000	14,00 %	4,67 %	22,00 %	57,14 %	ja	27 720
8	148 000	55 000	93 000	10,00 %	3,33 %	15,00 %	50,00 %	nei	3 100
9	44 000	-	44 000	10,50 %	3,50 %	14,09 %	34,20 %	nei	1 540
10	176 000	95 000	81 000	14,70 %	4,90 %	58,45 %	297,62 %	ja	47 345
11	194 000	67 000	127 000	24,00 %	8,00 %	27,50 %	14,58 %	nei	10 160
12	60 000	-	60 000	12,50 %	4,17 %	13,75 %	10,00 %	nei	2 500
13	175 000	100 000	75 000	3,00 %	1,00 %	4,98 %	66,10 %	ja	3 737
14	52 500	-	52 500	10,50 %	3,50 %	14,09 %	34,20 %	nei	1 838
15	210 000	100 000	110 000	14,70 %	4,90 %	17,00 %	15,65 %	nei	5 390
16	231 000	88 000	143 000	20,58 %	6,86 %	23,10 %	12,24 %	nei	9 810
17	140 000	56 000	84 000	7,50 %	2,50 %	17,00 %	126,67 %	ja	14 280
18	100 000	-	100 000	10,00 %	3,33 %	25,00 %	150,00 %	ja	25 000
19	110 000	-	110 000	10,50 %	3,50 %	35,00 %	233,33 %	ja	38 500
20	137 500	82 000	55 500	14,70 %	4,90 %	16,17 %	10,00 %	nei	2 720
	2 666 500	877 000	1 789 500	11,94 %	3,98 %	22,96 %	109,34 %		322 774

Figur 7-11: Fiktiv tapsavsetning - forbrukslån ved sjokk (høy arbeidsledighet)

Verdien av pantsikrede eiendeler for enkelte lån (bil, båt, motorsykkel og lignende) er uendret fra forrige figur. Det som er endret er PD ved rapporteringsdatoen. Ettersom Recovery er lav sammenlignet mot EAD, slår økt PD uheldig ut for tapsavsetningene etter IFRS 9. Når flere av låntakerne enten er sagt opp eller står i fare for å bli arbeidsledige, vil de normalt plasseres i steg 2 ved tapsmodellen og forventet tap beregnes med PD ut lånets levetid fremfor neste 12 måneder. Tapsavsetningen er nå økt fra 5,06% til 12,10%, noe som delvis kan skyldes klippeeffekten drøftet i teoridelen. Kombinasjonen av den lave Recovery-andelen og relativt høy PD ved innregning gjør at vi mener denne type utlånsporteføljer er mer utsatt enn bedriftslån for oljerelaterte virksomheter.

7.6. Avslutning

Oppsummert kan vi konkludere at ulike typer av utlånsporteføljer vil slå varierende ut ved overgang til tapsmodellen etter IFRS 9. Tap ved utlån knyttet til pantsikrede boliglån har historisk sett vært små, og det er ingen grunn til å forvente noen vesentlige endringer ny tapsmodell. For bankene som vil benytte en konvertert IRB-modell som stammer fra Baselregelverket, vil tapsavsetninger etter IFRS 9 for boliglån ikke endres noe særlig fordi Recovery-andelen resulterer i svært lav LGD. Utlånsporteføljer knyttet til bedrifter i sykliske bransjer vil trolig se en høyere økning i tapsavsetninger ved en overgang til IFRS 9. Basert på historisk erfaring og utforming av ny tapsmodell, vil slike utlån kunne få en vesentlig økning i tapsavsetning, og ikke minst variere minst like i fremtiden. Til slutt vil utlånsporteføljer som består av forbrukslån være den typen som sannsynligvis slår hardest ut ved overgangen til IFRS 9. Historiske tap for slike utlån har ligget jevnt over andre utlån med andre egenskaper, og dette forventes å bli forsterket fremfor redusert ved «Expected Credit Loss»-modellen. Den nye tapsmodellen vil føre til høyere tapsavsetninger fordi Recovery-andelen er lav sammenlignet med andre typer lån, og PD er generelt høyere for denne gruppen låntakere. Fremfor å kvantifisere hvor mye tapsavsetningene trolig vil endres ved ulike typer utlån, oppsummerer vi skillet mellom de ulike porteføljene kvalitativt:

1. Pantsikrede boliglån → Ingen eller inkrementell økning i tapsavsetninger
2. Bedriftslån ved sykliske bransjer → økning i tapsavsetninger, vesentlige for enkelte år
3. Forbrukslån → vesentlig økning i tapsavsetninger

8. Avslutning

8.1. Oppsummering og konklusjon

Innledende formulerte vi følgende problemstilling: *Hvilken effekt har endringene knyttet til tapsavsetninger etter IFRS 9 på norske banker, og vil endringene føre til mer beslutningsnyttig informasjon for brukerne av regnskapet?* I dette kapittelet følger en konklusjon som er basert på teoretisk gjennomgang ved fiktive eksempler, drøftelse av ordlyd i nye tapsregler og generell drøfting av emnet.

Det bokføringstekniske ved tapsavsetninger er ikke vesentlig endret ved ny standard, men omfanget av hva som inkluderes i og metoden for å beregne tapsavsetninger har fått helt nye aspekter.

Basert på den teoretiske gjennomgangen vil nye tapsregler sikre høyere og tidligere innregnede tapsavsetninger for utlån til kunder sammenlignet med gjeldende tapsregler. Dette forklares kort ved at steg 3 i den nye tapsmodellen krever objektive tapshendelser og tilsvarer tapmodellen etter IAS 39. Som et tillegg ved IFRS 9 skal bankene, og andre foretak, beregne forventet tap for resterende finansielle eiendeler som omfavnes av nedskrivningsreglene hvor det ikke foreligger objektive tap på verdifall. Dette gjelder straks etter at en finansiell eiendel er innregnet i regnskapet. Tapsavsetningene vil dermed bli mer relevante med formålet av å gjenspeile risikoen i utlånsmassen. Fra et teoretisk perspektiv vil det være vanskelig å argumentere for andre metoder enn bankenes egne (beste) estimat til å være mer relevant for slike regnskapsposter.

Ettersom de nye tapsreglene er mer prinsippbaserte og åpner for rom av skjønn og egen tolkning, vil påliteligheten kunne svekkes ved fremtidig rapportering av finansiell informasjon etter IFRS 9. Ulike banker vil benytte ulike grenser for kravet til vesentlig økning i kredittrisiko, noe som er avgjørende for størrelsene til tapsavsetningene. IFRS 9 gir ingen føringer for korrekt anvendelse til å beregne «riktig» størrelse for tapsavsetninger, og ulik bruk av skjønn vil kunne forsterke den potensielle trusselen mot pålitelighet og sammenlignbarhet mellom bankenes regnskaper.

De internasjonale undersøkelsene gir en indikasjon for hvor mye bankene selv forventer at tapsavsetninger vil øke ved overgangen til IFRS 9. Undersøkelser er blitt foretatt i perioden 2014-2017, og det observeres en synkende trend i forventinger for hvert år nærmere implementering. Fra nylige undersøkelser forventer bankene fra utvalgene en relativ økning i tapsavsetninger på omtrent 15%. Bankene som var inkludert i utvalget kan likevel ikke argumenteres til å være representative for norske banker, fordi utlånsporteføljene har ulik risikoeksponering og ulik størrelse.

Sparebankenes tapsavsetninger forventes å få en inkrementell økning ved overgangen til IFRS 9. Dette er drøftet gjennom flere forhold. Den gjennomsnittlige norske sparebanken har en utlånsmasse som hovedsakelig består av pantsikrede boliglån i Norge, som etter undertegnedes mening oppfyller kategorien til friske utlånsporteføljer. Ved slike utlån vil forventet tap beregnes med sannsynlighet for mislighold neste 12 måneder etter steg 1 i ny tapsmodell. Samtidig vil verdien av pantsikrede verdier dekke tap når PD eventuelt settes høy og benyttes forventet tap beregnes etter steg 2. Forventninger til sparebankers tapsavsetninger støttes også av undersøkelse gjennomført av Ernst & Young som kun omhandlet friske utlånsporteføljer for banker i Storbritannia.

Det forventes likevel vesentlig økning i tapsavsetninger hos DNB og forbruksbanker i Norge. DNB har en unik utlånsportefølje som er eksponert for høyere risiko ved utlån til virksomheter i sykliske bransjer, engasjementer i baltiske stater og kredittrisikoeksponering gjennom DNB Livsforsikring. En større andel av DNB sin utlånsportefølje vil dermed slå hardere ut etter ny tapsmodell ettersom verdien av pantsikrede eiendeler har høyere korrelasjon med sannsynlighet for mislighold. Ved forbrukslån vil tapsavsetningene forventes å øke vesentlig fordi det er observert generelt høyere tap knyttet til slike utlånsporteføljer, og tapsregler vil forsterke slike forhold ved å inkludere fremtidsrettet informasjon i tapsberegningene. Utlånsporteføljen til DNB og forbruksbanker forventes også å bli volatile etter implementeringen av IFRS 9 begrunnet av den potensielle klippeeffekten fra nye tapsregler.

8.2. Svakheter ved oppgaven

Hovedutfordringen med masteroppgaven har vært å opprettholde en relativt høy reliabilitet. Ingen av de norske bankene har valgt å benytte tidlig anvendelse av IFRS 9, slik at vi ikke har

hatt noen realistiske eksempler å benytte som utgangspunkt for konklusjonen. Som resultat av dette reflekterer de fiktive talleksemplene nødvendigvis ikke riktige størrelser på tapsavsetninger for ulike banker og utlånsporteføljer. Dette er klart en svakhet ved oppgaven. Et forsøk på å kompensere for denne svakheten er at vi også har fokusert på å skille hvor hardt den nye tapsmodellen etter IFRS 9 vil slå ut på ulike utlånsporteføljer i *forhold til hverandre*, noe som støtter begrunnelsen vår ved å konkludere på sparebanker, DNB og forbruksbanker hver for seg.

En annen svakhet ved oppgaven er at vi ikke har innhentet primærdata gjennom egne undersøkelser hos norske banker. Dette var selvsagt ønskelig, men problematisk. Banker er villige til å dele informasjon som knytter seg til praktiske utfordringer ved implementering av IFRS 9, men dette er ikke informasjon som alene dekker problemstillingen og ønskede observasjoner. Oppgaven har dermed ikke kunnet innhente informasjon som kunne bidratt til vesentlig bedre grunnlag for å konkludere på fremtidige tapsavsetninger til norske banker. Som resultat av dette har vi benyttet resultater fra internasjonale undersøkelser som utgangspunkt, men selvsagt justert for forskjeller mellom norske banker og banker som var inkludert i disse undersøkelsene.

8.3. Forslag til nye oppgaver

IFRS 9 skal tas i bruk 01.01.2018. Videre forskning kan dermed besvare lignende problemstilling ved å benytte observerte endringer i tapsavsetninger hos norske banker fremfor å estimere denne effekten. En forutsetning for å observere (perfekte) endringer i tapsavsetninger ved overgangen til ny standard, krever at bankene spesifiserer hvilken andel av IFRS 9 sin effekt på egenkapitalen som knytter seg til endret tapsavsetning. Dette er dog ikke et krav, slik at en sammenligning av observerte tapsavsetninger etter IFRS 9 mot tidligere år må sannsynligvis justeres for endringer i økonomiske forhold mellom periodene, noe som også kan skape støy i en eventuell analyse.

Etter hvert som bankene rapporterer etter IFRS 9 vil det også være mulig å fokusere på enkelte type banker eller utlånsporteføljer, slik at en kan observere om endringer i relevante nøkkeldrivere reflekteres i regnskapet i form av tapsavsetninger, og dermed vurdere om de nye tapsreglene danner bedre beslutningsgrunnlag for brukerne av regnskapet.

Det vil også være interessant om videre forskning vurderer om ny tapsmodell for utlån vil ha påvirkning på prisingen av utlån. Fra Deloitte sin sjette undersøkelse var det flere av prissettere som mente at den nye modellen ville, eller potensielt kunne, få påvirkning på prisingen av lån. Pristakere forventet derimot at den nye tapsmodellen ikke ville ha noen effekt på fremtidige priser.

Litteraturliste

- AICPA; *IFRS FAQs*. Hentet fra https://www.ifrs.com/ifrs_faqs.html.
- Baksås, K. M. & Stenheim, T.; (2015) Prinsippbaserte versus regelbaserte regnskapsstandarder. Hentet fra https://www.idunn.no/pof/2015/01/prinsippbaserte_versusregelbaserte_regnskapsstandarder?languageId=2
- Bank Norwegian; *Investor Relations*. Hentet fra <https://www.banknorwegian.no/OmOss/InvestorRelations>
- Bankenes Sikringsfond; (2017) *Nøkkeltall og analyser*. Hentet fra <https://www.bankenessikringsfond.no/nokkeltall/category822.html>
- Bodie, Z., Marcus, A. J. & Kane, A. (2014) *Investments* (10. utg.). Berkshire: McGraw-Hill Education
- Dale, V., Flesland, Å.; (2016) *IFRS 9 – Ny standard for finansielle instrumenter* (Mastergradavhandling, NHH). Hentet fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2432851/masterthesis.PDF?sequence=1&isAllowed=y>
- Deloitte; (2016) *Sixth Global IFRS Banking Survey - No time like the present*. Hentet fra <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Financial-Services/gx-fsi-sixth-ifrs-banking-survey.pdf>
- DNB; (2017a) *DNB-Konsernets Årsrapport 2016*. Hentet fra <https://www.dnb.no/portalfront/nedlast/no/om-oss/resultater/2016/konsern-aarsrapport-dnb-2016.pdf>.
- DNB; (2017b) *Pilar III; Risiko og kapitalstyring - redegjørelse i henhold til pilar 3*. Hentet fra <https://www.dnb.no/portalfront/nedlast/no/om-oss/resultater/2016/pilar3-dnb-2016-norsk.pdf>.
- DNB; (2017c). *Presentation DNB 3Q17*. Hentet fra https://vp267.alertir.com/afw/files/press/dnb_asa/201710259990-1.pdf.
- DNB; (2017d) *Third Quarter Report 2017*. Hentet fra https://vp267.alertir.com/afw/files/press/dnb_asa/201710259990-3.pdf.
- DNB Konsernet; (2017a) *Capital Markets Day*. Hentet fra <https://www.ir.dnb.no/sites/default/files/CMD2017.pdf>
- DNB Konsernet; (2017b) *Financial Reports and Presentations*. Hentet fra <https://www.ir.dnb.no/press-and-reports/financial-reports-and-presentations>
- Ernst & Young; (2014) *IFRS i Norge - Bransje- og temaartikler 7 utgave*. Universitetsforlaget.
- Ernst & Young; (2015) *Fem ting du bør vite om nye regler for nedskrivning av utlån*. Hentet fra [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-fem-ting-om-IFRS/\\$FILE/EY-5-ting-om-IFRS.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-fem-ting-om-IFRS/$FILE/EY-5-ting-om-IFRS.pdf).

- Ernst & Young; (2017) *IFRS 9 Impairment Banking Survey*. Hentet fra [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-ifs-9-impairment-banking-survey/\\$File/EY-ifs-9-impairment-banking-survey.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-ifs-9-impairment-banking-survey/$File/EY-ifs-9-impairment-banking-survey.pdf).
- European Banking Authority; (2015) *European Banking Authority - at a glance*. Hentet fra <http://www.eba.europa.eu/documents/10180/1401372/EBA+AT+A+GLANCE.pdf/e8686db2-6390-4c52-ad06-bc8d24b7aeb5>.
- European Banking Authority; (2017a) *Guidelines on credit institutions' credit risk management practices and accounting for expected credit losses*. Hentet fra <http://www.eba.europa.eu/documents/10180/1842525/Final+Guidelines+on+Accounting+for+Expected+Credit+Losses+%28EBA-GL-2017-06%29.pdf>.
- European Banking Authority; (2017b) *Results from The Second EBA Impact Assessment of IFRS 9*. Hentet fra <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/1720738/EBA+Report+on+results+from+the+2nd+EBA+IFRS9+IA.pdf>.
- Finans Norge; (2017a) *Markedsandeler - brutto utlån i Norge*. Hentet fra <https://www.finansnorge.no/statistikk/bank/>.
- Finans Norge; (2017b) *Regnskapstall – Sparebankenes og Øvrige bankers årsregnskaper*. Hentet fra <https://www.finansnorge.no/statistikk/bank/>.
- Finanstilsynet; (2017) *Beregningsgrunnlaget*. Hentet fra <https://www.finanstilsynet.no/tema/kapitaldekning/beregningsgrunnlaget/>.
- FN-Sambandet; (2016) *BNP per innbygger*. Hentet fra <https://www.fn.no/Statistikk/BNP-per-innbygger>.
- Gripsrud, G., Olsson, U. H. & Silkoset, R., (2010); *Metode og dataanalyse – beslutningsstøtte for bedrifter ved av JPM*. 2 red. Kristiansand Høyskoleforlaget AS.
- Grønmo, S., (2004); *Samfunnsvitenskapelige metoder*. 1 red Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad Bjørke AS
- HolbergFondene; (2016) *Bank i bordet*. Hentet fra http://holbergfondene.no/assets/Holberggrafene/Holberggrafene-160916.pdf?utm_medium=email&utm_campaign=Holberggrafene&utm_content=Holberggrafene+CID_6c99a79cc2cf6f48f6400d90d63f54df&utm_source=Headlines%20Newsletters.
- Holdbergprisen; *Hvem og hvor mange?* Hentet fra <http://www.holbergprisen.no/holbergprisen-i-skolen/hvem-og-hvor-mange.html>.
- Hovland, K. M.; (2017) *Sterkere vekst i forbrukslån - grunn til uro*. Hentet fra <https://e24.no/boers-og-finans/forbrukslaan/sterkere-vekst-i-forbrukslaan-grunn-til-uro/23933762>.
- IASB; (2008) *Press Release*. Hentet fra <https://www.iasplus.com/en/binary/pressrel/0812creditcrisisupdate.pdf>.
- Koller, T., Copeland, T. E., Wessels, D., Goedhart, M., Murrin, J. & McKinsey & Company. (2010). *Valuation: Measuring and managing the value of companies* (5. utg.). Hoboken, N.J: Wiley.

- Madsen, R.; (2015) Ny IFRS for finansielle instrumenter; <https://www.magma.no/ny-ifrs-for-finansielle-instrumenter>.
- Massari, M., Gianfrate, G. & Zanetti, L. (2014). *The valuation of financial companies: Tools and techniques to value banks, insurance companies and other financial companies*. Hentet fra <https://ebookcentral-proquestcom.ezproxy.uis.no/lib/uisbib/reader.action?docID=1594543>
- Morsund, K., K., Melbye, H., S.: 2017. *IFRS 9 – Ny nedskrivningsmodell for finansielle instrumenter* (Mastergradavhandling, NHH). Hentet fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2452726/masterthesis.PDF?sequence=1&isAllowed=y>
- NAV; (2017) *Historisk statistikk om arbeidsmarkedet - arbeidssøkere fordelt på arbeidssøkerstatus*. Hentet fra <https://www.nav.no/no/NAV+og+samfunn/Statistikk/Arbeidssøkere+og+stillinger+-+statistikk/Historisk+statistikk>.
- Neuman, W. L. (2011) *Social Research Methods* (7. utg.) Boston: Pearson Education, Inc
- Pettersen, L. I. & Moen, G.; (2017) *IFRS 9 - Den nye nedskrivningsmodellen for utlån i banker*. Hentet fra <https://home.kpmg.com/no/nb/home/nyheter-og-innsikt/2017/01/ifrs-9-den-nye-nedskrivningsmodellen-for-utlan-i-banker.html>.
- Sawers, A.; (2008) *Sir David Tweedie, IASB Chairman*. Hentet fra <https://www.financialdirector.co.uk/2008/03/26/sir-david-tweedie-iasb-chairman/>.
- Sparebank 1 SR Bank; (2017) *Årsrapport 2016*; <https://www.sparebank1.no/content/dam/SB1/bank/sr-bank/om-oss/Investor/Rapporter/2016/%C3%85rsrapport%202016.pdf>.
- Statistisk sentralbyrå; (2017a) *Statistikkbanken - Folkemengde og befolkningsendringer (1992-2016)*. Hentet fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=FolkHistorie&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=befolkning&KortNavnWeb=folkemengde&StatVariant=&checked=true>
- Statistisk sentralbyrå; (2017b) *Statistikkbanken - Prisindeks for brukte boliger (1992-2016)*. Hentet fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=NyBoligindeks3&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=priser-og-prisindekser&KortNavnWeb=bpi&StatVariant=&checked=true>
- Stortinget; (2005) *Gjennomføring av EØS-regler etter forordning (EF) nr. 1606/2002 – IFRS-forordningen*. Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Odelstinget/2004-2005/inno-200405-017/2/>
- Sundbye, L. M. T. & Nisted, I. M.; (2012) *Primære og sekundære datakilder*. Hentet fra <https://ndla.no/nb/node/93370?fag=52293>.
- Sætermo, H.; (2013) *Nye kapitaldekningsregler – Basel III*. Hentet fra <http://www.finansjuridisk.no/2013/07/14/1072/>.
- The World Bank; (2017) *Nonperforming loans to total gross loans*. Hentet fra <https://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS?locations=NO>.

Vangstein, L. C.; *Ny tapsmodell i IFRS 9*. Hentet fra <https://www2.deloitte.com/no/no/pages/audit/articles/ny-tapsmodell-i-ifs-9.html#>.

Walton, P.; (2004) IAS 39: Where Different Accounting Models Collide. *Accounting in Europe*; <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0963818042000262711>.

Regnskapsstandarder

IAS 32: Financial Instruments – Presentation

IAS 39: Financial Instruments – Recognition and Measurement

IFRS 7 Financial Instruments – Disclosures

IFRS 9 Financial Instruments

IFRS 9 Appendix B

IFRS 9 Basis for Conclusions

IFRS 13 Fair Value Measurement

The Conceptual Framework for Financial Reporting

Vedlegg

Vedlegg til delkapittel 6.3

										25,00 % Bank A		50,00 % Bank B		75 % Bank C	
Lån #	EAD	Recovery	LOO	Current 12-month PD	Current lifetime PD	Initial lifetime PD	Change in PD (%)	IF formula	ECL	IF formula	ECL	IF formula	ECL	IF formula	ECL
1	100 000 000	79 000 000	22 000 000	1,74	5,21	3,38	54,33	5,21	1 145 900	5,21	1 145 900	5,21	1 145 900	1,74	381 967
2	125 000 000	52 500 000	72 500 000	1,87	5,62	4,20	33,78	5,62	1 073 601	5,62	1 357 807	1,87	1 357 807	1,87	1 357 807
3	156 250 000	145 312 500	10 937 500	1,27	3,80	3,50	8,67	1,27	138 667	1,27	138 667	1,27	138 667	1,27	138 667
4	46 875 000	23 906 250	22 968 750	5,40	16,21	9,75	66,21	16,21	3 722 195	16,21	3 722 195	5,40	1 240 732	5,40	1 240 732
5	187 500 000	161 250 000	26 250 000	2,69	8,07	6,35	27,12	8,07	2 118 932	2,69	706 311	2,69	706 311	2,69	706 311
6	206 250 000	115 500 000	90 750 000	1,08	3,24	3,20	1,34	1,08	980 971	1,08	980 971	1,08	980 971	1,08	980 971
7	257 812 500	172 734 375	85 078 125	10,62	31,87	14,98	112,78	31,87	27 118 179	31,87	27 118 179	31,87	27 118 179	31,87	27 118 179
8	185 625 000	144 787 500	40 837 500	2,67	8,00	5,25	52,37	8,00	3 266 765	8,00	3 266 765	2,67	1 088 922	2,67	1 088 922
9	55 687 500	23 388 750	32 298 750	1,72	5,13	5,93	31,30	5,13	1 664 304	1,72	1 554 841	1,72	1 554 841	1,72	1 554 841
10	222 750 000	207 157 500	15 592 500	1,79	5,38	4,80	12,00	1,79	279 418	1,79	279 418	1,79	279 418	1,79	279 418
11	245 025 000	124 962 750	120 062 250	5,96	17,88	11,00	62,50	17,88	21 461 127	17,88	21 461 127	5,96	7 153 709	5,96	7 153 709
12	306 281 250	263 401 875	42 879 375	2,73	8,20	5,88	39,50	8,20	3 517 224	2,73	1 172 408	2,73	1 172 408	2,73	1 172 408
13	220 522 500	123 492 600	97 029 900	2,62	7,86	7,50	4,78	2,62	2 541 698	2,62	2 541 698	2,62	2 541 698	2,62	2 541 698
14	66 156 750	44 325 023	21 831 728	3,08	9,25	4,75	94,76	9,25	2 019 675	9,25	2 019 675	9,25	2 019 675	9,25	2 019 675
15	264 627 000	206 409 660	58 217 340	6,84	20,52	12,00	71,00	20,52	11 946 321	20,52	11 946 321	6,84	3 982 107	6,84	3 982 107
16	291 089 700	122 257 024	168 832 676	2,02	6,07	4,80	26,54	6,07	10 254 722	2,02	3 418 241	2,02	3 418 241	2,02	3 418 241
17	363 862 125	338 391 776	25 470 349	2,75	8,26	6,75	22,34	2,75	701 110	2,75	701 110	2,75	701 110	2,75	701 110
18	261 980 730	133 610 172	128 370 558	1,47	4,42	4,20	5,34	1,47	1 893 158	1,47	1 893 158	1,47	1 893 158	1,47	1 893 158
19	288 178 803	247 833 771	40 345 032	1,78	5,35	3,50	52,88	5,35	2 158 782	5,35	2 158 782	1,78	719 594	1,78	719 594
20	360 223 504	201 725 162	158 498 342	4,22	12,65	29,75	4,22	12,65	20 051 031	4,22	6 683 677	4,22	6 683 677	4,22	6 683 677
21	259 360 923	173 771 818	85 589 104	3,27	9,80	6,35	54,33	9,80	8 387 694	9,80	8 387 694	3,27	2 795 890	3,27	2 795 890
22	285 297 015	222 531 672	62 765 343	1,56	4,68	3,30	33,78	4,68	2 936 567	1,56	978 856	1,56	978 856	1,56	978 856
23	356 621 269	149 780 933	206 840 336	6,16	18,47	17,00	8,67	6,16	12 737 159	6,16	12 737 159	6,16	12 737 159	6,16	12 737 159
24	256 767 213	238 793 602	17 973 612	2,91	8,73	6,21	29,52	8,73	1 568 391	8,73	1 568 391	2,91	522 797	2,91	522 797
25	282 444 045	144 046 663	138 397 382	3,33	9,98	7,85	27,12	9,98	13 810 584	3,33	4 603 528	3,33	4 603 528	3,33	4 603 528
26	203 359 712	174 889 353	28 470 360	1,62	4,86	4,80	1,34	1,62	461 630	1,62	461 630	1,62	461 630	1,62	461 630
27	254 199 640	142 351 799	111 847 842	7,80	23,41	11,00	112,78	23,41	26 178 882	23,41	26 178 882	23,41	26 178 882	23,41	26 178 882
28	317 749 550	212 892 199	104 857 352	2,99	8,96	5,88	52,37	8,96	9 394 543	8,96	9 394 543	2,99	3 131 514	2,99	3 131 514
29	397 186 938	309 805 812	87 381 126	3,28	9,85	7,50	31,30	9,85	8 604 856	9,85	8 604 856	3,28	2 868 285	3,28	2 868 285
30	496 483 673	208 523 142	287 960 530	1,77	5,32	4,75	12,00	1,77	5 106 500	1,77	5 106 500	1,77	5 106 500	1,77	5 106 500
31	620 648 075	577 162 224	42 485 851	2,01	6,03	4,80	26,54	6,03	8 471 223	2,01	3 418 241	2,01	3 418 241	2,01	3 418 241
32	775 755 738	395 635 427	380 120 312	2,23	6,70	39,50	6,70	25 452 856	2,23	8 484 285	2,23	8 484 285	2,23	8 484 285	
33	969 694 673	833 937 419	135 757 254	2,36	7,07	6,75	4,78	2,36	3 200 545	2,36	3 200 545	2,36	3 200 545	2,36	3 200 545
34	698 180 165	390 980 892	307 199 272	2,73	8,18	4,20	94,76	8,18	25 128 655	8,18	25 128 655	8,18	25 128 655	8,18	25 128 655
35	872 725 206	584 725 888	287 999 318	2,00	5,99	3,50	71,00	5,99	17 236 759	5,99	17 236 759	2,00	5 745 586	2,00	5 745 586
36	628 362 148	490 122 475	138 239 673	4,11	12,34	9,75	26,54	12,34	17 055 527	4,11	5 685 176	4,11	5 685 176	4,11	5 685 176
37	188 508 644	79 173 631	109 335 014	2,59	7,77	6,35	22,34	2,59	2 831 263	2,59	2 831 263	2,59	2 831 263	2,59	2 831 263
38	235 035 006	219 141 299	16 893 706	2,25	6,74	5,34	37,07	6,74	370 673	6,74	370 673	2,25	370 673	2,25	370 673
39	169 657 780	86 525 468	83 132 312	8,66	25,99	17,00	52,88	25,99	21 605 755	25,99	21 605 755	8,66	7 201 918	8,66	7 201 918
40	50 897 334	43 771 707	7 125 627	2,27	6,81	5,25	29,75	6,81	485 389	2,27	161 796	2,27	161 796	2,27	161 796
41	203 589 336	114 010 028	89 579 308	4,04	12,11	7,85	54,33	12,11	10 852 448	12,11	10 852 448	4,04	3 617 483	4,04	3 617 483
42	223 948 270	150 045 341	73 902 929	2,14	6,42	4,80	33,78	6,42	4 745 632	2,14	1 581 877	2,14	1 581 877	2,14	1 581 877
43	279 935 337	218 349 563	61 585 774	3,98	11,95	9,75	8,67	3,98	2 453 926	3,98	2 453 926	3,98	2 453 926	3,98	2 453 926
44	201 553 443	84 652 446	116 900 997	3,26	9,77	5,88	66,21	9,77	11 424 907	9,77	11 424 907	3,26	3 808 302	3,26	3 808 302
45	60 466 145	56 263 410	4 202 735	2,18	6,42	5,34	37,07	6,42	460 538	6,42	460 538	2,18	3 103 763	2,18	3 103 763
46	241 864 131	123 350 707	118 514 424	1,60	4,75	4,80	1,34	1,60	1 901 607	1,60	1 901 607	1,60	1 901 607	1,60	1 901 607
47	266 050 544	228 803 468	37 247 076	8,51	25,53	12,00	112,78	25,53	9 510 519	25,53	9 510 519	25,53	9 510 519	25,53	9 510 519
48	332 563 180	186 235 381	146 327 799	2,44	7,31	4,80	52,37	7,31	10 702 064	7,31	10 702 064	2,44	3 567 355	2,44	3 567 355
49	239 445 490	160 428 478	79 017 012	2,95	8,86	6,75	31,30	8,86	7 003 080	2,95	2 334 360	2,95	2 334 360	2,95	2 334 360
50	71 833 647	56 030 245	15 803 402	1,57	4,70	4,20	12,00	1,57	247 797	1,57	247 797	1,57	247 797	1,57	247 797
51	287 334 588	120 680 527	166 654 061	1,90	5,69	3,50	62,50	5,69	9 478 450	5,69	9 478 450	1,90	3 159 483	1,90	3 159 483
52	136 068 047	293 843 283	43 224 763	4,53	13,60	9,75	39,50	13,60	3 089 244	13,60	3 089 244	4,53	1 003 081	4,53	1 003 081
53	249 058 058	201 493 380	47 564 679	2,22	6,74	4,78	22,34	2,22	4 293 560	2,22	2 293 560	2,22	2 293 560	2,22	2 293 560
54	284 461 242	244 636 668	39 824 574	4,15	12,46	6,40	94,76	12,46	4 963 900	12,46	4 963 900	12,46	4 963 900	12,46	4 963 900
55	312 907 366	175 228 125	137 679 241	9,69	29,07	17,00	71,00	29,07	40 023 355	29,07	40 023 355	9,69	13 341 118	9,69	13 341 118
56	391 134 208	262 059 919	129 074 289	2,21	6,64	5,25	26,54	6,64	8 574 857	2,21	2 858 286	2,21	2 858 286	2,21	2 858 286
57	281 616 629	219 660 971	61 955 658	1,56	4,67	4,20	22,34	1,56	965 143	1,56	965 143	1,56	965 143	1,56	965 143
58	309 778 292	130 106 883	179 671 410	1,69	5,06	4,80	5,34	1,69	3 028 254	1,69	3 028 254	1,69	3 028 254	1,69	3 028 254
59	387 222 866	306 117 265	27 105 601	5,61	16,82	11,00	52,88	16,82	4 556 295	16,82	4 556 295	5,61	1 519 432	5,61	1 519 432
60	425 945 152	217 232 028	208 713 125	2,54	7,63	7,85	29,75	7,63	15 932 359	7,63	15 932 359	2,54	3 307 785	2,54	3 307 785
61	532 431 440	457 891 039	74 540 402	3,86	11,57	7,50	54,33	11,57	8 627 805	11,57	8 627 805	3,86	2 875 855	3,86	2 875 855
62	383 350 637	214 676 357	168 674 280	2,12	6,35	4,75	33,78	6,35	10 718 491	2,12	3 572 830	2,12	3 572 830	2,12	3 572 830
63	115 005 191	77 053 478	37 951 713	4,35	13,04	12,00	8,67	4,35	1 649 685	4,35	1 649 685	4,35	1 649 685	4,35	1 649 685
64	460 020 764	358 816 196	101 204 568	2,66	7,98	66,21	7,98	8 074 181	7,98	8 074 181	2,66	2 691 394	2,66	2	